

КЪЫРЫМ МУХТАР ДЖУМХУРИЕТИ
ИНФОРМАЦИЯ БОЮНДЖА КОМИТЕТИНИНЪ ИЧТИМАЙ-СИЯСИЙ,
ЭДЕБИЙ-БЕДИЙ МЕДЖМУАСЫ

ЙЫЛДЫЗ

МЕДЖМУАСЫ

№6 (221) 2014 ноябрь – декабрь

«Йылдыз» 1976 с. чыкъып башлады

Къырымтатар тилинде эки айда бир кере нешир этиле

Баш муаррир

Дилявер ОСМАН

Муарририет эйети:

Иса АБДУРАМАН

Аблязиз ВЕЛИЕВ

Певат ЗЕТИ

Ремзи ИЛЬЯСОВ

Исмаил КЕРИМОВ

Айше КОКИЕВА

Тимур УСЕИНОВ

Риза ФАЗЫЛ

Урие ЭДЕМОВА

«ЙЫЛДЫЗ» меджмуасынынъ муарририети

МУНДЕРИДЖЕ

МУАРРИР МИНБЕРИ

Диялвер ОСМАН. «Йылдыз»ымызны сёндюрмейик!	3
--	---

ЭДЕБИЙ, МЕДЕНИЙ ТЕДБИРЛЕР

Лермонтовнынъ эсерлери кырымтатар тилинде де янъгырай.....	6
«Исмаил бей Гаспринский ве Русие мусульманлары»	8
Озбек хан джамисининъ 700 йыллыгына багъышлана.....	9
Фортепиано ичюн ишленген халкъ авалары	10
«Русча-украиндже-кырымтатарджа терминлер лугъаты»нынъ такъдими	11

НЕСИР

Васфие КЪЫПЧАКЪОВА. Икяе	12
--------------------------------	----

НАЗМ

Шерьян АЛИ. Юрек сёзю. Шиирлер сечими	18
---	----

ЭДЕБИЯТ АКЪКЪЫНДА СУБЕТ

Лентара ХАЛИЛОВА. Эдебият – бу аят кузгыюси	26
---	----

КЪАДИМИЙ КЪЫРЫМТАТАР ЭДЕБИЯТЫНДАН

Халиль огълу АЛИ. Кысса-и Юсуф. Дестан. Девамы	32
--	----

КЪАДИМИЙ ЭСЕР ИЗИНДЕН

Махмуд КЪАШГЪАРЛЫнынъ «Диван-ы лугъат-и-тюрк» лугъаты ве онынъ эмиети ...	53
---	----

ХАТЫРЛАВЛАР

Закир КЪУРТНЕЗИР. Муавинлик йылларымдан базы хатырлавларым	57
Садие ХАЛИЛОВА. Биз корьгенни душман корьмесин	73

ДИАСПОРА АЯТЫНДАН

Залабай КЪЫНАЙ. Шиирлер, чынълар	78
--	----

КОНКУРС

Зельфира МУТАЛУПОВА. Эки кьатлы фаджиа. Икяе	83
--	----

«ИЛЬХАМ» ЭДЕБИЙ БИРЛЕШМЕСИ

Алие СЕЙТУМЕРОВА. Шиирлер	98
---------------------------------	----

БИБЛИОГРАФИЯ

«Йылдыз» меджмуасынынъ саифелеринде 2014 сенеси дердж олунгъан бедий эсерлер, макъалелер ве дигер материалларнынъ библиографиясы	103
--	-----

МИЛЛИЙ ТАСИЛЬ ОДЖАКЪЛАРЫ

Гульнара ИЛЬЯСОВА. Алма -Тархан миллий мектеби.....	109
---	-----

БАЛАЛАР ИЧЮН

«ЙЫЛДЫЗЧЫКЪ» № 6 (21)	113
-----------------------------	-----

КЪАРТЛАР АГЪЗЫНДАН

Къадыр ВЕЛИ. Дёртюджи басамакъ. Ривает	124
--	-----

Диләвер ОСМАҢ,

баш муаррир

«ЙЫЛДЫЗ»ЫМЫЗНЫ СЕНДЮРМЕЙИК!

2014 сенеси бекленильмеген нидже зорлуклар кетирсе де, «Йылдыз»нынъ муарририети, йылар бою олганы киби, озь ишини токътатмады, эр бир санны азырлап окъуйыджыларгъа вакътында етиштирмеге арекет эти эм бу вазифени бугунъ де беджерип кельмекте. Телюкели баарь кунълери, юреклеримиз къыл устюнде олганда, келеджегимиз не оладжакъ, деген суаль эр кесни раатсызлап тургъанда, биз эпимиз даа да зияде бир якъадан баш чыкъарып арекет этип, бирлигимизни, насылдыр эали киби дегиль де, Кырымнынъ асыл миллети олганымызны косътердик. О кунълерни эр кес киби башындан кечирген, ишлерини токътатмагъан эр бир хадимимизге, даимий ве пейда оляаткъан яш муэллифлеримизге, бизге къолтуткъан достларымызгъа, гоньюльдешлеримизге ве, энъ муими, къыйметли окъуйыджыларымызгъа муаррир оларакъ озь миннетдарлыгъымны бильдирем. Илериде де ойле оладжагъына эминим ве эминликнен шуны да ишандырам ки, муарририет къолундан кельгени къадар «Йылдыз»нынъ эр бир саныны гузель этип чыкъармагъа кене де арекет этеджек. Бу, миллетимизге япылгъан тазыйкъкъа коре бизим энъ гузель ве ляйыкъ джевабымыз олсун. Меджмуаны почта къутусындан эллерине алгъанынен, абунеджилеримиз оны окъумагъа авесленсинлер, бу бизим ана тилимизде чыкъкъан екяне меджмуамыз деп гъурурлансынлар,

севинсинлер, деп бутюн муарририет шу макъсатнен чалышты эм илериде де чалышаджакъ.

2014 сенесининъ сонъунда мен «Йылдыз»гъа муаррирлик япкъаныма тамам беш йыл тола. Бу девирде «Йылдыз» нелерге ирише бильди, деген суальни мен озъ-озюме бергенде, япылган ишлерден япыладжакъ ишлер даа да зиядедир демек мумкюн, амма отькен девирге де насылдыр екюн чекмек табийдир.

Бу девирде «Йылдыз» абунеджилерининъ сайысы 600-700 абунеджиден орта эсапнен алганда йылына 1000 – 1100-ге барды. Адети узьре, биринджи ярымйыллыкъкъа коре экинджи ярымйыллыкъта абунеджилернинъ сайысы не ичюндир экиле. Месея, 2014 сенеси де бу тенденция текарланды. Январь айында 1183 абунеджи олса, экинджи ярымйыллыкъта 1010 абунеджи къалды. Ана тилимизде чыкъкъан базы неширлеримизнинъ тиражларынен къыяслагъанда, меджмуанынъ тиражы, бир тарафтан, зарарсыз демек мумкюн. Бу, абунеджилернинъ сайысы, яни 1000-1100 даимий абунеджисакълап къалмакъ, оны эп осьтюремек гъает муим бир вазифедир. Бу ракъамлар биз озюмизни миллет оларакъ, ана тилимизге не дереджеде мукъайт олгъанымыз, оны бильмеге истегенимизнинъ, шубесиз, бир косътергичидир.

2013 сенесинден берли «Йылдыз» яш муэллифлер арасында эдебий конкурс отькерип

башлады. Макъсат – яш къалемлерни тапып, оларнынъ эсерлерини нешир этип оларгъа къолтутмакъ ве раъбетлендирмек; яшларнынъ эсерлерини уйкен окъуйджыларымыздан гъайры, яшлар да окъуйджакъларыны козь огюнде тутып, оларны да меджмуа этрафына джелъп этмектир. Конкурскъа кельген эсерлерни окъуйджыларымыз меджмуа саифелеринде энди окъугъандырлар эм илериде де окъуйджакълар.

Айны макъсатнен 2014 сенеси «Йылдызчыкъ» саифелерининъ санлары 6 миллий мектепке багъышланды, бу мектеплерде окъугъан талабелернинъ иджат емишлери де даимий такъдим этилип кельди, амма не ичюндир бу мектеплернинъ олсун мудире я да бир де-бир оджасы оларгъа багъышлангъан макъалелерге сесленмедилер, олардан иззатлар да эшитильмеди. Я Кырым боюнджа 3 бинъден зияде къырымтатар оджасы чалыша да... Олар «Йылдыз»ны алалармы, окъуйлармы-ёкъмы биз ичюн бу сыр олып къала. «Йылдыз» исе кене де иджатяр инсанларнынъ чешит несиллери, яни талабелер, студентлер, орта яшлы ве уйкен несиль языджылары арасында насылдыр бир багълар, несиллер мердивенини яратмакъны козьде тутты. Бу япылаяткъан адымлар илериде эдебиятымызда, медениетимизде янны ирмакълар пейда оламасына кетирер деген умюттемиз.

Муарририет «Йылдыз»нынъ тышкы кыяфетини, оны эстетик, полиграфия джеэтинден корюмли япмакыны да даима дикъкъат меркезинде тутып кельди эм буны илериде де девам этеджек.

2014 сенеси бутюн миллетимиз ичюн олганы киби, «Йылдыз» ичюн де бир сынав олгандыр эм бу сынав девам этеджектир. Биз даима, эр кунъ, адым-адым, бельким бугунъ козъге корюнмеген ишлерни, эр биримиз озъ еримизде япсакъ, келеджекте бу ишлер бири-бирине къошулып, бизим ортакъ макъсадымызгъа хызмет этеджегине эминмиз. Дюнъягъа танылгъан ве къырымтатар халкъыны таныткъан Исмаил Гаспринский бутюн анълы омюри бою адым-адым бойле япып миллетимизни эалиден халкъкъа чевирди ве дюнъя мейданына чыкъармагъа наиль олды. Бир инсан бир халкъны аякъкъа къойып олганы – тарихта пек сийрек

расткельген мисальдир. Иште, «Йылдыз» да бельким бугунъ козъге корюнмеген адымларны япадыр, ким биле...

Къыйметли окъуйджылар, Къырымда медиа-меркез тешкиль этиледжеги, бу меркезге «Йылдыз» да киреджеги кимсени шубелендирмесин. «Йылдыз» насыл чыкъкъан олса о ойледе озъ ишини девам этеджек. Къысмет олса, келеджек сене сизни янъы ве меракълы рубрикалар, мевзулар беклей. Оларны шимдилик ачмай турайыкъ. 2015 сенеси «Йылдыз»нынъ мундериджесини даа да меракълы этмек баш макъсадымыз оладжакътыр. Сизге исе риджамыз эски: меджмуамызгъа абуне олмагъа унутманъыз, этрафны къаранлыкъ басаяткъанда, ана тилимиз, эдебиятымызгъа теселли олгъан, екъане чыракъ киби янып тургъан «Йылдыз»ымызны кимсеге сѣндюртмейик.

«ЙЫЛДЫЗ»ГЪА АБУНЕ ОЛУНЪЫЗ!

САЙГЪЫЛЫ ОКЪУЙДЖЫЛАР!

Озюнъизнен берабер къомшуларыньызы, таныш-билишлеринъизни, достларыньызы да 2015 сенесине яздырмагъа унутманъыз.

«Йылдыз»нынъ абуне индекси 75298.

1 йыллыкъ абуне фияты – 321 кумюш (+ почта масрафлары)

ЛЕРМОНТОВНЫҢ ЭСЕРЛЕРИ КЫРЫМТАТАР ТИЛИНДЕ ДӘ ЯҢЫҒЫРАЙ

Белли рус шаири, несирджиси ве драматург Михаил Юрьевич Лермонтов (1814 – 1841) джунья шириетинде айрыджа бир ер алмакта. Умумен алганда, онынъ бу саада косьтерген фаалиети тек 12 йыл девам этсе биле, о 400-ден зияде шиир, 30-гъа якъын поэма, 6 драматургия эсери, 3 роман язып къалдырган. Бу йыл шаирнинъ догъганына 200 йыл толды.

Эдип Ғафаров (ортада) тедбир ачылувунда

Лермонтовнынъ зенгин иджадий мирасынынъ эсас кысымы дюньянынъ чокъ тиллерине терджиме этильген. Кырымтатар тилине ильк оларакъ онынъ эсерлерининъ терджимесини 1939 сенеси Якъуб Куркчи ве Осман Амит япкъанлар. Бу эсерлер 5-6-8-нджи сыныфлар ичюн эдебият дерсликлерине кирсетильген эди. Айны о заман Лермонтовнынъ «Заманымызнынъ къараманы» («Герой нашего времени») романынынъ терджимеси де айрыджа китап оларакъ дердж этильген. 1960 – 1970 сенелери белли кырымтатар шаирлери Эшреф Шемы-заде, Раим Тынчеров, Макъсуд Сулейман, Амет Мефаев, Шакир Селим Лермонтовнынъ бир сыра эсерлерини кырымтатар тилине терджиме этмек устюнде чалышкъанлар.

Студентлернинъ чыкышы

Бизим куньлерде де бу иш девам этмекте. Айны бу акъта кырымтатар миллий китапханесинде Лермонтовнынъ 200 йылыгына багышлангъан тедбирде этрафлыджа сёз юрсетильди. Кырымтатар языджылары бирлигининъ реиси Риза Фазыл шаирнинъ иджадына кыймет кесер экен, онынъ «Эльвида, арынмагъан Русие!» («Прощай, немытая Россия!»), «Къая» («Утёс») шиирлерини озъ терджимесинде окъуды. Шаир, публицист Аблязиз Велиев озъ чыкышында Лермонтовнынъ сёз усталыгъы, ички дюньясы акъкъында икяе этти ве онынъ иджадындан озъ терджимелерини окъуды – «Айрылыкъ» («Разлука»), «Васиет» («Завещание»). Кырымтатар несирджиси Сейяре Меджитова шаирнинъ «Мабюс» («Узник») шиирини терджиме эткен, оны топлангъанларнынъ дикъкъатына авале этти.

Бизим куньлерде де бу иш девам этмекте. Айны бу акъта кырымтатар миллий китапханесинде Лермонтовнынъ 200 йылыгына багышлангъан тедбирде этрафлыджа сёз юрсетильди. Кырымтатар языджылары бирлигининъ реиси Риза Фазыл шаирнинъ иджадына кыймет кесер экен, онынъ «Эльвида, арынмагъан Русие!» («Прощай, немытая Россия!»), «Къая» («Утёс») шиирлерини озъ терджимесинде окъуды. Шаир, публицист Аблязиз Велиев озъ чыкышында Лермонтовнынъ сёз усталыгъы, ички дюньясы акъкъында икяе этти ве онынъ иджадындан озъ терджимелерини окъуды – «Айрылыкъ» («Разлука»), «Васиет» («Завещание»). Кырымтатар несирджиси Сейяре Меджитова шаирнинъ «Мабюс» («Узник») шиирини терджиме эткен, оны топлангъанларнынъ дикъкъатына авале этти.

Кырым муэндислик-педагогика университети студентлерининъ чыкышларында Лермонтовнынъ бир сыра эсерлери ве оларнынъ кырымтатар тилине терджимелери янгъырады – «Шаирнинъ олюми» («Смерть поэта»), «Булулар» («Тучи»), «Чам» («Сосна»), «Тиленджи» («Нищий») ве дигерлери.

«ИСМАИЛ БЕЙ ГАСПРИНСКИЙ ВЕ РУСИЕ МУСУЛЬМАНЛАРЫ»

Бойле серги И.Гаспринский вефатынынъ 100 йыллыгы мунасебети иле Къазандаки Кремльнинъ Ислям медениети музейинде кечирильди.

Къазандаки Кремль

Татаристан Джумхуриети Илимлер академиясынынъ академиги И.Тагиров, Джумхуриет Девлет Шурасынынъ депутаты Р.Валеев, Бутюндюнья татарлар конгрессининъ Къазандаки ёлбашчысы Ф.Мифтахов ве дигер иштиракчилер озь чыккышларында Гаспринскийнинъ фаалиетине кыймет кесер экенлер, бу инсаннынъ эмиети Идиль боюнда гъает буюк олгъаныны ве онынъ улу гъаелери бутюн тюрк дюньясында дегерли из къалдыргъаныны къайд этилер. О нешир эткен «Терджиман» газетасы, маариф саасында япкъан арекетлери акъкъында этрафлыджа сёз юрсетильди.

Сергиде И.Гаспринскийнинъ зенгин мирасындан китап, весикъа, фотолар, «Терджиман» газетасынынъ базы санлары, мектюплер такъдим этильди. Улу мутефеккир Татаристаннынъ белли алимлери Р.Фахретдинов, И.Алтынсарин иле мектюплешкен. Буны сергиде олгъан мектюплер исбатлай ве о девирде эки халкъ арасында олгъан багъларны, умумен, Русие мусульманлары И.Гаспринскийге керчектен де къолтуткъанларыны нумайыш эте.

Сергиде олгъан экспонатлар Татаристан Джумхуриетининъ Миллий архиви, Къазан федераль университетининъ Н.Лобачевский адына Ильмий китапханеси ве Багъчасарайдаки И.Гаспринскийнинъ музейи такъдим этилер.

Серги Багъчасарайдаки тарихий-медений къорукъ ве Къазандаки Кремльнинъ Ислям медениети музейининъ тешеббюси иле кечирильди. Эки къардаш халкълар арасында олгъан мунасебетлер эп къавийлешип бармакъта ве кечкен асырнынъ багълары бугунъ де девам этмекте. Бу киби сергилер Татаристанда кырымтатар халкъына айрыджа дикъкъат этильгенини даа бир кере исбатлай.

Къул Шариф джамиси

* * *

Ноябрь айында Киев шеэринде Т. Шевченко адына миллий университетте Украина Илимлер академиясынынъ Шаркъшынаслыкъ институты, Тюркие Джумхуриетининъ Украинадаки эльчисиханеси ве ТКА тюрк агентлиги тешеббюси иле «Исмаил Гаспринский – кырымтатар халкъынынъ улу огълу» мевзусында халкъара конференция откерильди.

ОЗЫБЕК ХАН ДЖАМИСИНИНЬ 700 ЙЫЛЛЫГЫНА БАГЪЫШЛАНА

Акъмесджитте Озбек хан джамисининь 700 йыллыгына багъышланган «Къырымда Ислям мирасыны сакълав ве огренювнинь актуаль меселелери» мевзусында Халкъара ильмий-амелий конференция кечирильди. Эски Къырым шеэринде ерлешкен Озбек хан джамиси Къырымда сакъланып къалган энъ эски дин абиделеринден бири сайыла ве Шималий Европанынъ энъ къадимий джамилери сырасына кире.

Конференциянынъ ачылувы

Конференциянынъ ишинде Татаристан, Къалмыкъ, Къарачай-Черкес, Дагъистан, Чеченистан ве Русиенинъ дигер регионларындан кельген муфтилер иштирак эттилер. Ташкент, Анкъара, Санкт-Петербург, Къазан шеэрлеринден кельген алим ве диншынаслар Ислям мирасынынъ бугуньки вазияти ве келеджегине багъышланган марузаларнен чыкышта булундылар. Конференциянынъ тешкилятчылары къайд эткенине коре, бу марузалар айрыджа джыйынтыкъ оларакъ дердж этильмеси козьде тутула.

Русие муфтилері бирлигининъ реиси Равиль Гайнутдин озъ чыкышында Къырымда олган мусульман абиделери мытлакъа Русие Федерациясынынъ «Мирас объектлерининъ реставрация ве сакъланув» программасына кирсетильмек кереклигини къайд этти. Бу иште о, Къырым мусульманларына ярдым косьтереджегини ишандырды.

Къырым муфтиси Аджи Эмирали Аблаев конференция иштиракчилерине озъ тешеккорлерини бильдирди ве Къырымда мусульман асабалыгы сакъланып къалувында бу киби тедбирлернинъ эмиети гъает буюк олганы акъкъында айтты.

Конференция иштиракчилери Эски Къырымда Озбек хан джамиси, Инджибек Хатун медресеси ве дигер къадимий мусульман абиделерини зиярет эттилер.

Шуны да къайд этмели ки, кеченлерде Эски Къырымда Озбек хан джамисининъ 700 йыллыгы мунасебетинен чыкъарылган янъы почта маркасы муурьленди. Озбек хан джамиси тасвирленген марка Къырымтатар санат музейининъ тешеббюси иле «Крымпочта» джумхуриет муэссисеси тарафындан чыкъаралды.

ФОРТЕПИАНО ИЧЮН ИШЛЕНГЕН ХАЛКЪ АВАЛАРЫ

Акъмесджитте Къырымтатар миллий китапханесинде бестекяр Джемиль Кариковнынъ «Мелек дефтери» адды китабынынъ такъдими олып кечти. Бу джыйынтыкъкъа 18 къырымтатар халкъ

Дж. Кариков ве Г. Ягъева

авасынынъ фортепиано ичюн ишленмелери кирди. Бу – бестекярнынъ дёртунджи музыка альбомыдыр.

«Къырымтатар музыка эсерлери фортепианода яньгырагъаныны мен чокътан арзу эте эдим, онынъ ичюн бу китапны чыкъармагъа керчектен де авеслене эдим ве онынъ устюнде джиддий чалышмагъа тырыштым», – деди озъ чыкышында бестекяр.

Бу киби джыйынтыкълар дигер халкълар ичюн бизим музыкамызны огренмеге имкян бере ве олар чешит мемлекетлерде иджра этиледжегине умют догъура. Бундан да гъайры, музыка мектеплерининъ фортепиано болюгининъ ве орта музыка окъув юртларынынъ талелелери къырымтатар аваларыны тек эшитип дегиль де, ноталар шекилинде басылып чыкъарылгъан китаплардан чалып огрене билелер. Демек, бу киби китаплар чылгъыджыларнынъ профессиональ севиесини юксельтовде де хызмет эте.

Дж.Кариков озъ джыйынтыгындан «Дагъдан энди бир къозу», «Балалар хайтармасы», «Къызлар оюны», «Дев-дев», «Къара бибер» киби эсерлерни иджра этти. «Къырым къызлары» такъымы багълама

музыка аleti зиль тутувунда Дж.Кариковнынъ ишленмелиринден «Эля козьлюм», «Балыкъчыйым» эсерлерини, яш йырджылар Севиля Абибуллаева ве Дарья Скрипка исе «Ачма да, ярем, пенджереньни», «Айнени» йырларыны динълейиджилернинъ дикъкъатына авале этилер.

Тедбирде иштирак эткен белли къырымтатар халкъ йырджысы Рустем Меметов Джемиль Кариковнынъ иджадына юксек къыймет кесер экен, бу инсан озъ халкъынынъ медениетине даа чокъ хызмет этеджегине умют билдирди.

«РУСЧА-УКРАИНДЖЕ-КЪЫРЫМТАТАРДЖА ТЕРМИНЛЕР ЛУГЪАТЫ»НЫНЪ ТАКЪДИМИ

И. Гаспринский адына къырымтатар миллий китапханеси, «Маарифчи» бирлешмеси ве Къырымтатар яызджылары бирлиги тарафындан тешкиль олунган «Къырымтатар тилининъ бугунъки вазиети» мевзусында «тёгерек маса» черчивесинде черчивесинде «Русча-украиндже-къырымтатарджа терминлер лугъаты»нынъ такъдими откерилиди.

Китапнынъ муэллифлери – миллий тасиль саасында чокъ йылар девамында чалышкъан белли оджа, шаир ве терджиман Сейран Усеинов ве «Янынъ дюнья» газетасы баш муаррирининъ муавини, журналист Эрвин Бекиров. Лейханынъ ребери – «Маарифчи» бирлешмесининъ ёлбашчысы Сафуре Каджаметова. «Бу китапкъа кирсетильген терминлер устюнде чалышкъанда, оларнынъ анылатмаларыны толусынен бермеге тырыштыкъ, онынъ ичюн бир сёзнинъ бир къач изааты бериле», – деп къайд этти Э. Бекиров.

Лугъат «Тарих», «Эдебият», «Анатомия», «Беден тербиеси», «Музыка», «Джогърафия», «Тиль» киби 23 болюктен ибарет. Лугъаткъа кирсетильген терминлер бугунъки кунде энъ сыкъ къулланылган сёзлердир.

«Лугъатнынъ тиражы – 500 нусха. Бу ишни мытлакъа девам этмек керек, – чюнки къырымтатар тилини огренювде бойле лугъатлар пек зарур ве файдалыдыр», – деп къайд этти лейханынъ ёлбашчысы С.Каджаметова. Тедбирде иштирак эткен къырымтатар миллий мектеплерининъ мурдирлери бу фикирге къошулып, муэллифлерге озъ тешекюрлерини бильдирдилер.

С. Каджаметова, С. Усеинов, Э. Бекиров

Ана тилининъ бугунъки вазиети ве инкишафы меселелерине багъышланган бу аныаневий тедбирде яызджылардан Аблязиз Велиев ве Дилявер Осман чыкъышта булундылар.

Васфие КЪЫЛМ АКТОВА

КЪУВАНЧ КОЗЪЯШЛАРЫ

Икяе

Субхинен Дильшат бир мектепни битирселер де, сыныфлары айры-айры эди. Лякин олар бири-биринен тиль тапыша, анылаша эдилер. Атта эслеб бакъылса, базы мучелери де ошап кеткендай корюне эди. Бильгилеринде аз-бучукъ фаркъ, яни Субхи аляджы, Дильшат исе эсап, анатомия дерслеринден даима беш ала эди. Инсан окъуп огрене, корип биле, эшитип баш къаттыра. Бир де-бир ишнинъ уджундан тутып, хаятнынъ энъ муреккеп дереджесине еткенде аиле къура, озюнден несиль къалдыра. Шуны назарда тутып, бу девирде джевапкъарлыкъны устюне ала. Бу девирни энъ месулиетли, хаятнынъ ортасы демек мумкюн.

Не де олса яшлар-къызлар мустакъкыль ёл ачмакъ истегинен къайдадыр даркъашып, кимдир окъумагъа, кимдир зенаат огренмеге уруна, огъланлар арбий борджларыны одемеге атланалар.

Дильшатларнынъ къорантасы чокъ балалы сайыла, беш баланынъ ортанджысы Дильшат. Малюм ки, мусульман джемаатына хас олгъан чокъ бала догъурмакъ буюк бахт, къуванч сайылгъан, эм бу кунге къадар шай да девам этип кельмекте. Шай олгъаны ярамай адет дегиль. Огълан осьтюремек, къызларгъа коре

баягы муреккептир. Оларнын табият берген кучлери зияде олса да, диллери назик, гьурурлы, севимли бала олып оселер. Энди Дильшаткы кельсек, о эркеленмек, озюни юксек кьоймак адетлерден марум. О бойле мунасебеттен разы, лякин эркеликни нумайыш этмей, бельки де истемей. Аиледе севимли бала олганыны дую. Озю де апте ве кьардашларынен муляйим алякьада олмагьа тырышкьаны сезиле. Мектепни битирген хайырлашув куню топлашувында сыныф ребери ана-бабаларгьа Дильшат акькьында айрыджа нуткь сейлеп, ана-бабасына тешеккюр бильдирип, онын тербиесине эйи фикир бильдирди де, кьалган талелелерни умумлештирип: «Асылыны алганда, меним сыныфымда тербиесиз, бильгисиз бала олмады», – деп алгыш кьазанды.

Огланлар арбий борджларыны одемеге кетти, кьызларнын чокьусы окьумагьа кирди, базылары кьоджагьа чыкьты. Огланлар аскерликтен кьайтты. Окьуганлар алий малюматлы олдылар.

Мына энди бу далапкяр яшларнын башына эн кучлю, мешакьатлы, месулиетли севги адлы дуйгу тюшти. Онын кучю кьудалыкь, тойлар, ана-баба олмагьа чагьырды. Дильшат да сырадан четте кьалмады. О озюне чифт тапмакьны тесадуф, умют этмеген бир куньде расткетиреджегини тасавур эте. Амма бу кунни баягы беклемек керек олган олса да, вакьты-саати кельди.

Шеэрден кьайта эди, умют этмегенде досту Субхини коре кьалды. Корюштилер, сораштылар. Субхинин кьуванчы ичине сыгьмай.

– Достум, – деди о, – сени маньа Алла расткетирди. Бу айнын соньки кунюнде тойым оладжакь. Махсус чагьырмагьа бараджакь эдим. Сени мытлакьа беклерим. Багьышла, вакьтым аз, – деп сагьлыкьлашты.

Ниает, айнын соньу да етип кельди. Дильшат кельгенде азбарда хызмет этип юрген бир сюрю кьыз козьлерине илишти, амма бир узун сачлы кьызынын бакьышы онын ичинде бир кереден филлис атты ве оны козюнден кьачырмады. Не де олса, Субхи Дильшатны келин алмагьа кеткен кьудаларгьа кьошып йиберди.

Шу куньден башлап Дильшат о кьызнен алякьасыны узьмеди. Бу татлы демлерни аиледе бир кереден бильдирмеди.

Энди чагы келип, севимли кьардашыны эвлendirмек гьамыны аптелер озь боюнларына алдылар. Башта аптелер маалле кьызларынын адларыны анып чыкьтылар. Дильшат оларнын теклифлерине ачык джевап бермесе де, оларгьа тешеккюр бильдирип, озь кьуванчыны косьтерди, амма нетиджеде узюлип кьалды. Дильшаттан акс-сада чыкьмады. Аптелер энди башкьа усулгьа кечтилер. Чалышкьан ерлеринден базы яш кьызларны базар куньлери мусафирликке давет этилер. Макьсат – шу куню Дильшат эвде олмакь керек. Себеби белли, эльбет. Кьызларны

нумайыш этмек эди. Дильшат меселени пек яхшы анълай, лякин озюни анъламазлыккъа ала. Эбет, о да озь сырыны ачмагъа фурсат кыдыра, лякин ортагъа тюрю маниалар чыккып къала, амма оладжакъ иш эпси бир оладжакъ.

Ахыры Дильшат башта аптелерининъ фикирлерини бильмек макъсадында, оларны кыз корьмеге йибермеге ве сонъ ана-бабасына бильдирмеге ниетленди. Аптелер бу теклифни къабул этселер де, пек къуванмадылар. Чюнки оларнынъ дегени олмады. Шай олса да, разы олдылар. Къудалыкъ, эр алда, мусбет кечти. Аптелер Дильшаткъа: «Яхшы кызчыкъ экен», деп озь фикирлерини бильдирдилер. Бойле бакъкъанда ишлер тегиз кеткенге ошай.

Ана-баба да хабердар олгъан сонъ, къудалар йиберильди. Той азырлыкълары, аптелер де шад корюнелер. Ана гъарип сандыгъыны ачып, оладжакъ келини Ниярагъа, еяне огълуна бираз зияде джыйынгъан экен, къувана-къувана агъыр нишан богъчасы ёллады.

Шай этип той куню де бельгиленди. Аптелер нишан сандыгъындан чыккъан эшьяларны корьген сонъ, юзьлеринде шадлыкъ эксильди. Бунъа бакъмадан той зевкълы эм шень кечти. Къудалар корюшюви де яхшы олды. Нияра келинчек мискин-муляйим, саде, къаны сыджакъ, къолум-къомшуларнен де йымшакъ алякъада олып, достане яхшы аиленен тиль тапыштылар. Бахтлы бир къоранта даа артты. Амма, эр бир шейнинъ башы ве сонъу бар. Нияра келин бир шейни дуя, амма манасыны анълап оламай...

Куньлер оте, омюр кете. Нияранынъ кейфи кунь-куньден эп бозула, тарсыккып башлай. Аптелернинъ онынънен алып берджеклери ёкъ. Кыз анасыны, догъган эвини сагъына. Ондан да башкъа, юкке къалгъаныны дуйып, онъа кедер эте. Чюнки оны юкю сарып ала. Аптелерге исе бу ал келишмей. Бир кунь юкюлы козьлерини зорнен ачып, башына кыйыкъ ташлап, къапысыны ачкъан эди, буюк апте: «Иши-кучю юкю», Дильшаткъа да: «Окъ олсун», – дегенини яш келин ачыкъ-айдын эшитип къалды да, аман къапыны ортып, ичери кирип кетти. Аптелер оны корип етиштирмедилер. Акъшам Дильшат иштен кельгенде аптелер онынъ къаршысына чыккып:

– Къардашым, ама да къадын кетирдинъ. Юкюдан башкъа бир шей бильмей де къадынынъ, – деп мыскылладылар.

Нияра аптелер эшиттирип кечкен лафлар онынъ адресине айтылгъаныны, эльбетте, пек яхшы анълады. Эгер догърусыны айткъанда, оларнынъ лафлары догъру. О, къайнанасына кирип, сагълыгъыны сорады, къолуны опыти ве:

– Ана, – деди онынъ огюне чёкип, – мен озюмни бир ошлы дуям, даима юкюм келе. Не ичюн шай олам я?

Къайнана келинни суаллерге тутты:

– Башынъ айланамы, къусасынъмы? – деп сорагъан сонъ, эр шей анълашалды. – Мытлакъ азыр тура экенсинъ, келин. Айды, шай ола, эбет.

«Азыр тура экенсинь» сёзлерини эшиткен келин шашмалап, джевап бермеге утанды гъалиба да, озюни анъламагъангъа алды. Дильшат апайынынъ чырайында насылдыр чырайсызлыкъ сезди де:

– Бир еринъ агъыра гъалиба, догърумы? – деп сорагъанда, къадыны:

– Ёкъ, ёкъ, яхшым, – деп къоджасына якъынджа сыгъынып таянды. Дильшат Нияранынъ янагъына дудагъыны мукъайтлыкънен басып алды. Апайынынъ юзюни ал боя къаплады. Кой къызы дегильми санъа?

Кунълер агъырлаша, Нияранынъ индже бели ог тарафкъа дом-пайгъанына аиле азалары яныкълагъаныны, аптелер къылданда къылчыкъ къыдырып, Дильшаткъа шикъет эткенлери акъкъында Нияра къоджасына айтмай. Даянмагъа тырыша.

Бир кунъ Нияра къайнананынъ одасына къапы ачып киреджекте, ичериден аптелернинъ сеслерини эшитип, лафларыны махсус дегиль де, тесадуф эшитип, тааджипленип къалды. Кучюк аптеси къардашы Дильшаткъа насиат бере:

– Билесинъми, къадам, о вакъытлар биз санъа насыл къызларны теклиф эттик, келип-келип буны таптынъ, о олса бала догъур-джакъ, бунынънен омюрлик сенинъ башынъа юк оладжакъ.

Башыны ашагъы алып отургъан Дильшат бир кереден жанлан-нып, башыны котерди де:

– Аптем, сиз менден не истейсиз аслы? Манъа не япмакъ керек? – деп сорады.

Аптесининъ кескин ве джиддий джевабы бир кереден агъзын-дан чыккып кетти:

– Айырыл! Ёкъ эт! Бакъ, ана о Алиме татанынъ учъ къызы да гуль киби ачты, ал оларнынъ бирисини. Я Гульсюм? О сени пек бегене, ёкъ демейджегини мен билем.

– Аптем, – деди ниает Дильшат, – сен тюшюнип лаф этесинъми шу? Мен Нияраны озюм севип, сайлап эвлендим. Якъында меним огълум догъаджакъ. Сен мени инсафсыз, видждансыз бир мах-люкъ япаджакъ оласынъ. Етер! Нияра сизлерге тиймей. Озь-озюни эплей. Анама «Анам» деп япыша. О даа яш. Оны яманлап чакъа бермек керекмей, онъа огретмек, корьсетмек керексинъ, – деди де, аптесинден узакълашып кетти...

* * *

Дильшат анасынынъ янына кирип, сагълыгъыны сорап, къолуны опыти. Ана биринджи олып лаф ачты.

– Аптелеринъе кирдинъми, огълум, эвделерми? – деп, огълу-нынъ чырайына бакъты.

– Эбет, эвделер, – деп джевапланды оглу. Сёзлерини болип-болип айткъанындан, ана оглунынъ кейфи башкъаджалыгъыны сезди, эбет.

– Огълунъ не япа?

– Отура, анасы эмизе. Мен чыкктым.

– Яхшы. Эвимиз тынчлыгыны ёкъ этеятканыны сен билесинми? Шимди даа бир балань олгъанда айырып йибер шу Нияраньны. Севиледжек ери ёкъ. Балам, эгер яшайшымыз бойле девам этсе, масхара оладжакъмыз. Къайдан мараздан таптынъ шуны, бильмейим?!

– Анам, сизге мытлакъ меним айырылмам зарур олса, сизинь истегиньизни мен ерине кетирерим. Айды, меним бараджакъ ерим бар. Мен кеттим. Яхшы къалып турынъыз.

Озь къапысыны яваштан ачып, Дильшат ичери сокъулды. Нияра къолларыны къучакълап, Бахтиярны аягында саллап юкълаткъан. Агъзындаки соскасы ерге тюшкен, татлы-татлы юкълай. Дильшат бир къач сание огълуна тельмирип турды да, эки къолуны башы тюбюне хачлап сетке ятты. Терен тюшюнджелерге далып, о да юкъугъа кеткен арада Нияра уянды. Эвнинь ичи салкъын. Кузь кирип келеятканындан хабер бере. Дильшат Нияранынь уянганыны дуйды, амма козьлерини ачмай, уяныкъ олгъаныны бильдирмеди. Нияра анасы багышлагъан сыджакъ юнь шалны къоджасынынь узун аякълары устюне пек мукъайтлыкънен ташлады. Акъайынынь керильген къашларына тельмирип, яваш кери чекильди ве азбаргъа чыккты. Дильшат бель устюне отурып, устюндеки шалны корьгенде, ичинде Ниярагъа мехрибанлыгъы артып кетти гъалиба, козьлеринде эки тамчы козьаш пейда олды. Нияра киргендже о, башыны дивар тарафкъа бурып, козьлерини къурутты. Кене акъылына, къулагъына «Айырыл!» деген сёз кельгендай олды. Огълу анасына ошай. Сачлары къара, козьлери ири-ири. Дюльбер огъланчыкъ. Шу дакъкъада Бахтиярчыкъ башыны котерип, бабасыны корьди де, онъа таба ынтылды. Баба оны къойнуна алып, къурсагъы устюне отуртып, тёпеге котерип зевкъланды. Бир-эки дакъкъа олса да, эвдеки къарама-къаршылыкъларны унутып, ял алды.

Нияранынь дерди онынъкинден агъыр. Эгер о бу эвден кетсе, асретлик чекеджегини пек яхшы биле. Ана-бабанынь эвине къайтып барса, олар да баласы чеккен асретни берабер чекеджеклер. Гуль киби кыыз кунь-куньден аза башлады. Я о севип баргъан инсаны башкъасынынь къоджасы оладжакъ да! Нияра бу агъыр куньлерни кореджегини тасавур этмеген эди де. Ахыр сонъу бир кунь ичиндеки гъам-къасеветлерини къоджасына айтты.

– Мен, – деди о, Дильшаткъа, – сенден афу сорамагъа борджым. Бойле яшайыш тек мени дегиль, сизнинь аиленьизни де раатсызлады. Манъа мытлакъ сизден кетмек керек. Шимди бабам келип аладжакъ. Башкъа чарем ёкъ...

Дильшат отургъан еринде башыны ашагъы эгип, лям-мим демей, огълуны алып, багърына басты. Нияра баланы яваштан къолуна алып, барып машинагъа отурды. Аптелер башларыны корьсетмедилер. Бахтияр машина пенджересинден бабасына ынтылып агълагъан сонъ, Дильшат оны къолуна алып: «Эй, сени

дюнья, умятсиз, чаресизликлер ёрултты», деди де, баланы ана-сына узатты. Нияранынь башындан шалы тюшип кететкяныны корип: «Ал, багъла башыньны, ушюрсинь» – дегенде, Нияранынь козьяшлары пенджере джамлары арасындан йылтырап, апайы Дильшаткя даа да гузель корюнди.

Аптелер бир кьач кунь ичинде кьудалыкь ишлеринен Дильшатны аджеле эвлendirмеге ашыкялар, амма Дильшат Ниярадан башкя бир кызны корьмеге истемей. Тарсыкя. Эвге кеч кьайта.

Тюшюнде Бахтиярны кьурсагы устюнде ойнатмагя истей. Аптелерине кьошулып, анасы да:

– Эвлен, балам, ондан оладжакь шей екь, – дей. Дильшат ананынь сёзлерини эшитмей. Онынь озь тюшюнджелери ичини якъа. Онынь кьоркьусы буюк. Нияра онынь бахты, Бахтияр севимли огьлу. О, апайыны, огьлуны сагьынгянындан ичип де башлады. Одасына яньгьыз озю кирип яткянда, юреги агълай.

Бир кунь акьшам эртедже тёшегине ятып, озь-озюне: «Мен не себептен бу алгя тюшип кьалдым?» деген суаль берди. «Нияра кимге азап берди? Мен оны сайлап, севип алдым. Беш айлыкь балам оксюз олды. Мен не ичюн бош кельдим? Не ичюн мен баламны огей бабагя береджем? Асыл кьабаат меним озюмде, севимли апайымны, баламны кьорчалап оламадым. Беш айдан берли нени беклеп отурам я?!» деп озь-озюни тазирледи. Бойле олмаз. Алла кьысмет этсе, саба кьайнатасынынь эвине кетеджек, Нияраны, Бахтиярны алып кьайтаджакь. Бойле кьарардан сонь юрегинде кьатып тургяан дертлер йымшады. Озюни кьуш киби енгиль сезди. Таньда юкьугя кеткен экен, уянгянда, бутюн вуджуду кьуванчнен гьаркь эди.

Кьайната Дильшатны азбарда корип, бир шей айтмады. «Нияра, мен Бахтиярны... сени корьмеге кельдим», деди о апайынынь козьлерине тикилип. Нияра кьолларынен юзюни кьапатып, эвге кирип кетти.

– Нияра, кьызым, кьайдасынь, чыкь мында. Тюневин мен кетирген тазе этни бер Дильшаткя, парчаласын. Чоюн кьазанда кебап яп, – деди бабасы ве Дильшатнен экиси лафкя тутунды. Лаф арасында Бахтияр уянып, кьартбабасыны кьыдырып, онынь кьучагына чыкьты. Бабасыны танымай, о чагьырып бакъа, амма олмай. Бабасы онынь чаресини тапты. Чантасындан бир кьырмызы алма ве оюнджакь машиначыкьны чыкьаргянда, бала бабасына узанды. Дильшат огьлуны коксюне басып, эм севе, эм де кьол явлугьынен козьяшларыны силип: «Баба, мени афу этиньиз, бу ишим маньа сынав олды, кьабаат менде...» дегенде, Нияра пейда олды. Бу лафларны эшитип, онынь да козьлери яшланды. Бабасы кьызы ве киевининь алыны корип, юреги ташты. «Агьлавукьлар» манзарасына шашкяан Бахтияр да бар сесинен буюклерге зиль тутты. Эписи эп тарафтан балагя сарылып: «Агьлама, агьлама! Биз агьламаймыз, кьуванамыз, балам!» – деп оны тынчландырмагя тырыштылар...

Мерьян Али

ЮРЕК СЁЗЮ
(Шиирлер сечими)

Тенимде джансынъ озюнь!..

Улу, дегерли тилим,
Балмы, шекерли тилим.
Дюньяларгъа нам берген
Аты эгерли тилим –
Ана тилим!..

Тиль – миллетим нефеси,
Аллахым берген сеси,
Тарихта ерин бильген
Эждатлар озьгон тюсю –
Ана тилим!..

Дамарда къансынъ озюнь,
Тенимде джансынъ озюнь,
Ана сютюнен кирген

Тюркий лисансынъ озюнь –
Ана тилим!..

Ким тениньден айыра,
Къанатларынь къайыра?
Анасын ерге серген
Эвлядынъ арта вира –
Ана тилим!..

Ёкъ, мен сени быракъмам,
Тильсизлернен бир акъмам!..
Эр сёзюнь нурлу, мергин,
Сени отлара якъмам –
Ана тилим!!!

1.08. 2013 с.

Сонъки сёзю айтайыкъ!

Мен эминим, Ана Юрткъа
Биз къайтармыз!
Сонъки сёзю сиз дегиль де,
Биз айтармыз!

Февзи Сейдалиев,
Ватан ичюн куреш шеити.

Ягъымызгъа къавурылып
Дердимизге пиштик де.
Тарыдайын савурылып
Дёрт-бир якъкъа тюштик де!..

Давалашып озъарамыз
Мушкюллеше алымыз.
Кендимизни, ах, ярамыз,
Шиналар-зевалымыз!..

Мезарлыкъны эп бозалар,
Якъалар джамимизни.
Мунафыкълар эп къозалар,
Къыралар джамымызны!..

Кечмишке де окъ аталар,
Душман гизли, сакълавлы.

Бабанъ дегиль, дер аталар,
Корюнген эр сакъалмы!

Тыш иллерде тары олып,
Къушларгъа олганджа ем,
Авдет ёмарына толып,
Ватангъа олайыкъ шем!..

Акъ-укъукъы тикленмели
Къырымтатар халкъынынь.
Мензилимиз чокътан белли,
Юрдашларым, къалкъынынь!..

Шеитлерни яд этейик,
Юртумызгъа къайтайыкъ.
Февзи рухун шад этейик,
Сонъки сёзю айтайыкъ.

21.10. 2013 с.

Фердлер

* * *

Азрет Али демиш: «Илим – бир нокъта»,
Нокътанынь манасын аньлайыкъ, токъта!..

* * *

Темельде таш сыналар,
Ёлда ёлдаш сыналар.

* * *

Ташкъан сув озенине, аслына къайтар адам,
Сен бугунъ аньламасанъ, ярын аньларсынъ, кядам.

* * *

Гузелим, изин ёкъ ресминъ сызмагъа,
Яраткъандан къоркъам сёзнен бозмагъа!..

* * *

Мувазанетни сакъла, бир якъкъа сава коръме,
Озюнье агъыр юкню, дигерге рева коръме!..

Этна вулкѡаны

Кене алевленди Этна вулкѡаны,
Дерсинь ки, нефретлер сыгьмай земинге.
Энди сескендирмей адамнынъ кѡаны,
Инанч эп эксиле ваде, еминге!..

Сертликтен мадендай, ой, кѡата юрек,
Ювасын терк эте мерамет, сайгьы.
Таянчны джоямыз, йыкьыла дирек,
Фуртунада кѡала умют кѡайыгьы!..

Кене фаний дюнья юкълата салап,
Дуймаймыз эждатлар рухий нефесин.
Чокълар сервет арай алданып, алдап,
Агьына тюшелер кенди нефисин.

Бакьынъ, насыл таша Этна вулкѡаны,
Сейяремиз коксюн метеор яра!..
Ер юзюн басмазмы Нухнынъ туфаны,
Замандаш, ёлумыз не ерге бара?

Айырды этмеймиз акънен кѡараны,
Гунях батагьына батамыз-бата.
Бизге бир ишарет Этна вулкѡаны,
Кок де агях этип отлу таш ата!..

Насредин оджадан окъуймыз масал,
Кендимиз отургъан пытакьны пычып.
Эфсане манасын анълаймыз осал,
Кибирге берилип, авелеп учып!..

Этна атеш пуркей Данте юртунда,
Бизим кокюмиз де дегиль мусаффа.
Алем теляшы бар вулкѡан отунда,
Девримизде якъын узакъ месафе!..

Эйиликнен сильсек юрек тотуны,
Куррени боямаз инсаннынъ кѡаны.
Этна озь ичине ютар отуны,
Тек эйилик олур хаят кѡалкѡаны!
Кене алевленди Этна вулкѡаны!..

16.08. 2013 с.

Озюнь (Окьуйыджыма)

Кунешимсинь, айымсынъ – озюнь,
Гедже-куньдюз ойымсынъ – озюнь.
Шиир окьуп кьальби тавлангъан
Нефасетке байымсынъ – озюнь!..

Шиир ашкьынен козьлеринъ яна,
Бакьышыньда бир дюнья мана...
Пенджереньден тюшкен шавле де
Гузеликке, дерсинъ, шай къана!..

Шиир болмаса, болмасанъ озюнь,
Яньрамаса аэнкли сёзюнь,
Алем дёнер таньсыз геджеге,
Корюнмесе нур сачкъан юзюнь!..

Шаирсинъ де, къабарттынъ, деме,
Арткъач макътав – юк арттынъ, деме.
Барлыгьынъа шукране айтам,
Сёзлеринъе бал къаттынъ, деме!..

25.10. 2013 с.

Дёртлюклер

Ёлум япыкъ деме, седлерни ал къа,
Шейтангъа алданма, сармасын алкъа.
Ынтылсанъ етерсинъ нурлу мензильге,
Тек Аллахны зикр эт, Аллахны алкъа!..*

* * *

Къырым бир якъта, татар бир якъта,
Тартышув, оке!
Ах, къырымтатар узюлеята,
Чатыртав чёке!!!

* * *

Ялан дюнья керьялары токьуй ялан,
Бугунъ аким, бугунъ укум окьуй ялан.
Къаргъа олып къона бульбуль ювасына,
Эр шей меним, сенде бир шей ёкъ, дей ялан.

18.04. 2014 с.

* Алкъа – алгьышла.

Тюркюмнинъ тюркюси

Тюркюмнинъ межаны чешит юрт, дияр,
 Тюркюмнинъ ежәне озъ тюркюси бар.
 Орхун-Энасайда ташлар да йырай,
 Бу ташлар таш дегиль, бизим рух, чырай.
 Тюркюмиз авелей, талмай къанаты,
 Къашгъарий Лугъаты – джанлы бир шааты.
 Мердлик, мераметлик тюрклернинъ тюсю,
 Догъмуш тилимизде тюркнинъ тюркюси.
 Дюньямыз коксюнде озъ еримиз бар,
 Эбедий янърагъан сёз-йырымыз бар!
 Бу тюркюде джоша улуслар сеси,
 Бу тюркюден келе юртум нефеси.
 Къоджаман эменнинъ тамырларымыз,
 Бир сойлы тюркий къан дамарларымыз!
 Мыкъяслы заманда тюрк сафы тюзгюн,
 Семавий азнкли тюркюмиз озъгюн!
 Тюркюмиз къарышмаз шамата, джазгъа,
 Нагъмемиз уйгундыр нейлерге, сазгъа!
 Бу тюркюсиз толмаз кереклеримиз,
 Тюркюмизде джемдир юреклеримиз!..
 Тюркюмнинъ межаны чешит юрт, дияр,
 Тюркюмнинъ ежәне озъ тюркюси бар!..

Елёнел*

Дир-дир титрей елёнел,
 Рузгяр онъа урула.
 Олмагъан сонъ бир темель
 Эр тарафкъа бурула.

Адамлар арасында
 Бар елёнел сойлары.
 Буламай тарасын да,
 Омрю-шейтан тойлары!..

Боранларгъа даянгъан
 Къаядай темелидир.
 Елёнелге таянгъан
 Къамгъакъ алы беллидир!..

03.11. 2013 с.

* Елёнел – флюгер

Юреклерге таш атманъыз!

Юреклерге таш атманъыз,
Озюньизге къайтар таш.
Ич бир козьню яшлатманъыз,
Озюньизде къатар яш!..

Мугъайтманъыз юреклерни
Мугъаярсыз озюньиз.
Юреклерни-зийреклерни
Корьмейми къальп козюньиз?

Юреклерде кяинатнынъ
Кенишлиги, къудрети.
Аллах руху – чин аятнынъ
Бар севгиси, нимети!..

Ашкънен яшай эки дюнья
Барлыгъымда джем олып.
Бельким, сизге сачар зия
Юрегим бир шем олып!..

Юреклерге таш атманъыз!..

02.08. 2013 с.

Челебиджиханым!..

Къара денъиз далгъалары олды кефининъ,
Юреклерни эп сызлата сувгъа дефининъ.
Атта далгъа тилиндедир юрт севмек фенинъ,
Денъизимиз ташларына сачрагъан къаным,
Джанымызда ольмез джаным –
Челебиджиханым!..
Ниети пак, юзю парлакъ, сёзю парлакъ – мерт,
Адалетнинъ ёлларында сёнмез чыракъ – мерт.
Тильде йырсынъ, къолумызда мавы байракъ – мерт,
Ишанчымыз, таянчымыз, мукем иманым,
Излеринъде бар имкяным –
Челебиджиханым!..
Арзунъ эди шу Къырымны гульдемет япмакъ,
Девлет тиклеп эр бир халкънынъ хатрыны тапмакъ.
Бугунъ биз де ёлунъдамыз, курешимиз акъ,
Эждатларгъа садыкъ эвлят, антлы къурбаным,
Алем бильген мертлик шаным –

Челебиджиханым!..

16.02. 2014 с.

Юрек сёзю

Бекир Чобанзадеге
Юрек сёзю башкъаджадыр,
Шаир сазы, ах, башкъаджа.
Шаир озю башкъаджадыр,
Шаир озю башкъаджа!..

Къальпнен корип сёзнинъ ичин,
Шаир була келям кучюн.
Шаир яна халкъы ичюн,
Север топракъ, ташкъаджа!..

Юрт олени – Шаирге йыр,
Гонъю ачыкъ, сакъламаз сыр.
Йыкъылса да нидже къасыр,
Шиир сарайы нур сача!..

Адалетсиз джемиетте,
Къуршунлана назмиет де!
Акъсёз Шаир шеит кете,
Шиيري джоша ташкъанджа!..

Навайни пирим деген,
Джаным-милет, йырым деген,
Тувган тилим, ерим деген,
Яшар дюнья турганджа!..

14.05. 2013 с.

Инсан къуш дегиль ки!.. (Йыр)

Улькеден улькеге авуша къушлар,
Инсан къуш дегиль ки, деньишмез юртун.
Бизни сескендире къоркъунчлы тюшлер,
Сонъу хайыр олур, чыкъармыз устюн!

Баълама:
Юрташлар, кетсенъиз, хата этесиз,
Ватанны терк этип къайда кетесиз?
Къырым бизге догъмуш анадыр, анадыр ана,
Анамыз юрегин нечюн кертесиз,
Ватанны терк этип къайда кетесиз!!!

Дюнъяда эр халкънынъ бир Ватаны бар,
Къырым – бизим Ватан, бизим бу топракъ!
Тамырымыз терен, ким этер инкяр,
Салгыр – къушагъымыз, Чатыртав – Чыракъ!..

Багълама:
Юрташлар, кетсенъиз, хата этесиз,
Ватанны терк этип къайда кетесиз?
Къырым бизге догъмуш анадыр, анадыр ана,
Анамыз юрегин нечюн кертесиз,
Ватанны терк этип къайда кетесиз!!!

Ильтиджа

Куреште талдырма, Аллахым,
Январам, талдырма!
Муалмакъ къалдырма, Аллахым,
Муалмакъ къалдырма!

Сен, Озюнь – таянчым, чырагъым,
Зульметке далдырма.
Сен, Озюнь – мензилим, дурагъым,
Зилетке алдырма!..

Январам, талдырма, Аллахым,
Январам, талдырма!..

4.05. 2014 с.

«ЙЫЛДЫЗ»ГЪА АБУНЕ ОЛУНЪЫЗ!

САЙГЪЫЛЫ ОКЪУЙЫДЖЫЛАР!
Озюньизнен берабер къомшуларынынъизны,
таныш-билишлеринъизни, достларынынъизны
да 2015 сенесине
яздырмагъа унутманъыз.
«Йылдыз»нынъ абуне индекси 75298.

1 йыллыкъ абуне фияты – 321 кумюш
(+ почта масрафлары)

Эдебият акъкъында субет

Лентара ХАМИЛОВА,

«Арзы» меджмуасынынъ
баш муаррири

ЭДЕБИЯТ – БУ АЯТ КУЗЬГЮСИ

Кырымтатар миллий эдебиятынынъ вазияти – тувган тилимиз нуфузынынъ севие косьтергичидир. Бедий эдебият – акъ-икъий эдебият, тиль ве медениетни джанландырган, инкишаф эттирген бешигидир.

Бедий эдебият яш несиллерни тербиелегени, оларгъа рухий гъыда бергени, тильни толусынен менимсемеге ярдым эткени, шубесиздир. Эдебий араштырувларнынъ, тасвирлевнинъ меркез объекти – инсан ве онынъ ички дюньясыдыр. Инсанларнынъ ички дюньясыны, олар арасындаки мунасебетлерни, турмушны юксек бедий севиеде тасвирлемек ичюн, язув къабилиетинден гъайры, му-эллифнинъ икмети, бильги даиреси, дюньябакъышы кениш олмакъ керек. Ойле экен, эдебиятымызнынъ, медениет ве санатымызнынъ бугунки вазияти ве онынъ келеджеги чокъ адамларны меракъландыра. Бу акъта фикир юрсетмек ичюн Къырымтатар язджылары бирлигининъ реиси Риза Фазылгъа ве КъМПУ янындаки кырымтатар тили, эдебияты, тарихы ве медениети боюнджа ильмий-араштырув меркезининъ уйкен ильмий хадими, Къырым медениет назирининъ муавини Исмет Заатовгъа мураджаат эттим. Ве субетнинъ сонъунда озюм де белли бир хуляса чыкъардым. Сёз Риза Фазылгъа ве Исмет Заатовгъа.

Риза Фазыл:

– Ярым асырлыкъ сюрюнлик фа-
джиасы кырымтатар тилине, медени-
етке, бедий эдебиятка ольченильмез
зарар кетирди. Тильнинъ ичтимай
фааллиги токътатылды, чаналатылды ве
тиль ялынъыз къоранта черчивесинде,
турмуш даиресинде къалдырылды.
Ондан да гъайры, чокъусы сёзлернинъ
тюшип къалувы, олардан файдала-
нылмаюв эдебий тилимизни олдыкча
зайыфлатты.

Сюрюнликте чокъ йылар девамын-
да кырымтатар тилинде бедий эсер-
лер нешир этильмеди, тек 1970-нджи
йыларнынъ башында, аз тиражен
олса да, Ташкентте нешир этилип башланды (он сенеге къадар
йылда бир китап чыкъарылды). Шукюрлер олсун, кенди гъайрет ве
арекетимизнен, яни тарафымыздан Озбекистан Компартиясы
Меркезий Комитетине махсус мектюп иле мураджаат эткенимиз
нетиджесинде, 1968 сенеси Ташкенттеки Гь.Гьулам адына эдебият
ве санат нешрияты янында Кырымтатар эдебияты болюги ачылды
ве языджыларымызнынъ китаплары сыдыргы чыкъарылып башлан-
ды. Бундан сонъ, орта эсапнен алгъанда, йылда 12-15 китап нешир
этильди. Бу исе сюрюнлик девринде иджаткярлар узерине эр не
къадар баскъылар олгъанына бакъмадан, эдебиятымызны, эдебий
тилимизни сакъламагъа, яшатмагъа ве бир дередже олса да, ин-
кишаф эттирмеге имкян берди. Авдетке къадар олгъан 20-22 йыл
ичинде 350 къадар китап чыкъарылды.

Эдебият – бу аят кузгюсидир. Онъа халкъ аятынынъ йылнамеси
демек мумкюн. Эдебият эм тильнен, эм медениетнен, эм санат-
нен, эм тарихнен багълы. Малюм ки, кырымтатар эдебиятынынъ
чокъ асырлыкъ тарихы бар. Бугуньки куньде тиль ве эдебиятымызнынъ
кечмиши терен огренильмеси зарур. Эвель заманлардан бир чокъ
эдебият нумюнелери сакъланып къалынды (ханлар эмирлери,
ярлыкълары, орта асыр назмиети ве иляхре). Бу джеэттен, XII ве XIII
асырлардан бизге етип кельген Махмуд Кырымлынынъ «Юсуф ве
Зулейха» адлы 5600 сатырлыкъ ве Халиль огълу Алининъ «Къысса-и
Юсуф» адлы 4500 сатырлыкъ ширий дестанларыны косътермек
къафидир. Бу эсерлер шуны косътерелер ки, кырымтатар эдебия-
тынынъ тамырлары къадимий тюрк эдебиятындан (Орхон-Енисей
язылары, «Культегин абидеси»), IX-X асырлар иджаткярлары олгъан
Махмуд Къашгъарлынынъ «Диван-и лугъати-т-тюрк», Юсуф Хас-
Хаджибнинъ «Къутадгъу билик» эсери) догъып, онынъ кыйметли ве
гъает зенгин бир къысмы ола. Иште, биз шу зенгин асабалыкны

сакълап, оны огренип, янъы несиль языджыларыны осьтюрип, эдебиятымызнынъ заманымызда инкишаф этмесини къайгырмакътамыз.

Бугуньки куньде исе энъ зарур меселемиз – китапларны нешир этюв меселесидир. Бу меселеде девлет тарафындан къолтутулмаса, эдебиятны котермек акъкъында лаф юрсетмек файдасыздыр. Бу саада вазиетимиз исе «ич киевден алмыджа» демек мумкюн. Меселя, сонъки йылларда бедий эдебияткъа айырылган пара 100-150 бинъ гривна колеминде олып къалды. Бу парагъа олгъаны-оладжагъы 3-5 китап чыкъармакъ мумкюн. Я бизге, языджыларымызнынъ янъы эсерлери бир якъта турсын, яш къалемлернинъ китапларыны нешир этмек, классиклеримизни, халкъ агъыз яратыджылыгъыны, эдебиятшынаслыкъ боюнджа эсерлерни чыкъармакъ керек де. Экинджи меселе исе яшларымызны осьтюрюв, эдебияткъа яш къалемлернинъ къошулмасыны темин этюв, оларгъа шараит догъурув, рагъбетлендиюв меселесидир. Бу ёлда ишлеримиз пек агъыр кетсе де, нетиджелер де ёкъ дегиль. Сонъки вакъытта «Йылдыз» меджмуасында олсун, газеталарда олсун, янъы-янъы адлар пейда олмакъта. «Йылдыз» муарририети яшлар арасында эдебият конкурслары тешкиль этип, яш иджаткярларны меракъландырып, бу саада дегерли иш япмакъта. Кечкен сене япылган бойле конкурснынъ нетиджелери бунъа делиль ола биле.

Шимдилик исе, Къырымымызда янъы ичтимай ве сиясий дурум пейда олгъаны саесинде эдебиятымызнынъ, языджыларымызнынъ вазиети не оладжакъ, китап нешири меселеси не оладжакъ, бедий эдебий неширине ким ве не къадар пара айыраджакъ – белли дегиль. Не исе Яраданнынъ козю тюздир, иджаткярларымыз халкънен берабер бу вазиетни де башындан аткъарыр ве эдебиятымыз да озъ инишаф ёлуны тапар, деген умуоттемиз.

Исмет Заатов:

– Риза агъанынъ айткъанлары догъру. Языджыларымыз энъ агъыр сюрюнлик девринде миллий эдебиятымызыны, эдебий тилимизни сакълап къалмагъа, яшатмагъа хызмет этилер. Бу ишни олар Ватангъа авдет олунган сонъ да девам этирмектелер. 1992 сенесинден башлап китаплар Къырымда, Акъмесджитте чыкъарылып башлады. Лякин меселе биз беклегенимиз киби олмады. Китап нешири олсун, медениет ве санат меселелери олсун, ватанда янъы бир зорлукъларгъа, къыйынлыкъларгъа расткельди. Бунъа бакъмадан, языджы

ве шаирлеримиз, медениет ве санат эрбапларымыз иджадий ишлерини токътатмайлар, медениетимизни тиклев саасында фааль чалышмакъталар.

Шуны къайд этмемек мукюн дегиль ки, 1990-нджы сенелердеки неширлернинъ чокъусы – совет девринде язылган эсерлердир ве чокъусынынъ да бедий севиеи пек юксек дегиль эди. Ватанга къайтув деврини, халкънынъ бугуьки вазиетини айдынлаткъан эсерлер сонъра пейда олып башлады. Парлакъ образлы янъы повестьлер, романлар, икяелер де пек аз. Шириетте бир сыра янъы адлар пейда олды, лякин олар да чокъ дегиль. Истидатлы яш къалемлер де чокъ корюнмей. Я эдебиятнынъ келеджеги оларнен багълы да, эдебиятнынъ келеджеги яш истидатнынъ элинде.

Бала эдебиятына козь ташласакъ, Гаспринский девринде бала шаирлери эм иджат эте, эм де оджалыкъ япа эдилер, балалар ичюн озьлери эм бедий эсерлер, эм дерсликлер ярата эдилер.

Къырымтатарларнынъ зенгин фольклоры бар. Ойле олды ки, асырлар девамында оны топлап, огренип, нешир эткен ябанджылар эди. Бу саада бизни чокътан-чокъ ачыкъланмагъан, япылмагъан ишлер беклей. Даа бир хусусиет: фольклор нумюнелерининъ терджимеси буюк мукъайтлыкъны талап эте – фольклор ялынъыз оригинал тилинде толусынен янърай. Язылып алынган метинлернинъ кимден эм не вакыт язылганыны косътермек шарт. Бугуьки кунде, языкъ ки, бу шартларга кимсе къулакъ асмай. Озюни языджи деп сайган киши эр бир сатырыны юрек алевинен къыздырып язмакъ керек. Бекир Чобан-заде озь вакытында замандашларыны къырымтатар эдебиятынынъ буюк келеджеги беклей, деп къандыра эди. Лякин, бугуьки кунде шу буюклик корюнмей. Амма эдебиятымыз догъру ёлнен адымлагъанына эминмиз. Амма, Риза ага догъру айта – эдебиятка эр тарафлы ве хусусан девлет тарафындан къолтутулмасы лязим. Азырки вакытта бунынъсыз мукюн дегиль. Мен эминим ки, вакыт келир, эм XXI асырга адымлагъан къырымтатар эдебиятымызда юксек севиели чокъ эсерлер догъар.

– Мен мектепте окъугъанда, тарихнен меракъланып башлагъан эдим. Йылар девамында салмакълы эльзма архив топладым. 1990 сенеси мейданга кетирильген Къырымтатар медениетини гайрыдан тиклев Координацион меркезининъ материаллары да бар. Анда къырымтатар китапханесини, миллий театрни, музейни тешкиль этюв акъкъында материаллар, ильмий ишлерим, макъалелерим: къырымтатар этносы акъкъында (Рефат Къуртиевнен берабер язган эдик), Гаспринскийнинъ эви акъкъында ве иляхре. Тасилим боюнджа тарихчы эм чалгыджи оларакъ, мен, эльбет, музыка акъкъында, санат акъкъында макъалелер де яздым. Бир сыра Халкъара конференцияларда иштирак эттим ве шу конференциялар боюнджа чокъ материалларым бар. Архивим яш мутехассысларга хызмет этеджегине эминим. Бу йыл Координацион меркези

мейданга кетирильгенине 25 йыл ола. Бизим, Айдер Эмиров ве рахметли Энвер Озенбашлынен тешкиль эткен бу меркезимиз, бир сыра кырымтатар медений тешкиятлар мейданга кетирильмесине сийлем берди, бир сыра халкъара фестиваллерни тешкиль этти, конкурслар кечирди, – дей субетдешим Исмет Заатов.

КЪЫРЫМТАТАР ТИЛИНИ ЁКЪ ЭТМЕЙИК

Мен де, журналист оларакъ, тувган тилимиз акъкъында айтаракъ, онынъ къадимий тамырларыны джоймайып, сакълап къалмакъ керек, деп саям. Чюнки, бугунъки кунде тилимиз суный олып къалаята демек мумкюн. 1930-нджы йылларда догърукъарарга келинген эди – орта ёлакъ эсасында эки ири (чёлъ тараф ве ялы бой) шивелернинъ де эсас хусусиетлери эсапка алынмасы зарур деп танылды ве ойле де япылды. Амма дженктен сонъки сюрпюклик девринден башлап, тилимиз эп бир тарафкъа авуп кельмете ве сонъки вакъытта «косманизация»га огъратыла, ялы бою шивесине зияде меиль бериле, чёлъ тараф шивесининъ эсас хусусиетлери тамамиле четлетиле, ёкъ этиле. Тильге арап шекиллерини, грецизмлерни вира къошаятырлар. Менимдже, тилимизнинъ чёлъ шивеси гъает зенгин олмакънен бирге о, тилимизнинъ эсасыны тешкиль этмекте. Эм чёлъ фольклоры да гъает зенгин ки, халкъ агъыз яратыджылыгъынъ да эсасыны о тешкиль эте. Шаирлеримизнинъ чокъусы, шу джумleden замандашымыз Шакир Селим де чёлъ шивесининъ хусусиетини сакълап, нидже гъает гузель эсерлер яраттылар. Биринджиден, адамлар озъ тилининъ суный тильге дёнйиштирильгенини дуймайлар, бунъа къулакъ асмайлар. Чюнки эксери адамлар газета, журналга язымайлар, китап окъумайлар. Вакъыт кечтикче, экиси де гъайып олур, деп къоркъам. Тиль олмаса, тиль меселеси де олмайджакъ.

Къайд этмели ки, 1980 сенелери къазахларнынъ тек 49 файызы тувган тильде, рус тилинде исе 51 файызы лаф эткен. Къазах тилине девлет статусы берильген сонъ, аз вакъытта къазахларнынъ 70 файызы озъ тилинде лаф эте башлады.

Менимдже, языджылармыз ТВ, радио, матбуат вастасынен халкъкъа тувган тильде мураджаат этмелилер: тегерек масалар, эдебий акъшамлар кечирмек, эм чокъча китап, электрон китаплар нешир этмек керек.

Бизим несилеримиз башкъа, эдженбий тиль муитинде оськенини унутмайыкъ. Эм чокъ себеплерге коре, тувган тиллерини огренип оламайлар. Лякин, тильни бильмейим деп, сыкъылмакъ ич олмаз. Эр даим тувган тильде къонушмага тырышмакъ керек. Бойлеликнен, эр биримиз янъы енйишлерге наиль олурмыз, тувган тильни менимсермиз.

«Ильхам» эдебий бирлишмеси чалыша – яш къалемлерни Юнус Къандым топламагъа башлагъан эди. Шимди бу ишни шаир Шерьян Али алып бармакъта.

Бедий эдебиятны юксек севиеге котермек ичюн редакурагъа да айрыджа дикъкъат айырмакъ керек, бунда нешриятлар месулиет чекмели, олар бу ишке эсли-башлы, теджрибели языджыларны джельп этмелилер.

Асылында гъает зенгин тилимизнинъ агъыр вазияти сюрпюнликнен багълы. Лякин биз ватандамыз, ватанда тилимизни джоймамакъ керекмиз. Халкъ арасында, чокълукъ арасында, къоранталарда, маамелерде ана тилини джанландырмакъ ичюн Меджлисимиз тарафындан «Ана тили огърунда куреш» программасы къабул этильген эди. Бу программаны джанландырмакъ, онынъ омюрге кечирильмесини, яни чешит кучълерни бирлештирип, бир ёнелиште ве бир макъсатнен иш алып барылмасыны темин этмек меселеси языджылардан, маариф хадимлеринден, журналистлерден, медениет ве джемаат эрбапларындан чокъ гъайрет талап эте. Миллий Меджлис тарафындан тасдикълангъан бу Программанынъ анджакъ маамелерде омюрге кечирильмеси ичюн эсас месулиет регион ве ерли меджлислернинъ узериндедир. Меселе о дередже джиддий ве муреккеп ки, бу – не ерде олмасын, меджлис азаларынынъ энъ зарур ве эсас вазифелеринден бири олмалы.

Ана тили мевзусында даимий ве джанлы суретте чыкъышлар олмагъаны эр бир газета ве дигер неширлер ичюн, теле-радио яйыналары ичюн джиддий эксиклик, деп сайылсын. Ондан да гъайры, ерли ве регион меджлис азалары джемаатчылыкъны: оджаларны, дигер итибарлы, илери адамларны джельп этип, озъ яшагъан ерлеринде адамларны ана тилинде чыкъкъан газеталар ве журналмаргъа абуне этюв ишини даима тешкиятландырмалылар.

Ве белли ки, къорантада ана тили муити олмасы, балаларнынъ ана тилинде лаф этмеси, тиль огренмеси эвеля аналаргъа, къоранталаргъа, яни къадынларгъа багълы.

Бу программа мувафакъиетнен омюрге кечирильмесининъ эсас шарты шудыр:

Миметлер комитетинден, Тасиль ве Мединиет назирликлеринден башлап, кутлевий информация васталарына баргъандже, халкъымызнынъ эр анги саагъа аит меселелеринен огърашкъан ресмий муэссиселерден ве джемаат тешкиятларындан башлап, ерли меджлислерге, иджадий тешкиятларгъа, бутюн джемиетлерге ве иш адамларына баргъандже, ана тили меселесине даимий дикъкъат талап эткен биринджи невбет меселе, яни приоритет меселе деп бакъылмалы.

ЮНЕСКО атласы боюнджа къырымтатар тили – дюнья юзюнден ёкъ олув хавфы астында къалгъан тилер сырасына кирсетильген. Лякин биз, къырымтатарлар, тилимизнинъ ёкъ олмасына ичте ёл бермемиз. Эминмиз ки, къырымтатар тили сакъланыр, яшар ве джанлы тилер сырасындан ер алыр.

Къадимий кырымтатар
эдебиятындан

Неширге азырлагъан Риза Фазыл

Халиль огълу АМ

КЪЫССА-И ЮСУФ

Дестан

(Эсернинъ язылгъан тарихы Хиджрий

609 (Милядий 1212 с.).

(Девамы. Башы 1-5-нджи санларда)

621.

Юсуф айтыр: «Кеньандан келйурмусень?
Анда бир къоббе агъач билйурмусень?
Чевресинде будакълары корермусень? –
Ол будакълар он экими тамам имди?

621-1.

Ах, диригъа, не иракъ Кеньан или,
Фиркъат эхли кимсени дюшер ёлы,
Мудам йыл эстугинче Кеньан ели, –
Ол агъачдан асрет къокъусы келир имди.

622.

Араб айтыр: «Анъладым бу сёзинъни,
Бильдим, фахим эйледум, бу разынъны,
Велякин данълайурмен бу сёзинъни, –
Бу иш ичре не хикмет вар?» – дер имди.

623.

«Къоббе агъач дедюкен, – Якъуб дурыр,
Он бир огълы хызметинде азыр дурыр,
Он экинджи Юсуф адлу, гъаип дурыр, –
Акъикъатде, аны курд йиди (дирлер) имди.

624.

Андан бери ярлы Якъуб къалды айран,
Агълайуб зары къылул мудам гирян,
Юсуфа къавушувгъа истер дерман, –
Мудам Хакъкъа тезарреглик къылул имди.

625.

Дар-эль-махзун макъамындан¹²⁷ хергиз чыкъмаз,
Конъли магъмум, агъызына таам алмаз,
Козин ачыб, джиан узьре хергиз бакъмаз, –
Агъламакъдан ики кози корьмез имди.

525-1.

Юсуф гъамын хатиринден ич кетпирмез,
Би-васта Юсуфы ич унутмаз,
Огютлеб кимсенинъ огудин алмаз, –
Юсуф дие тагъ-таш иле агълар имди»

626.

Юсуф неби буны ишидйуб, зар агълады,
Арабийнинъ элин тутуб, ысмарлады:
«Эманет – Якъуба варгъыл, – диди,
Ол махзуне бенден селям айтгъыл имди.

626-1.

Айытгъыл: «Мен гъариблер ресулимен,
Махзунлар, гъариблер зелилимен,
Меджрухлар, талаблар беширимен, –
Махбуслерден хабер виргиль», – дейур имди.

¹²⁷ дар-эль-махзун макъамындан – асрет юртындан, мекаяндан

626-2.

Юсуф ол дем кондурди (озгърды) ол арабы,
Омузындан чыкъарды бир билезики,
Араба багъышлады Юсуф аны:
«Бу билезик бенден ядекяр олсун имди!

627.

Эманетдир, я, араб, унутмагъыл,
Бу селямым джахид къылгъыл, тиз тикургиль,
Бенум алым Якъуба ысмарлагъыл, –
Бенум ичюн бир дуа къылсун имди.

628.

Мегер анынъ дуасы макъбул ола,
Халикъ банъа февзи (азатлыкъ) рузи къыла,
Инша-аллах, михнетлерден раат келе, –
Пейгъамберлер дуасы макъбул имди».

629.

Араб айтыр: «Ким идукен бильсем иди,
Юзинден перде ачыб, корьсем иди,
Юзин кориб, гумандан¹²⁸ чыкъсам иди, –
Якъуба ким идукен айтсам имди».

630.

Юсуф неби айтыр: «Санъа айтмакълыкъа,
Эм юзимден никъабы суймакълыкъкъа,
Дестур ёкъдыр эмринъче олмакълыкъкъа, –
Дестурсиз иш мубарек олмаз имди.

631.

Юсуф айтыр: «Санъа сундым армагъаны,
Къызыл якъутдан дорыр ол, бильгиль аны,
Эманет сакълагъыл, эм кыйметини, –
Йигирми бинъ алтунгъа дегер имди.

632.

Бу билезик дюньяда санъа етер,
Йигирми бинъ къызыл алтун кыймет тутар,
Бу дюньянынъ вефасы ёкъ, келйур-кидер, –
Ахиретке дорышмакъ керек имди.

¹²⁸ гумандан – шексинювден

633.

Хемандем видагъ кьылды, уре дорды,
Иджазет дилеб, гъариб ёла кирди,
Тунин-кунин гъает тагъджиль иле кетди, –
Бу хаберни дикурмекке варыр имди.

634.

Акьибет Кеньан ичре етип кельди,
Эвде ятыб истираат кьылумады,
Ич эвинде сёйленмеди, эгленмеди, –
Элял-ал Якъуб сари ювурыр имди.

635.

Ол арабий Якъуба етип кельди,
Чагъырды, тышрадан селям вирди,
Дине чыкьып, арабийге джеваб сорды:
«Дунен ниче йурурсень, айтгъыл имди?»

636.

Хабер вирди Динее ол арабий,
Айтур: «Къаны ол къайгулы Якъуб неби?
Кориб кельдим Мысырда бир ибрийни, –
Ол махзуна селям кьылур, сорар имди».

637.

Дине, бу сёзи ишидйуб, эве кирди,
Якъуб савчы намаз кьыла торыр иди,
Къачан ки, сагъ ве сола селям вирди, –
Якъуб: «Ахвал не?» – дейубен сорар имди.

638.

Арабийни ундедилер, азыр кельди,
Якъуба ол ахва-лерин захир кьылды:
«Мысырда бир ибрий кимсе сени сорды, –
Зиндан ичре махбус-махджур олмыш имди.

639.

Махзун ирур, аджизликден такъаты такъ,
Сенинь юзинь корьмекке явлакъ муштакъ,
Зиндан ичре сенден дуа умар явлакъ, –
Дуа кьылсань, анъа неджат олсун имди».

640.

Якъуб айтыр: «Ич юзини сен корьдиньми?
Ады нечук, къандагъы сен деп сордынъмы?»

Не манадан махбус олмыш, бильмединъми? –
Ничюк бойле бизни сагынут сорар имди?

641.

Араб айтыр: «Адын сордым, ич айтмады,
Ахвалындан несне банъа бильдирмеди,
Эм юзинден некъабын кеттирмеди, –
Ойле икен, нуры тышра чыкъар имди».

642.

Якъуб савчы арабие дуа къылды,
Айтыр: «Сёзинъ явлакъ банъа датлу кельди,
Махзун джаным бу дем ичре раат булды, –
Бу бешарет¹²⁹ шукранеси керек имди».

643.

Араб айтыр: «Ол шукране банъа дегди,
Бу дюньяда мурадым асыл олды,
Бир билезик ол банъа багышлады, –
Йигирми бинъ динар баа дутар имди».

644.

Араб айтыр Якъуба: «Я, израиль,
Бенум ичюн ахиретлик дуа къылгыл,
Мегер бени ярлукъасынъ мевлям джелиль, –
Дюнья – фаний, ахирет бакый имди».

644-1.

Якъуб айтыр: «Умид тутам бен джелябе,
Фазлынъ бирле рузи къылгыл бу арабе,
Къавушдыр дженнет ичре ол тарабе, –
Дженнет ичре банъа къонъшы къылгыл имди».

644-2.

Андан фасих диль иле деве сойлер,
Деве дахи Якъубдан аджет тилер,
Акыкъат Якъубдан дуа умар, –
Ахирет раатын дилер имди.

644-3.

Якъуб неби деве ичюн дуа къылды,
Халикъдан иджабет къабул олды,

¹²⁹ бешарет – хош хабер, козъайдын,

Уджмакъ ичре бир зариф тахт олды, –
Халикъ анъа ол кирамет къылды имди.

644-4.

Андан айтур ол араб Исраиле:
«Ялварынь гърбет ичюн ол джалиле,
Къуртулсын къазгудан, неджат анъа тиле, –
Я, Израиль, дуа къылсанъ ола имди!»

645.

Якъуб савчы эль къалдырды, дуа къылды,
Дуасы ол Хакъ къашында макъбул олды,
Джебраиль эм Юсуфа малюм къылды, –
Юсуфа хош бешарет кетурур имди.

646.

Айтур анъа: «Анълагыл, эй-я, сыддыкъ,
Санъа атанъ дуасы ирди тахкъыкъ,
Халикъ санъа февзе-неджат вирди байыкъ, –
Шиддетлерден рааткъа чыкъдынь имди».

IX Фасыл ЮСУФНЫНЪ ЗИНДАНДАН ЧЫКЪУВЫ

647.

Он ики йыл зинданда Юсуф къалды,
Бес, Якъубынь дуасы анъа ирди,
(бундан-онъдан аны яд къылдыкъ иди), –
Ол манадан февзе-неджат тапты имди.

648.

Хемандем Джебраиль кельди тагъджин,
Вируб ийде Юсуфа къадир джелиль:
«Дюштен иди бу ренджу санъа, бильгиль, –
Неджат дахи эм дюштен ола имди».

649.

Укми бирле такъдир къылды малик деййан,
Бир дюш коръди Мысыр шахы малик Реййан,
Мугъаббирлер^{129-а} бу дюш ичре къалды айран, –
Ич ким исе анъа та'виль¹³⁰ бильмез имди.

^{129-а} мугъаббирлер – ёравджылар, тюшни тариф эткенлер

¹³⁰ та'виль – ёрамакъ, тариф этмек

650.

Реййан айтыр: «Еди семиз сыгъыр корьдим,
Джумлесининъ аркъасына минер идим,
Бирисинден бирисине кечер идим, –
Бу дюш ичре аджайбе къалдым имди.

651.

Йине корьдим еди сыгъыр – явлакъ заиф,
Етиси де къатты заиф, олмыш нахиф¹³¹,
Ачыкъдан олмышлар явлакъ нахиф, –
Ол семиз сыгъырларны ерлер имди!...

652.

Ети сунбуль¹³² даа богъдай бирле корьдим,
Ене ети сунбуль даа къуру корьдим,
Ене богъдайлары кокке учды, корьдим, –
Учъ баш богъдай ене ерде къалур имди».

653.

Мугъаббирлер бунъа та'виль къылумазлар,
Бу дюш ичре анлар табир билюмезлер,
Ич ким исе бунынъ сырын аныламазлар, –
Айран олуб, сергердан¹³³ къалур имди.

654.

Бес, анлара малик бушып¹³⁴ дурур иди,
Филхал анда сакъий ювурув азыр кельди,
Юсуфы аныуб, анда аш къалдырды, –
Айран олуб, недамет тартар имди.

655.

Сакъийнинъ бу алын малик корьди:
«Ниче мунча окюнирсинъ?» – дею сорды.
«Бу ал ичре не эндише къылдынъ, – диди, –
Бу арада не икмет вар, айтгъыл имди?»

656.

Сакъий айтыр: «Ишитгиль, я, шахе-джиан,
Зиндан ичре вар бир ибрий оълан,
Ильм-у ибрет рузи къылмыш аныа субхан, –
Бу дюшюнъ табирин ол билйур имди».

¹³¹ нахиф – арыкъ, арыкълагъан

¹³² сунбуль – башакъ

¹³³ сергердан – абдырап, шашмалап

¹³⁴ бушып – ачувланып, ачувы келип

657.

Малик айтыр: «Ол оғланны ните корьдинъ?
Анынъ табир бильдюгини нечук бильдинъ?
Мугъаббирлик кьылдугъыны кьанда корьдинъ? –
Теджрибесин аны кьачан бильдинъ имди?»

658.

Сакый айтыр: «Бен зиндана вардым иди,
Зиндан ичре бир аджеб дюш корьдим иди,
Табирини ол оғландан сордым иди, –
Анынъ табири банъа кьутлу кельди имди.

659.

Акылы кямиль, ильми тамам, ози гъарлы,
Юзи коркли, хулкы лятиф, хезар дйурлю,
Дини ислям, итаатлы, беньзи нурлу,
Никъаб аса, юзи балкыб дурур имди».

660.

Малик айтыр: «Зиндана ол нечук кирмиш?
Не суч кьылмыш, ушал оғлан, не ишлемиш?»
Сакый айтур: «Изеси кьаза вермиш, –
Он ики йыл зиндан ичре кьалмыш имди».

661.

Реййан айтыр сакые: «Овурув варгыл,
Бен корьдугим дюш табирин аньа соргыл,
Хызметине аягынь узьре дургьул, –
Эм бешарет, февзе-неджат вергиль имди».

662.

Сакый айтыр: «Бу иш ичре айран кьалдым,
Анынъ ичюн ол оғлане угъатлу¹³⁵ кьалдым,
Аны сизге анъдырмагъа ваде кьылдым, –
Еди йылдан сонъра бу кунъ анъдым имди!»

663.

Огютледи сакыйни Малик Реййан:
«Анынъ изеси вар ирур, кьадир субхан,
Джумле кьаза кельдигин билйур андан, –
Ич кьайгьурма, сени магъаф тутар имди».

¹³⁵ угъатлу кьалдым – уятлы олдым, сёзини беджерамадым

664.

Ушал сакый зиндана азыр кельди,
Зиндан ичре Юсуфы кориб тильди,
Эдеб бирле келуб селям-хызмет кылды, –
Утанубен юзин йиньнен тутар (кьапатыр) имди.

665.

Юсуф сыддык сакые икрам кылды,
Айтыр: «Банъа бу кьазаны танъры вирди,
Лякин шайтан бу арада фесад кылды, –
Утанмагыл, хата сенден тугуль имди».

666.

Бес, андан Юсуфа сакый сорды:
«Малик Реййан бир аджайиб дюш корьди,
Мугъаббирлер хатиринден чыккыб варды, –
Явлакь бушар, ич ким исе бильмез имди»¹³⁶.

666-1.

Юсуф ол дем сакыя джеваб вирди,
Реййан дюши тавилин айтур имди,
Сакый таджиль Реййана кери варды, –
Хызметине бу ахвалы сойлер имди.

666-2.

Малик Реййан буны ишидйуб эм суюнды,
Улукь саат сакыя эмир кылды,
Юсуфнынь тапугына (янына) азыр кельди, –
Реййан дюшин тавилин сорар имди.

666-3.

Сакый Юсуф азретине эль кьушурды (узатты),
Хызметине аягын узьре дурды,
Малик Реййан дюшини Юсуф ёрды, –
Би-теэммель тавилини айтур имди.

667.

Юсуф айтыр: «Еди йыл учыз ола¹³⁷,
Ильван дйурлю нимет иле алем тола,
Андан сонъра кьызлыкь ола, мунълу ола¹³⁸, –
Еди йыл азим тарлыкь ола имди.

¹³⁶ Табирджилер тюкни табирлеп оламайлар

Реййан шунда пек де ачувлана энди

¹³⁷ еди йыл берекет, онъганлыкь оладжакь

¹³⁸ еди йыл берекет олмайджакь, кьургъакьлыкь, тарлыкь оладжакь

668.

Андан сонъра рахман рахим кылдачыдур,
Махлюкъ узъре шадлыкъ-раат кельдечидур,
Дйурлю нимет арзанлыкълар олдачыдыр, –
Дйурлю нимет куньден-куне артар имди».

669.

Малик Реййан хызметине кирю кельди,
Ушбу алы сакый анда беян кылды,
Юсуфа хамд-у сена талим кылды, –
Сакый сезлер, малик аны дынълар имди.

670.

Сакые айтыр Реййан: «Кери варгыл,
Юсуфы ол махбусликден сен чыкъаргыл,
Агъыр халгет кийдургиль, алыб кельгиль, –
Зиндан анъа рева дегуль», – дейур имди.

671.

Ол кимсени бу сыфатлу фазыл ола,
Ильм-у хикмет узерине кямиль ола,
Дини дурюст, бенъзи нурлу, акъыл ола, –
Анъа иззет ве ихтирам лязим имди.

672.

Бен анъа агъыр халгет кийдирелюм,
Мератиблер атына биндирелюм,
Къамуларгъа анынъ фазлын бильдирелюм, –
Алем ичре хас-эль-хас олсун имди».

673.

Сакый таджиль Юсуфа кене варды,
Селям вирйуб, тазим иле элин опыди:
«Гъам-гъуссадан энди айру къалгыл, диди,
Рух-у раат муджделер вар», – дейур имди.

674.

Юсуф айтыр сакые: «Кери варгыл,
Элин кесен авратлары джумле дергиль,
Бу ише сен явлакъ мухкем беджед олгыл, –
Малик Реййан нителигин бильсун имди.

675.

Сакый кельди, Реййангъа хабер вирди,
Малик Реййан бу ахвалы саваб коръди,

Элин кесен авратлары джумле дерди, –
Ол Зулейха анда азыр иди имди.

676.

Малик айтыр: «Малюм этинь алынъызы,
Не себебден кесдинъиз бу элинъизи?»
Зулейха айтур: «Афу кьылгьыл сучымызы, –
Юсуф сучсыз, къаму суч бизден имди».

677.

Малик Реййан улукъ саат¹³⁹ эмир кьылды,
Юсуф ичюн музеййен бир кошк кьылды,
Тёшеклерин харир, зиб, атлас кьылды, –
Бу сыфатлу сарай бина кьылур имди.

677-1.

Шеэр бирле зинданнынъ аралыгьы
Дёрт ферсень ёл иди иракълыгьы,
Бу къадар ер иди бармакълыгьы, –
Зиндангъаче малик лешкер дюзер имди.

* * *

678.

Реййан лешкер джамигъ идуб атландырды,
Келйуб зиндан унъында атдан инди,
Юсуфы чыкъарыб алуб кельди, –
Халгет кийдириб, джумле шадан олур имди.

679.

Юсуф сыддыкъ зиндандан халас олды,
Зиндани эхли агъалшу махрум къалды,
Бес, анлара Юсуф сыддыкъ дуа кьылды, –
Дуасыны танъры макъбул идер имди.

680.

Зиндан эхлин тилер Юсуф Халикьындан,
Фазле бирле къуртарды къадир деййан,
Азад кьылды зиндан эхлин малик Реййан:
«Юсуфа багъышладым!» дейур имди.

681.

Мысыр эхлин джумлеси къаршы кельди,
Юсуфынъ юзин кориб лезет булды,

¹³⁹ улукъ саат – шу саатте, шу ерде, деръал

Алтын-кумюш, инджу-мерджан нисар кылды, –
Хас ве гъамлар арзу кылыб йувуыр имди.

681-1.

Юсуф бек чокъ шукйур кылды рахманына,
Шукйур-сипас бек чокъ кылды субханына,
Андан селям вирди эввель Реййанына, –
Етмиш ики лугъат иле сойлер имди.

682.

Реййан корьди Юсуфынъ джемалыны,
Аджебледи сыфатын эм хош хулкыны,
Анъа вирди мелекени¹⁴⁰ эм малыны, –
«Мелекеме сенден буйрукъ олсун имди!»

682-1.

Мевля вирди Юсуфа девлет, бахыт,
Фазле бирле рузи кылды мулк ве тахт,
Малик Реййан Юсуфа бек ишанып:
«Мемлекет санъа ляйыкъдур!» – дейур имди.

683.

Тадж уранды, тахткъа минди Юсуф,
Отуз яшар йигитлерден ирди омрю,
Беньзи нуры равшан иди кунеш киби, –
Бакъан хергиз юзинден дуймаз имди.

683-1.

Андан сорды Юсуфа малик Реййан:
Не манадан ильминъ укьуш (терен), изгу огьлан?
Юсуф айтур: «Оны кылды къадир субхан, –
Бу эдийени рузи кылды», – дейур имди.

683-2.

Юсуф неби Джебраильден муны бильди,
Халикъгъа шукйур-миннет талим кылды;
Джемалындан хуршид-мах^{140-а} аджиз къалды, –
Ишлер узьре дйурлю тедбир кылуур имди.

684.

Акълы кямиль, илим ве хикмет кямиль билйур,
Муддагилер дагъва билен анъа келйур,

¹⁴⁰ мелеке – акимлик, укюмдарлыкъ

^{140-а} хуршид-мах – кунеш-ай

Хас ве җамы адиль-дурюст укум кылулур, –
Ич кимсеге джер-у джефа кылмаз имди.

685.

Малик Реййан Юсуфынъ алын тильди,
Юсуфы тасдыкъ идуб, му'мин олды,
Ислям динин кябул дуб, рева коръди, –
Элин тутыб, ме'мин-мухлис олур имди:

686.

«Сенинъ дининъ – тахкийкъ бильдим, байыкъ дурыр,
Санъа рузи кылган аны Халикъ дурыр,
Падишалыкъ бенден санъа ляйыкъ дурыр, –
Анынъ эмрин барча кябул тутынъ имди!»

687.

Даругьалыкъ¹⁴¹ узьре укум кылулур иди,
Буйурды, зираатны чокъ эkdirди,
Экинлерни бастырмайыб кьояр иди, –
Даа анбар толдырыб чокъ кьояр имди.

688.

Мысыр ичре еди йыл кеньлик (боллыкъ) олды,
Дйурлю ильван-нимет иле алем толды,
Ол ал кечди, еди йыл тарлыкъ олды, –
Къайгырубен: «Экин экме!» – дейур имди.

689.

Еди йыл кокден ягъмур ич ягмады,
Эм дахи ерден небат ич уньмеди (осьмеди),
Эм дахи асла яхшы йыл кельмеди, –
Явлакъ ыссык тарлыкъ кьаршу келйур имди.

690.

Азиз Юсуф ол шеэре хабер вирди,
Мысыр эхли джумле анда азыр кельди,
Алтун-кумюш вериб ашлыкъ сатун алды, –
Къызыл алтын таньке вериб алур имди.

691.

Экинджи йыл ат-къатырын эм вердилер,
Учюнчи йыл ипек-къумачын вирдилер,
Дёртинчи йыл мульк-у топрагын вирдилер, –
Бешинчи йыл огул-къызларын вирер имди.

¹⁴¹ даругьалыкъ – экинджилик ишлерини идаре этюв

692.

Кендулери къул олдылар алтынчы йыл,
Эм Юсуфы сатанлары байыкъ бильгиль,
Барчасы Юсуфа олдылар къул, –
Ол шеэр эхли тамамен къул олур имди.

693.

Халикъ анъа Джебраили вириб иди:
«Я, Юсуф, шукр ве сипас къылгыл, диди,
Мысыр эхли сенинъ барча къулынъ олды, –
Сени сатан санъа эм къул олды имди!»

694.

Тарлыкъ иле алты йыл тамам олды,
Анбарларда ашлыкъ-ашайт ич къалмады,
Юсуф савчы бу ал узьре фикир къылды:
«Я иляхым, меден сен ден!» – дер имди.

695.

Хемандем Джебраиль кельди азыр,
(вирб иди Юсуфа малик къадыр),
Айтур: «Бу кез суретинъни къылгыл захир, –
Беним сен къудретими корьгиль имди».

696.

Юсуф сыддыкъ эхли шеэре хабер къылды:
«Эртен къаму мейдана чыккынъ, деди,
Беним корклю джемалымы коринъ, – деди, –
Ачлыкъдан корен юзин дуяр имди».

697.

Улу-кичи, хас ве гъам¹⁴² азыр кельди,
Юсуфынъ джемалына назар салды,
Емек-ичмек къайгъусы – джумле къалды, –
Бакъан хергиз джемалыны дуймаз имди.

698.

Айда бир кез Юсуф сыддыкъ чыкъар иди,
Корклю юзьден пересини суяр иди,
Улу-кичи, бай-ёкъсул бакъар иди, –
Бирер айгъа тигру таам емез имди.

¹⁴² улу-кичи, хас ве гъам – буюк-кучюк, бай-фукъаре

Х фасыл

ЮСУФНЫҢ ВЕЗИРИ АКЪКЪЫНДА КЪЫССА

699.

Пейке-азрет Джебраиль кельди азыр,
(вирийуб ийде Юсуфа малик къадир):
«Я, Юсуф, джалиль эмре бойле дурур, –
Ирте хашем биле сейран къылгъыл имди.

700.

Акъикъатта ич бир шексиз шуны бильгиль,
Черкез-Али Эр кишиге саташсань¹⁴³ – алып кельгиль,
Аны алыб, кендюзини везир къылгъыл, –
Халикъ эмре бойле дурыр, бильгиль имди».

701.

Юсуфынъ бир тази аты олыр имди,
Ол тазининъ адети шойле иди:
Къачан ким иерленсе, кишнер иди, –
Мысыр эхли джумле аны ишидйур имди.

702.

Азиз Юсуф айда бир кез чыкъар иди,
Тази кишнеп джумле лешкер келйур иди,
Буйурды къумларына, иерлетди, –
Тази кишнеб, ол дем лешкер келйур имди.

702-1.

Юсуф ол дем къуларына эмир къылды,
Ол тазы иерленди, азыр къылды,
Тазы кишнеб, шах бингенин азыр къылды, –
Барча лешкер ол дем таджиль келйур имди.

702-2.

Улу-кичи, хас ве пѧм (бай-фукъаре) азыр кельди,
Беклер, ханлар – джумле шаха хызмет къылды,
Падишахы Магъриб савчы азыр кельди, –
Шахнен темашая чыкъар имди.

703.

Ики юз бинъ эр ашар сагъ янындан,
Ики юз бинъ эр ашар сол янындан,

¹⁴³ саташсань – раст кельсенъ

Ики юз бинь эр ашар эм огюнден, –
Эм ардындан ики юз бинь ашар имди.

703-1.

Алтун-кумюш, ешилъ килим котурдилер,
Артундан юз бинь киши харир (кумач) тутар,
Ики юз бинь чевресинде кылыч тутар, –
Бу эйбет биле сейране чыкьар имди.

704.

Султанат коренлер даньлашырлар¹⁴⁴,
Къамулары, хас ве гьам, сёйлешурлер,
Эйбетинден душманлары титреширлер, –
Васфын ишиден джумле айран къалур имди.

705.

Азиз Юсуф бу эйбетле ашар имди,
Бир гъарибге саташды, бакьды-корьди,
Ол гъарибинь тонлары иски иди, –
Юсуф айтур: «Банъа ляйыкъ дугуль имди!

706.

Бу куньги кунь бен Мысыр шахы олсам,
Халикъдан бу сыфатлу девлет къурсам,
Кенди-озиме бен буны везир къылсам, –
Манъа бу ляйыкъ дугуль!» – дейур имди.

707.

Улукь саат Джебраиль азыр кельди,
Халикъдан Юсуфа селям къылды:
«Хатириньден бу эндише чыкьар, диди,
Бу сакьынч санъа ляйыкъ дугуль имди!

708.

Зулейха сени фысыкъкъа тартдугьында,
Анынъ мехри сенинъ узе артдыгьында,
Сен къачыб, арт этегинъ йыртдугьында, –
Бу ахвалы, я Юсуф, сен анъгьыл имди.

709.

Ол заманда бир айлыкь огьлан иди,
Сенинъ алынъ бешикден бакьты-корьди,

¹⁴⁴ даньлашырлар – шашарлар

Эм танукълыкъ сенинъ ичюн ните вирди, –
Не манадан санъа лаяыкъ дугуль имди?!»

710.

Юсуф савчы бу ахвалы беян бильди,
Алыб келиб, агъыр халгет тон кийдирли,
Бикенде, кенди-озине везир къылды, –
Хемандем му'мин-мухлис олыр имди.

XI фасыл ЗУЛЕЙХАНЫ НИКЯХ КЪЫЛМАКЪ

711.

Юсуф савчы огълан икен бир дюш коръди,
(ните ким, юкъарыда айттыкъ иди),
(Сонъындан ол пек коп къайгы-асрет коръди, –
Талим дюрлю шиддетлер тартды имди.

712.

Андан сонъра джалильден раат ирди,
Джебраиль етишубен хабер вирди:
«Я, Юсуф, бу шиддетлер нечун олды? –
Джалиль санъа игълям къылу, бильгиль имди!

713.

Ич кимсеге шефаатин дёндермегиль,
Меджрухлери дар къоюе эндирмегиль,
Ботен биле бея отын якътырмагиль –
Махбуслере мехрибанлыкъ къылгъыл имди.

713-1.

**Шиддет кетди, мевля санъа раат вирди,
Явлакъ улу урьмет эм ол вирди,
Падишахлыкъ къыласынъ, коръгиль, диди,
Эманет: нехи ишден сакълан имди!»**

714.

Ушал дем шиддет кетди, раат етди,
Мысыр ичре Юсуф улу малик олды,
Изеси улу мелекет рузи къылды, –
Тамам ишни ихсан иле ишлер имди.

* * *

715.

Эр дем айнынъ яньысы олдугъында,
 Лешкер дирлеб джумле азыр кельдигинде,
 Юсуф тази биниб сейран къылдыгында, –
 Секиз юз бинъ лешкер бирле чыкъар имди.

715-1.

Фазле бирле Халикъ аны къылды барлы,
 Укми реван, акълы тамам, ози гъарлы,
 Дини бутюн, ильми тамам, юзи нурлы,
 Юзин корен джанын теслим къылул имди.

716.

Зулейха загиф олды, кози корьмез,
 Таам-либас алмагъа эли ирмез,
 Къары олды, Юсуф аны хергиз бильмез, –
 Юсуфы ич унутмаз, къоймаз имди.

717.

Юсуфынъ ёлы узьре мукъим олды,
 Омрюн анда кечурмеге сабит олды, –
 Гидже-куньдюз шол макъамда сабит олды,
 Ашыкълыкдан явлакъ ренджу тартар имди.

718.

Мудам айнынъ яньысы олдыгынче,
 Тази кишнеб лешкер дирлеб кельдигинче,
 Азиз Юсуф биниб сейран къылдыгынче,
 Ол Зулейха ёлда ферьяд къылул имди.

719.

Бу алда Зулейханы Юсуф бильмез,
 Анынъ ичюн Юсуф анъа якъын кельмез,
 Анынъ уни къулагъына ишитильмез, –
 Зарбе накъяр, боргъу укъуш чалынул имди.

720.

Зулейха мазун олыб кери дёнер,
 Асрет оты куйдирир, багърын орьтер,
 Герчи махрум олурса, висал умар, –
 Аля девам умюдини кесмез имди.

721.

Зулейха талим куньлер¹⁴⁵ бойле къалды,
 Бу ал ичре сергердан, аджик олды,

¹⁴⁵ талим куньлер – узакъ куньлер, узакъ вакъыт

Тауп иден санеминден юзь дёньдирди: –
«Бенум алым корьмезсинь!» – дейур имди.

722.

«Азиз эдим – тул, гъариб, аджиз къалдым,
Юсуф ашкъы куйдирди, залиль олдым,
Ахвалым бу куньгече захир къылдым, –
Сенден медед ёкъ эмиш, бильдим имди.

723.

Мысыр ичре улу хатун олур дим,
Адемлерге сервер ликни къылу дим,
Андан бери сени маруд билйур дим, –
Ич себебден раатынь тигмез имди!..

724.

Юсуф сыддыкъ бенум къулым олур иди,
Ибадетин самедине къылу дим,
Мудам самед эмриле йурер иди, –
Самед анъа улу мелек вирди имди».

725.

Зулейха санемге гъуман къылды,
Санемден юзь дёньдирди, му'мин олды,
Санемини сындырды, эляк къылды, –
Чыкъарубен эджзалерин сатар имди.

726.

Багдазан янъы ай ене догъды,
Юсуф аткъа атланып азыр чыкъды,
Зулейха чагъырубен ферьяд къылды:
«Я, Юсуф, банъа бакъгъыл!» – дер имди.

727.

Бес, Самед Зулейхая медед къылды,
Анынъ унын Юсуфа ишитдирди,
Унын ишидйуб Зулейханы Юсуф корьди, –
Кози корьмез, уре дурыб бакъар имди.

728.

Ушал дем тази башын Юсуф тартды,
Къаршына кельди, ене ахвалын сорды,
«Не кишисинь, не аджетинь вардыр? – диди, –
Айт банъа, рева къылсам», – дер имди.

729.

Зулейха айтыр: «Эшит я, шахи-джиан,
Алум заиф, козим корьмез, бильгиль баян,
Мысыр иеси азиз чифти Зулейхаман, –
Бен ол алдан бу ала дюшдюм имди!

730.

Бен – шуман ки, сени сатун алдым иди,
Джумле малым санъа феда кылдым иди,
Сенинь дердинъ билен айран калдым иди, –
Бу кунъ имди бу ала дюшдюм имди.

731.

Барча кетди аламден укьуш нимет,
Бирси калмай сувалды – мал ве мулькет,
Велякини ич сувалмаз ашкъ-у асрет, –
Аля девам ашкъ оты куйдирир имди.

732.

Икърар кылдым, инандым бир джеббаре,
Эм инандым сен Юсуф пейгъамбере,
Ич гъуманым калмады му'минлере, –
Му'мин олдым, акъикъат», – дейур имди.

733.

Юсуф анда Зулейханы исеркеди¹⁴⁶
Шу ал узьре арзу-ашкъын аджебледи,
Шу сёзине акъикъат инанмады, –
Имтихандан ене кайтыб сорар имди:

734.

«Я, Зулейха, кьани сенинь джиан малынь,
Зиба бойынь, узун сачынь, хуб джемалынь?
Толун айдек балкьыр иди сенинь юзинь, –
Сен ол алдан бу ахвала дюшдинъ имди?!»

735.

Зулейха айтыр: «Джемалым, малым вердим,
Сенинь ичюн джумлесин фида кылдым,
Бахытымдан, тахтымдан кери дёндюм, –
Сенинь ашкъынь бени эсир кылды имди!»

¹⁴⁶ исеркеди – кызгъанды, аджыды

736.

Юсуф айтур: «Беллю, сен ашыкъ исенъ,
Ашыкълыкьда керчек олуб, садыкъ исенъ,
Ашыкъ зарын, давасын кьылур исенъ, –
Бу давая бир бурхан¹⁴⁷ керек имди».

737.

Зулейха айтыр: «Имди сен якьын кельгиль,
Керем эйлеб, къамчыньны банъа виргиль,
Ашыкъ исем, сен бени беллю бильгиль, –
Дегуль исем – бу давам батыл имди».

738.

Юсуф анъа къамчыны сону верди,
Бир «ах!» этди, Юсуфа кери верди,
Къамчыгъа от туташыб янар корьди, –
Янубен Юсуф элин куйдирир имди.

739.

Къамчыны быракъды Юсуф сыддыкъ,
Зулейханынь ашкъыны бильди тахкъикъ,
Ич гъуманы къалмады, тутды тасдыкъ, –
Аджеблею ат гъынанын¹⁴⁸ дёндирир имди.

740.

Зулейха айтыр: «Корьдинъму, анъладыньму?
Къамчыгъа от туташдыгъын танъладыньму?
Ушал отнынъ яндыгъыны тюзьмединъму? –
Къыркъ йылдыр, ол от бени якъар имди!!»

740-1.

Юсуф неби бу ибрети аджебледи,
Зулейхая насиатлар, огют вирди:
«Я, Зулейха, умюддир ки, ваде ирди, –
Шиддет кечти, раат кельди», – дейур имди.

741.

Хемандем Джебраиль азыр кельди,
Хакъ селямын Юсуфа эм еткизди:
«Зулейхайе акъд-у никях кьылсун, диди, –
Сен – падишах, ол – хатун олсун имди».

(Девамы бар)

¹⁴⁷ бурхан – делиль, исбат

¹⁴⁸ гъынанын – тюзгюнин

МАХМУД КЪАШГЪАРЛЫНЫҢ «ДИВАН-Ы ЛУГЪАТ-И-ТЮРК» ЛУГЪАТЫ ВЕ ОНЫҢ ЭМИЕТИ

Махмуд Къашгъарлы 1029 сене-си къараханидлер диярында (орта асырларда Меркезий Асияда мевджут девлет) догъган ве 1201 сене-си вефат эткен. Къараханидлер-нинъ юкъары табақысына менсюп олгъан Махмуд насылдыр себеплер-ден ве сиясий басқылар саесинде чыкып кетип, тюрк къавмлары яшагъ-ан бутюн виляетлерни кезип чыкъа. О девирде сельджукларнынъ элинде олгъан Багдадда булунгъан вакыпта, онда тюркий халкъларнынъ аятыны, урф-адетлерини, джогърафиясыны ве, энъ эвеля, тилини тариф эткен,

анълаткъан бир китап язмакъ фикри догъа. Иште, озюнинъ дюнья-джа мешур олгъан «Диван-ы лугъат-и-тюрк» эсерини о вакыпта язып башлай.

«Диван-ы лугъат-и-тюрк» лугъатыны аслында толу манада бир «Умумтюркий энциклопедия» демек мумкюн. Онда тюрк халқынынъ кениш суретте тарихий-медений, этнографик ве лингвистик материаллары топлангъан ве умумийлештирилген. Къашгъарлынынъ «Диван»ы – тюрк медениетининъ мисильсиз къыйметли бир тарихий абидесидир ки, о, XI асыр заманындаки тюркий халкъларнынъ этник дегерликлерини ве яшайыш тарзларыны, оларнынъ дюньябакышы-ны эм де кечмиш эдждатларынынъ мирасыны къаврап алгъандыр. Онда эвельки зороастрик бакышларнен бир сырада, даа янъы пей-да олгъан ислям гъаеси де ер алгъан. Эсернинъ мундериджесинден

Махмуд Қыашғарлының алий дед-реджеде филологик тасильнен бир сырада, орта асырлар мусульман илимининь бутюн саалары боюнджа кениш бильгиге малик инсан олгъаны корюне.

Бу китапкы асла муэллифиниң озю язганындан да зияде кыймет кесмек мумкюн дегиль. «Бу китапны, – деп яза Махмуд Кыашгарлы, – мен элифбе сырасынен тиздим, оны аталар сёзлеринен, кыафие-ленген несирнен, айтымларнен, шиирлернен, «раджа»ларнен (арбий мундериджеде шиирлернен) ве несрий парчаларнен безеттим. Мен кыйынылыкны енгилеттим, аныла-шылмагъан шейлерни анылаттым ве

йылларнен чалыштым: окъуйдыжыларны, аят теджрибеси ве бильгилернен таныш этмек ичюн китапкъа оларнынь озълери окъумагъа севген шиирлерни, бахтлы ве кедерли кунълерде олар озълери файдалангъан гъает маналы аталар сёзлерини де къоштым. Буны мен окъугъанлар динълегенлерге анълатсынлар ве олар да башкъаларына еткизсинлер, деп яптым.

Бойле чокь къулланылган сёзлер ве ибарелернен бирге, китапта мен чешит шейлернинъ адларыны, чешит сааларда терминлерни топладым ки, бойлеликле, китап алий дереджеге котерильди ве аджайип, мукеммель бир сыфат эльде этти»).

О вакыптаки халиф аль-Мукътадийге багышланган «Диван-ы лугъат-и-тюрк» лугъаты Махмуд Къашгарлы тарафындан 1072-1074 сенелери тизильген олып, онда эсасен тюркий халкълар фольклорынын эсас жанрлары олган яшайыш ве урф-адетлернен баглы йырлар, лирик тюркюлер, къараманий дестанлардан парчалар, тарихий эфсанелер ве дестанлар, 400-ден зияде аталар сёзлери, айтымлар ве дигер ибарелер, сёз бирикмелери ер алган.

Орта Асия, Шаркый Тюркистан, Идиль бою ве Урал регионы халкълары ве къабилелерининъ агъызаки-поэтик метинлерини къаврап алгъан «Диван-ы лугъат-и-тюрк» лугъаты тильшынаслар, эдебиятшынаслар, фольклорджылар ичюн бугунь де мисильсиз къыйметли бир менбадыр.

Махмуд Къашгъарлынынъ ады бутюн тюрк дюнъясында чокъ ити-барле анылмакыта. Тюркиде Аврасия язарлар бирлиги эр йыл бедий эсерлер боюнджа «Махмуд Къашгъарлы» адына Халкъара конкурс откермекте. Бу сене икяелер конкурсы откериле.

«ДИВАН-Ы ЛУГЪАТ-И-ТЮРК» ЭСЕРИНИНЬ ТЕРДЖИМЕСИ АКЪКЪЫНДА

Махмуд Къашгъарлынынъ тюркче ильк буюк сёзлюги ве ильк Тюрк энциклопедиясы олгъан «Диван-ы лугъат-и-тюрк», там 800 йылгадже ортада ёкъ эди. «Диван-ы лугъат-и-тюрк» кечкен асырынъ башында Али Эмири тарафындан тапылды.

Аврасия Языджылары бирлигининъ реиси Якъуп Делиомерогълу китапнынъ тапылганыны шойле анылата: «Мезкюр лугъатны Али Эмири эфенди китап базарында тапып алгъан. Али Эмири эфенди китапны сатып алгъан вакъытта къуванч дуйгъусыны шойле тариф эте: «Бу китапны алдым; эвге кетирдим. Ашны-сувны унуттым... Китапны сатыджы Бурхан 33 лирагъа сатты. Амма мен оны ич бир тюрлю эльмазларгъа, зюмрютлерге де денышмем».

Буюк бир джошкъунлыкъ ичинде булунгъан Али Эмири эфенди китапны кимсеге косътермек истемеди. Эм китапны къызганыр ве эм де гъайып олмасындан сакъыныр эди. Девирнинъ корюмли сымалары олгъан Зия Гокалп ве Фуад Копрюлю киби шахыслар Али Эмири эфендининъ «Диван-ы лугъат-и-тюрк» китабыны тапкъаныны эшиткенлер ве оны коръмек истеселер де, Али Эмири эфенди оларны китапкъа якъынлатмагъан биле. Китапны ялынъыз чокъ ишандыгъы Килисли Рыфат эфендиге косътерген.

Али Эмири эфенди сатып алгъанда, китап хырпалангъан ве ипрангъан алда экен. Тикишлери чезильген, къалыплары дагъылгъан, саифелери бири-бирине къарышкъан ве номерлери де ёкъ экен. Бу себептен Али Эмири эфенди китапны бакъып, саифелерини ерли-ерине къойып ляйыкъ бир алгъа кетирильмесини, текмильмиёкъмы – бельгилемесини Килисли Рыфат эфендиге буюра. Килисли Рыфат эфенди, эки ай ичинде китапны учъ кере окъуй, къарышкъан саифелерини ерли-ерине къоя ве номералай. Бундан сонъ китап учъ йыл сюрген бир маджерадан къуртулып, «Матбаа-и Амуре» нешриятында басыла. «Диван»ны биринджи олып бастырмагъа Рыфат наиль олгъан, онынъ тюрк тилине де терджимесини биринджи олып о япкъан.

Якъуп Делиомерогълу китапны озъ тиллерине терджиме этмек истеген бир чокъ бильгили адамларнынъ бу ёлда рус ве чинлер тарафындан ольдюрильгенлерини сёйлей. Иште, рус ве чинлер тарафындан къатиль этильген адамлар шулар олгъан...

«Диван-ы лугъат-и-тюрк» лугъатынынъ тюрк дюньясында ильки терджимеси Азербайджанда япыла. СССР Илимлер академиясынынъ Азербайджан филиалы бу ишни Халид Саид Ходжаевге авале эте. Ходжаев, 1935-37-нджи йылларда бу ишни тамамлай. Факъат Ходжаев ве ярдымджыларынынъ къазангъан мукафаты олюм олгъан.

1937 сенеси бу сефер мешур уйгъур шаири Къутлукъ Шевкъи ве тербиеджи шаир Мухаммед Али «Диван-ы лугъат-и-тюрк» лугъатыны уйгъурджагъа терджиме эткенлери ичюн къатиль этилелер ве

бүтөн якъан ишлерини якъалар. Къутлукъ Шевкьи, аджылыкътан къайткъанда, Истанбулга кирип, Килисли Рыфаттан лугъатнынъ баскыи нусхасыны аларакъ улькесине кетире. Бильги дюнъясына хызмет ичюн якъан иши озюне эджель азырлай.

Уйгурлар, 1944 сенеси Шаркий Тюркистан Девлетини къургъанда, ильк иш оларакъ «Диван-ы лугъат-и-тюрк» эсерининъ терджимеси ишине киришелер. Бу иш мешур алим Исмаил Дамолламга авале этиле. О, Лугъатнынъ биринджи джылтынынъ терджимесини тамамлар экен, Русие иле Чин девлетлери анълашаракъ, Шаркий Тюркистан Девлетини дѣндюрелер ве о заман Исмаил Дамоллам ольдюриле. Шаркий Тюркистаннынъ Кызыл Чин тарафындан ишгъаль этильмесинден сонъра Уйгур больгесинде Синджан Мухтар идареси къурула. Къашгъар больгесининъ валиси Сейфулла Сейфу Хин, маддий сермия биле айырып, танылган шаир ве тарихчы Ахмед Зиятийге «Диван-ы лугъат-и-тюрк» лугъатыны терджиме этмекни ресмий суретте авале эте. 1952-54 сенелери арасында «Диван»нынъ терджимеси тамамлана ве бастырмакъ ичюн Пекинге йибериле. Матбаа масрафлары да Къашгъар валилигинден айырыла. Анджакъ Пекин къаршы девримджилик ве миллетчилик сучламалары иле Ахмет Зиятийни 20 йыл агъыр апске махкум эте ве Зиятий джеза эвинде эскендже алтында джан бере, «Диван»нынъ бу сефер де бутюн терджимелери якъыла.

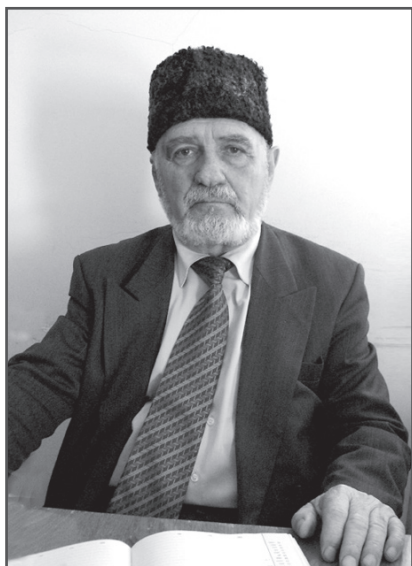
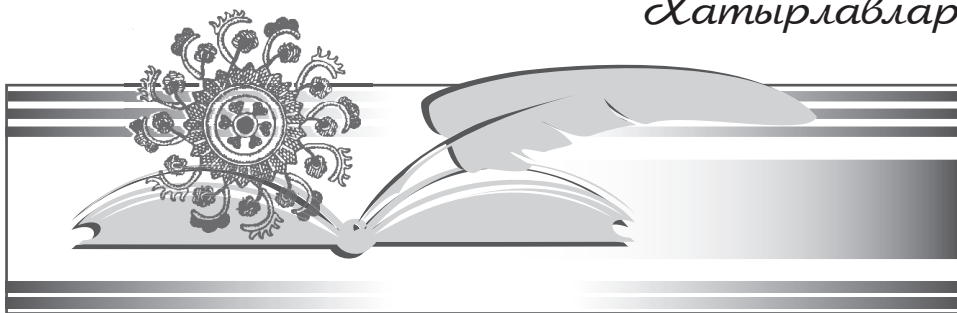
Йыллар кечтикче «Диван»нынъ терджимеси 1960-63 сенелери, уйгурларнынъ башкъа бир эрбабы, Чин Илимлер академиясы Синджан болюгининъ мудир ярдымджысы уйгур Сайрани тарафындан омюрге кечириле. Факъат эм Сайраний, эм де онынъ ярдымджылары ольдюрилелер, эм де терджименинъ метинлери кене де якъыла.

Уйгурларнынъ «Диван»га мерагъы бутюн бу олып кечкенлерге рагъмен, дегиль азалмакъ, аксине, артмакътадыр. Халкънынъ ве зиялыларнынъ буюктен-буюк истеги иле «Диван-ы лугъат-и-тюрк» эсери Ибрахим Мутийнинъ рехберлигинде Абдусселям Аббас, Абдуррахим Отьюр, Абдуррахим Абибулла, Абдулрешит Керим Саит, Абдулхамит Юсуфий, Халим Салих, Аджи Нур Аджи, Осман Мухаммед Нияз, Эмин Турсун, Сабит Рузий, Мухаммет Эмин ве Мирсултан Османов киби мутехассыслардан ибарет 12 кишилик комиссия тарафындан терджиме этиле. Бу терджиме иле «Диван», 1981-84 сенелери Урумчыда 3 джылт этилип, 10 бинъ нусха басыла.

Махмуд Къашгъарлынынъ «Диван-ы лугъат-и-тюрк» лугъаты Къазахистанда ве Азербайджанда исе СССР йыкългъандан сонъ нешир олуна бильди.

«Диван»нынъ озъбек тилине терджимесини 1960-1963 сенелери профессор Салих Муталлибов япты ве китап Ташкентте нешир олунды.

Интернеттен

Закир КЪУРПЧЕЗИР,

ЯЗЫДЖЫ

МУАВИНЛИК ЙЫЛЛАРЫМДАН БАЗЫ ХАТЫРЛАВЛАРЫМ

Инсан белли бир яшкъа кельген, къартайгъан сонъ, мытлакъа кечмишини, акъыл балигъ олгъандан бугуньге къадар башындан кечирген-

лерини хатырлай, аят ёлунда расткельген къуванчлы дакъикъаларыны да, кедерли кунълерини де, янындаки инсанларнен мунасебетлерини козю огюнден кино тасмасы киби кечире. Иште, мен де сексен яшымдан кечкен сонъ, омюрим насыл кечкенинен, кимлер манъа достлукъ япкъанларынен, аят сырларыны огреткен устазларымнен, табийи ки, гонъюлимни къыргъан базы вакъиаларнен пайлашмакъ къарарына кельдим.

Бир сыра китапларда, меджмуалар ве газеталарда берильген терджиме-и алымдан белли олгъаны киби, меним иш фаалиетим 1954 сенеси оджалыкътан башланып, 2014 сенеси эмек фаалиетимни токътаттым. Бу девирде мен учъ тешкилятта – сюрюонликте Янъыёл район газетасы муаррирининъ, 1982 сенесининъ февралинден «Йылдыз» меджмуасы баш муаррирлерининъ ве 1995 сенесинден Къырым мусульманлары муфтилерининъ муавини вазифелеринде, эписи олып 46 йыл чалыштым.

Мен бу языларымда бир де-бир инсанны акъаретлемек, бу дуньядан козь юмгъанларнынъ рухларыны раатсызламакъ, сагъларынынъ джанларыны агъыртмакъ ниетинде дегилим, Аллах сакъласын!

Мақсадым – олып кечкен адисе ве вақыяларны адалетчесине, ялан-яңлыш қышмадан, ақиқатчасына икяе этмектир.

Экинджи ниетим де шу ки, бу хатырлавларны оқуғанлар ре-берлернен оларнын қылу астында чалышқан инсанларнын мунасебетлери, муамелелери насыл олмақ кереклигини бираз огренирлер, демек истейим. Насиатны создым ғалиба, келинъиз, энди чешит тешкиятларда муавинлик фаалиетлеримде корип-кечиргенлеримни қысқадан беян этейим.

Бу ерде шуны айрыджа қайд этмек кереким ки, базы икяелерде белли вақыяларға аляқасы олған эвельки я да сонъки адиселер аққында да қысқадан айтып кечмеге меджбур оладжағым.

... Мен та мектеп талібеси олған йылларымда газетаджылык-қа авесим пейда олған эди. О вақытларда журналистиканын, журналистликнин не олғаныдан хаберим олмаса да, район, виляет ве джумхуриет газеталарына кой, койлюлер, мектеп ве талібелер аятындан хаберлер, мақалелер язып башлаған эдим. 9-нджы сыныфта оқуғанымда, джумхуриет балалар газетасы «Ленин учкыуны»нда «Урдагим» («Папийим») адлы ильки шиirim озбек тилинде басылып чыкты. Меним о вақыттаки қуванчымны шимди тасвирлемек мумкюн дегиль... Иште, орта мектепни бойле қуванч, бойле ой-ниет, арекетнен битирдим. Мақсадым – Ташкент я да Самарқанд шеэрлериндеки девлет университетлеринден биринин филология факультетине оқумаға кирмек эди. Доп-русы – бир қач сыныфдаш достларым о ерлерге кирмек ичюн азырланаятқанларыны корип, меним юрегим қымырчый эди. Ля-кин, мен о шеэрлерге оқумаға бармам ичюн комендатуранын изинини алмақ керек эдим. Бу ерде «изин алмақ» не олғаныны аңлатайым. Халқымыз Озбекистанға сюрпонликке тюшкен ильки йылардан та 1956 сенесинедже айда бир кере район меркезине, комендатураға барып, отурған еринден ич бир якъқа чыкып кет-мегени аққында эр ким имза қоя эди. Эгер изинсиз бир де-бир ерге чыкылса, апске қапата, джезалай эдилер.

Бу мақсатта район коменданты Турғунбаев арқадашқа оғ-радым ве мақсадымны айттым.

Комендант:

– Закирджан, о шеэрлерге барувынъиз ичюн, сизге изин бермеге меним аққым ёкъ. Оны джумхуриет коменданты бермек керек, – дие қысқадан джевап қайтарды. Бойледже, меним биринджи ниет қанатым қырылды. Рухум сёнюккенини, гонъюлим қырыл-ғаныны дуйған комендант, о, мен мектепни яхшы бааларнен битиргенимни де биле эди, манъа бойле фикир берди: – Биле-синъизми, мен сизни Наманган оджалар институтына ёлламаға аққым бар...

Ойле де олды. Мен Наманган оджалар институтына барып, тиль ве эдебият болюгине дегиль, физика-риязиат болюгине кирдим.

О болюкте оқўсам да, эдебиятқа, журналистикаға авесим эп артты. Вияет, джумхуриет газеталары ве междмуларында меним хаберлерим, мақьалелерим, очерклерим, шиирлерим даима басылып турды.

Бойледже, институтны битирип, орта мектеплерде беш йыл қьа-дар дерс берген сонъ, Ташкент виляети, Янъыёл район газетасы-нынъ муарририетине иш қьыдырып бардым. Бу, 1957 сенесининъ августы эди. О вакъытта газетанынъ муаррири Бухара еудийи Гаври Муратович Фаттахов деген инсан экен. О мени бираз сувукъкъан-лыкънен қьабул этти. Одасына месуль кяттип Файзулла Садуллаевни чагъырып, мени сынап бакъмакъ ичюн, онъа теслим этти. Сынав он-он беш кунъ девам этти ве мен эдебий хадим вазифесине ишке алындым. Муарририет эйетинде чалышкъанлардан дёрт хадим баягъы яштаки инсанлар олып, муаррирнен месуль кяттип Экинджи Джиян дженкининъ иштиракчилери эдилер. Мен озъ вазифемни эяллыкънен эда этмеге тырышаракъ чалыштым.

Арадан учъ ай кечкен сонъ, вазифем юксельди: санайы ве накъ-лият болюгининъ мудири тайин этильдим. Йыллар кече берди. 1963 сенеси муаррирининъ муавини вазифесине тайинлендим. Языкълар олсун ки, месуль кяттиптен гъайры, муарририетте қьолай ишлерни беджерген қьартлар меним ишлериме маниалар тапмагъа баш-ладылар. Кунълернинъ биринде ихтиярлар Ташкентке бир топлашув-гъа кеттилер. Эртеси куню газета чыкъмакъ керек эди. Газетанынъ вёрсткасыны япаджакъ адам ёкъ. Бу ишни озъ бойнума алдым. Вёр-стка яптым, газета чыкъып, абунеджилерге даркъалды.Топлашувдан қьайткъан қьартлар вёрсткамда эксикликлер тапмагъа, мени акъ-сымламагъа: «О мақьалени фелян саифеге, бу мақьалени тоген ерге ерлештирмек керек эди», – демеге башладылар. Оларнынъ бу қьылыкъларындан юрегим зияде сыкъылды. Бу ишни япкъаныма ойле пешман олдым ки, айтыладжакъ дереджеде дегиль!

Эп йыллар кечти. Муарриримиз партия район комитетине бе-генильмейип башлады. Кунълернинъ биринде бу «янъылыкъны» манъа райкомнынъ мефкуре боюнджа кятиби Сайфулла Давирович Сайдалиевнинъ озю бильдирди. Чокъкъа бармадан, муаррирни иштен азат эттилер. Онынъ ерине райкомнынъ бюросында мени «муаррир вазифесини эда этиджи» оларакъ тайинледилер. Белли ки, эвельде мен газетагъа «Муаррир муавини» дие имза қьоя эдим, бундан бу яна «Муаррир вазифесини эда этиджи» деп қьоймакъ керек эдим. Лякин, мен газета астындаки имзамны деньиштирме-дим. Эр алда мен шимди газета муаррирининъ вазифесини эда этиджи олып, бираз вакъыт кечкен сонъ, муаррир тапсалар, мен кене муавинликке тюшеджегимни озюме ляйыкъ коръмедим. Бир куню райкомнынъ кятиби мени идаресине давет этип:

– Не ичюн сиз райком бюросынынъ қьарарына итаат этмей-синъиз, имзанъызны газетагъа догъру қьоймайсынъыз! – деди. Биз кяттипнен яшдаш, акърандаш эдик. Базан онынънен джиддий, базан

шакъа тарзда лаф эте эдик. Джевабым яры шакъа, яры джиддий шекильде бойле олды:

– Узункъулакъ лафларгъа бакъкъанда, райком башкъа районлардан муаррир къыдыра экен. О тапылса, мен кене муавин оладжагъым ичюн, имзамны эвельки шекильде къоймакътам.

Акыкъатен, сонъундан анылапъаныма коре, Орджоникидзе районнда чалышкъан якъын достум, аддашым Зокирджон Исраилов бизим райком кятибине:

– Газетанызынынъ муаррирлигине Закир Къуртнезировнынъ озю лыйыкъ, о ишини яхшы бильген, гъайретли, теджрибели, алий малуматлы инсан, башкъасыны къыдырып юрменъиз, – деген. Бойле де «муаррир къыдырувнынъ» нетиджеси райком тюшюнгени киби олып чыкъмады.

Ниает, 1969 сенеси февраль 20 куню. Райкомнынъ кятибеси манъа телефон этип, бугунъ бюро оладжагъыны бильдиререк, мени де давет эти.

– Кунъ тертибинде сизинъ меселенъиз де бар, – деди о.

... Адети узъре, бюро топлашуву бельгиленген вакъытта башланды. Энъ эвеля муим аятий меселелер бакъылгъаны ичюн, тешкилий меселелер сонъгъа, кечке къала эди. Ойле де олды. Кунъ къавушып, этрафкъа къаранлыкъ чёккен сонъ, бизим меселемизге невбет кельди. Къапы ачылып, мени ичериге давет этилер. Маса этрафында бюронынъ секиз азасы, тёрде де биринджи кятип отура. Мен селям берип, масанынъ бу уджунда токъталдым.

– Иште, аркъадашлар, – дие сёзюне башлады биринджи, – газетамызынынъ муаррири меселесине кельдик. Бильгенинъиз киби, Закир Къуртнезиров къач йылдан берли муаррир муавини оларакъ чалышып келе. Энди муаррирлик вазифесине тайинлемек истеймиз. Не дейсинъиз? Бюро азалары биринджининъ теклифини ред этмедилер, аксине, къолтуттылар. Биринджи манъа тикилерек: – Айды, чалышмагъа пек истесенъиз, сизни муаррирликке тасдиқлаймыз, бар да чалышынынъиз! – деди. Бу джумледеки «истесенъиз» сёзю манъа акс тесир эти, тенеме пычакъ санчылгъан киби олды, чырайым денъишкенини дуйгъан район иджра комитети реисининъ муавини, мен иле сырдаш Абдрей Атакаев манъа гизлиден бакъаракъ, дудакъларыны къысып, «индеме, разым де», деген киби ишарет эти. Эбет, не дейджем.

– Ишанчларынынъизны акъламакъ ичюн арекет этерим, – дедим, къойдым. Бундан анылашылгъаны шу эди ки, о девирлерде бизим халкъымызгъа бойле шекильде бакъыла, бу шекильде «ишанч бильдириле» эди...

Советлер девиринде партия чиновниклерининъ, КГБ хадимлерининъ тазыйыкълары етмегени киби, кимер вакъытларда озь адамларымызынынъ базылары да бизлерни акъсымладаылар, ашаладылар. Бу меселени зияде созып отурмадан, бу ерде бир къач мисаль кетирмекни джаиз сандым.

Биринджи мисаль

Халкымыз сюрпюнкликтен озь кучюнен ана-Ватанымызгъа джиддий бир шекильде авдет олып башлагъан девир эди. Бу себептен, бири-биримизниъ эвлеримизге сыкъ-сыкъ бара, кочювнен багълы меселелерде озъара акъыл таныша эдик. Куньлерниъ биринде къомшу достум, даа догърусы – сырдашым Къасимнен ашагъы маалледеки танышымыз Эбазерниъ эвине мусафирликке бардыкъ. Къаве софрасы этрафында субетимиз къызгъын бир тус алды. Къырымда анги тарафкъа барып ерлешеджегимиз, кимлернен къомшу оладжагъымыз, контейнерни къаерден сатын аладжагъымыз акъкъында фикирлештик. Бу арада Къасим еринден турды да, манъа тикилерек, апансыздан:

– Закир, достум, санъа бир шей айтаджагъым, амма джанынъ агъырмасын! Сиз киби языджыларнынъ бу ерде язгъан ве чыкъаргъан китапларыны Къырымда адамлар эллерине алмаз, окъумазлар, – деди.

Тааджипли шей. Къасим бунынънен не демек истей. Эбет, сюрпюнкликте нешир олунгъан китапларнынъ бир къысмы о девирниъ сиясетине коре чыкъарыла эди. Эсерлерде эсасен эмекадарлар, партия талап эткен мевзулар акъкъында икяе этиле, бизим миллетиимизниъ проблемалары, Ватангъа къайтарув киби меселелерге даир талапларны язмагъа ёл берильмей эди. Бунъа бакъмадан, уста языджыларымыз бу фикирлерни сатыр араларына къыстырмагъа наиль ола эдилер. Эбет, Къасим буларгъа дикъкъат этмеден, озь фикрини манълайгъа яндырды къойды. Лякин, достум къалем саибиниъ усталыгъыны огренмек ичюн, бу китаплар да пек керек оладжагъына эмиет бермеди. Бу лафынен языджыларымызнынъ эмеклерине дегерли къыймет кесмеди. Мен о ерде достумнынъ бу лафындан зияде оксюндим.

Экинджи мисаль

Белли олгъаны киби, буюк шаиримиз Эшреф Шемъи-заде 1977 сенеси Ташкентте Гъафур Гъулам адына эдебият ве санат нешриятында бастыргъан «Халкъ хызметинде» эдебий макъалелер китабында «Яш къалем аркъадашларымызнынъ ширий яратыджылыкълары акъкъында» макъалесинде меним хусусымда бойле язгъан эди:

«Сонъки несиль яш языджыларымыз арасында, эдебият саасына Озбекистанда ильк адым аткъан аркъадашларымыздан бири Закир Къуртнезир олды. 1956 сенесиниъ ильк айларында, Советлер Бирлиги Коммунист партиясынынъ XX съездинден сонъ, юкъары тешкиятларнынъ теклифинен, биз «Бааръ эзилери» намынен бир эдебий джыйынтыкъ азырламагъа киришкен эдик. Шу эдебий джыйынтыкъта яш авескар достларымыздан ялынъыз, сонъки несиль шаирлеримизниъ бири Закир Къуртнезирниъ «Янъьер» серлевалы шири дердж этильди.

Бу яш эдебият авескарынынъ озь ана тилинде язгъан терен мундериджели бу ильк манзум эсерини бу ерде кетирмек истеймиз.

ЯНЪЫЕР

Бу ерге биз кельген вакытлар,
 Къургъакъ чѣль кунештен янарды...
 Бу ерде оленлер ве отлар
 Ве, атта асырлар сарарды.
 Кийик ель улугъан чѣллерде,
 Бир баарь техника сес берди.
 Сахрагъа, нешэсиз ерлерге
 Яшлыгъым яшайыш кетирди.
 Биз кельдик, деврильди топракълар,
 Озенлер толкъунлап акъмакъта.
 Мырзачѣль багърында эрсаарь,
 Тереклер далларын къакъмакъта.
 Багъланды уфукътан уфукъкъа
 «Акъ алтын» тарласы ешерип.
 Берекет кельди эр къышлакъкъа,
 Дехкъанны мудждеlep, баш эгип.
 Тюкенмез гъайрет бар яшлыкъта,
 Биз нидже кучьлюкке къатландыкъ.
 Къаранлыкъ ве титис бошлукъта
 Ич сѣнмез нурларны биз якътыкъ.
 Кучюмиз, севгимиз, йырымыз
 Бу ерде догъурды яш шеэр.
 Адресни унутма, гузель кыз,
 Картагъа язылды: Янъыер...».

Бундан сонъ муэллиф – Эшреф Шемьи-заде 1957 сенесинден о кунге къадар «Ленин байрагъы» газетасы этрафында осип етишкен бир чокъ къабилиетли икяеджи, очеркчи аркъадашларнен бир сырада, эр бир эдебий жанрда къалем ишлеткен Риза Фазыл, Билял Мамбет, Шакир Селимов, Шерьян Алиев, Иса Абдураман, Эскендер Фазыл, Мамбет Аблялимов ве даа бир сыра умютли яшлар акъкъында самимий сѣзлер айта.

Иште, ана-Ватанымызгъа авдет олгъан сонъ, 2000 сенеси мерхум шаиримизнинъ Ташкентте чыкъкан о китабы «Эдебий ве тенкъидий макъалелер» адынен, гъайрыдан нешир этильди. Бу ишнинъ зарары дегиль, файдасы бар олгъаныны анълайым, амма... меселе ана шу «амма»да. Чюнки, китапны тертип этип азырлагъан аркъадашлар (мен бу ерде оларнынъ адларыны косътермек истемейим) о макъаледеки меним акъкъымда Эшреф Шемьи-заде айткъан фикирлер ве шиирни бутюнлей чыкъарып ташлагъанлары манъа анълашылмады. Мен бу арекетни, биринджи невбетте, буюк шаириимизге урьметсизлик ве манъа нисбетен сайгъысызлыкъ, гъарезлик деп сайдым. Лякин, узакъ вакытларгъадже бу акъта яйгъара

къопармадым. Бу хусуста шаире Айше Кокиева «Халкъ такъдининь ретроспекция усулын тасвир олунув ёллары» маъалесинде («Йылдыз» 2008 с. № 6) ве шаир Сервер Бекиров «Ватан ёлу отаймады» маъалесинде («Къырым» газетасы, 2013 с., ноябрь 30) акълы оларакъ, озъ фикирлерини бильдирдилер.

Учюнджи мисаль

Бир урьметли муэллиф, алий окъув юртунынъ оджасы миллий мектеплеримизнинъ орта сыныфлары ичюн эдебият дерслиги азырлап, нешир эттирди. О дерсликте сюрюнлик деврининъ къырымтатар эдебияты акъкъындаки маъаледе адалеттен, акъыкъаттан четлене де, мен киби бир къач къалем саибининъ адыны анъмай. Бу – языджыларымызга дегерли къыймет кесмемек, оларны акъсымламакъ дегильми?! Бойле ал иджаткъарнынъ рухуны чёктирмез, семерели чалышмасына кедер этмез дейсинъизми?!

Дёртюнджи мисаль

Сюрюнликтен ана-Юртумызга авдет олган ильки йылларымыздан бизлер – языджылар, шаирлер, журналистлер де элдеримизден кельгенине коре, миллетимизге медеткъар олмага, халкъымызнынъ рухуны котермеге тырыштыкъ. Куньлернинъ биринде Къырым девлет телевидениесинде Къырымтатар тилинде косътерюв ве эшиттирювлер муарририетлерини тешкиль эткен ве оларга реберлик япаяткъан журналист Шевкет Меметов мени идаресине давет этип, бир де-бир программанен телевидениеде чыкъмамны теклиф этти. Мен разы олдым ве бираз тюшюнмек кереклигимни бильдирдим.

Арадан чокъ кечмеден, мен айда бир дефа, ярым саатлик «Инсанлар ве такъдирлер» программасыны азырладым ве эфирге узаттыкъ. Бу ишимизни чокътан-чокъ телесейирджилер бегенгенлерини, онынъ Озбекистан телевидениесинде нумайыш этильген «Аталар сёзю – акъылнынъ козю» программасына бенъзеткенлерини беян этип, муарририетке мектюплер яздылар, шахсен озюме бильдирдилер.

Амма, базы ғарезкъар «достлар»:

– Не, энди бу адамдан акъыл огренеджекмизми? – киби лафлар да даркъаттылар.

Эбет, бойле мунасебет къальбимни яралады. Бир косътерювден сонъ, телевидениеден берабер къайтаткъанымызда языджы достум Аблязиз Велиевге бу акъта сёз ачкъан эдим, о:

– Закир аға, бойле ошеклерге дикъкъат этип, гонъюнъизни къырманъыз! Бизлер озъ ишлеримизнен, тешеббюслеримизнен халкъқа хызмет этмек керекмиз. Бизге бир-эки инсан дегиль, халкъ озю дегерли къыйметини кесер, рухтан тюшменъиз! – деди. Ойле де яптым. 1992 сенесинден та 2009 сенесине къадар телевидениеде бир капик акъ алмадан, джемаатчылыкъ эсасында «Дин ве урф-

адетлеримиз», «Ахляк. Эдеп. Тербие», «Актуаль мевзуда субет» программаларыны алып бардым.

Урьметли окъуйджы! Юкъарыда язылганлардан меним муавинлик йылларым тек бойле гъамлы-кедерли, аджыныкълы аллардан ибарет олып кечкен экен деп тюшюнмёныз догъру олмаз. Шунуны ичюн энди, биринджи невбетте, белли кырымтатар несирджиси, «Йылдыз» меджмуасынынъ баш муарррири Шамиль Алядиннинъ муавини оларакъ чалышкъан йылларымда аятымнынъ дегерли тарафлары акъкъында бираз токъталмакъны джаиз сандым. Белли ки, мен Шамиль Алядиннен 1953 сенеси, Наманган оджалар институтынынъ физика-риязиат болюгинде окъугъан чагъымда, яз татилинде Ташкентке сой-акърабаларымны коръмек ичюн сеяткъа кельгенимде, корюшип-танышкъан эдим. Шамиль агъа о заман мен иле къонушкъанда:

– Корюшкенимизден гъает мемнюн олдым, – деди. – Демек газеталарда къа «Къуртназирова», къа «Къуртнезирова», къа «Назирова», базыда да «Назирий» имзаларынен басылаяткъан макъалелер, очерклер ве шиирлер сенинъки экен де. Машалла! Корюне ки, озъбек тилини кереги киби менимсегенсинъ. Бу – яхшы. Лякин, бундан бу яна ана тилимизни де темелинден огренмек, бильмек, озъ тилимизде де язмакъ керексинъ. Келеджекте бизим эдебиятымызгъа сен киби авескъарлар керек оладжакълар...

Устазнынъ бу лафлары мени къувандырды, къальбимде эдебиятымызгъа даа зияде ашкъ ашлады.

Институтны битирип, оджалыкъ япып башлагъан, Наманган виляетинден Ташкент виляетине авушкъан сонъ, меним Шамиль агъанен, бунынъ киби де Абдулла Дерменджи, Эшреф Шемъи-заде, Решид Мурад ве даа дигер язиджы ве шаирлеримизнен танышувым даа чокълашты. Къыскъасы, авескъар олгъаныма бакъмадан, эп эдебият мейданына адым аттым, тувгъан эдебиятымызнен танышувым девам этти, кенишледи.

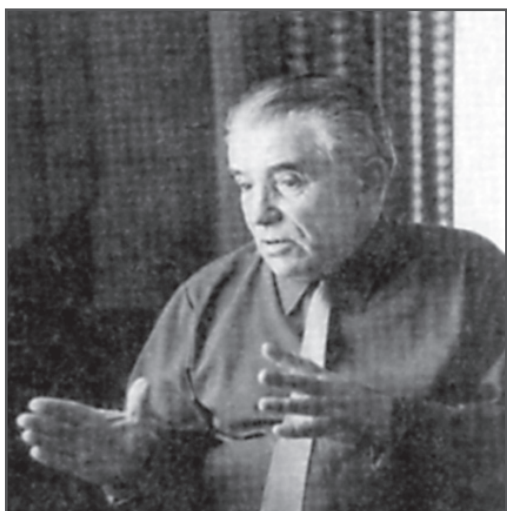
Шамиль агъа Озъбекистан Язиджылары бирлиги кятибининъ ярдымджысы олып чалышкъанда, язиджылар бирлигининъ кятиби Вячеслав Косътыря Наманган виляетине япкъан иджадий сефери акъкъында Шамиль Алядинге эеджаннен сёйлер экен:

– Шамиль агъа, районларда истидатлы баягъы озъбекяшлары бар экен, – дей де, оларнынъ адларыны анъа. Олар арасында Закир Къуртнезир ады кечкенде, Шамиль агъа В. Косътырягъа:

– Закир Къуртнезир озъбек дегиль, кырымтатар, – дей.

Бу вакъиялардан сонъ, мен Шамиль агъанынъ ярдымынен, 1957 сенеси сентябрь 16-да Озъбекистан Язиджылары бирлигинде ихтияр язиджыларымыз Алтанълы, Зиядин Джавтобели, Юсуф Болат Абдулла Дерменджи ве дигерлеринен берабер, кырымтатар эдебияты кенъешининъ тешкиль олув топлашувунда, кене шу йылы октябрь 31-де Ташкентте, Хамид Алимджан адына Эдебиятчылар

эвинде, Эшреф Шемьи-заде, Миртемир, Черкез Али Аметов, Амет Мефаев, Решид Мурад, Шухрат, Энвер Селямет, Сеитумер Эмин, Риза Фазыл, Эскендер Фазыл, Билял Мамбет, Амет Адильнен берабер кырымтатар эдебияты акъшамында, Озбекистан яш языджыларынын он кунлик фестивалинде иштирак эттим...

Шамиль Алядин

Кель заман, кет заман 1982 сенесининь февралинден «Янъыёл» район газетасынын муаррирлигинден «Йылдыз» меджмуасына баш муаррир

муавини вазифесине тайин олундым. Олдым, амма, бу ал Ташкентте яшагъан, чалышкъан языджыларымыздан базылары манъа сукълангъан, атта кунълеген сойлары чыкъкъаны да шубесиздир. Чюнки, арадан эки-учь кунь кечкен сонъ, ишке тайинленгеним акъкъындаки эмирни алмакъ ичюн, Ташкентнинъ Навоий сокъагында ерлешкен Гъафур Гъулам адына эдебият ве санат нешриятына бардым. Эвеля неширятнынъ кырымтатар эдебияты болюгине кирдим. Ичериде бизим языджыларымыздан бир къачы озъара субетлешип отура. Селям бердим, эллерини алдым. Арадан кимдир:

– Ана Закир достумыз «Йылдыз»нынъ баш муаррир муавини олып тайинленген. Хайырлаймыз! – деди.

Мен миннетдарлыкъ бильдирдим. Лякин отургъанларнынъ юзьлеринде бираз денышюв пейда олгъаны дуьолды. Эбет, мен оларнынъ тюшюнджелерини аньлайым. Эдебиятымызнынъ козьге корюнген эрбабы, белли языджыгъа, дюньяда екаяне эдебий меджмуамызгъа муавинликке Ташкенттен кимсе тапылмагъанмы? Кетирип, бир район газетасынынъ муарририни къойдылар. Озю де, озбекче. Айды, хайыр ола, илериде не оладжагыны корермиз...

Иште, чалышып башладыкъ. Йыллар кече берди. Бу ерде шуны къайд этмек керек ки, «Йылдыз» учь муаррирге муавин оларакъ чалышкъан 30 йылгъа якъын вакъыт ичинде манъа бир къалемдешимиз терс лаф айтмады, аксине, бири-биримизге дост, меслеатчы оларакъ яшадыкъ, чалыштыкъ.

Бу ерде шуны буюк гъурурнен къайд этмек истейим ки, Шамиль Алядин киби эдип иле ян-яна чалышмакъ, ондан эдебий дерслер алмакъ – мен ичюн бир бахт олды. Мен бу вазифеде чалышкъан йылларымда устаздан тилимизни, эдебиятымызны даа терендже огренмек имкъянына наиль олдым.

Шамиль Алядиннинь бир адетини даа хатырлатмакъ файдалы олур беллейим. О, эдебиятымызгъа яш иджаткярларнынъ келип къошулгъанларыны пек арзулай эди. Шунунъ ичюн меджмуа муарририетине Сабрие Сеутова, Юсуф Алиев, Дияра Сеитджелилова киби генчлерге буюк умют багълагъан алда чалыштыра, оларгъа токътамай ярдым косътере, язгъан шейлерини эринмеден тахрир эте, бундан да гъайры, язджылар бирлигинде оладжакъ топлашувларгъа мытлакъа оларны алып бара эди.

Бу арекетлерини о бойле анълата тургъан:

– Топлашув залында отургъанлар бизим векиллеримизни корип, халкъымызнынъ дюльбер, лафкъа пешеккир (уста), акъыллы олгъанларыны бильсинлер, бизлерге керекли къыймет кессинлер.

Шамиль агъа меджмуа муаррири оларакъ, эдебиятымызнынъ такъдири ичюн джиддий джан куйдюре эди. О, муарририетке тюшкен эсерлерни эвеля озю дикъкъатнен бакъып, окъуп чыкъа, болюклерге бере, оларнынъ насыл азырланмакъ кереклиги акъкъында кереги киби косътериш ве меслеатлар бере эди. Шунунъ ичюн де, о муаррир олгъан девирде меджмуада басылгъан эсерлер аля бугунъ окъуйджыларнынъ хатиресинде сакъланып къалгъаны шубесиздир.

Меним озъ иджадыма да Шамиль агъа буюк тесир этти. Меним шиирлерим, макъале, очерклерим биринджи невбетте онынъ элинден кече, керекли ярдымларны бере, бундан сонъ, язгъанларым меджмуада басыла эди.

Умумен, эсерини басмакъ ичюн меджмуагъа такъдим эткен эдипнен якъындан мунасебетте ола, эсернинъ пишкин, бедиятли олувына айрыджа дикъкъат эте эди.

Шамиль агъанынъ тесири олса керек, 1984 сенеси мен де не-сирге къол урдым, «Сагъ олунъыз, адамлар» адына повесть яздым. Яздым амма, оны Шамиль агъанынъ элине бермеге джурьят этип оламайым. Не де исе, кунълернинъ биринде баш муаррирининъ одасына кирип, мерамымны айтаракъ, повестни онъа узаттым. Эльязманы элине алды ве:

– Яхшы, мен бакъып чыкъарым, – деди. Одадан къуванч иле чыктым. Арадан бир къач кунъ кечкен сонъ, Шамиль агъа мени давет этип, эльязмамны манъа къайтарып берди.

Чырайым бирден денъишти. «Бегенгендирми экен?» деп тюшюндим. О, бир тюрлю бельги дуйдурмадан:

– Язгъанларынынъ окъуп чыктым, базы тюзетювлер яптым. Яхшы этип бакъып чыкъ, тюзет. Ондан сонъ, машинкагъа, басмагъа бер, келеджек сененинъ 1-нджи санына къоярмыз, – деди. Устазнынъ бу лафларындан мен насыл рухлангъанымны, онъа юректен тешекюр айткъанымны тасавур этип оладырсынъызмы?

Акыкъатен, повесть 1985 сенеси «Йылдыз»нынъ биринджи санында басылып чыкты. Шамиль агъа озюме бир шей демеди, амма хадимлеримизден бирине:

– Закир баягы бир гузель бир шей язган, – деген.

Шамиль Алядин муаррир оларакъ, муарририетке тешриф буюрган эдиплер ве окъуйджыларнен джиддий ве самимий лакъырды эте, эр кимге элинден кельген хызметни аямай эди. Онынъ Ватанымызга авдет арекетиндеки фаалиетлери де баягы салмакълы олганыны халкъымыз унутмаган олса керек.

1983 сенеси Шамиль Алядин эмек изинине чыкъып, Пицундадаки иджат эвине ёлланма алды. Иште о йылы Мустафа Джемилевнинъ 6-нджы махкеме джеряны башланды. Эбет, баш муаррир олмаса, меджмуанынъ фаалиетине баш муаррир муавини реберлик япа. Иште, о куньлернинъ биринде меджмуа адресине махкемеден мектюп кельди. Онда земаневий тюрк шаири Шукрий Эльчиннинъ «Багъчасарай чешмеси» дестаны Мустафа Джемилевнинъ янындан тапылганы бильдирилип, меджмуа хадимлери бу эсер акъкъында фикир бильдирилъмеси талап этиле. Мен ве меджмуанынъ месуль кятиби, языджи Айдер Осман бираз шашмаладыкъ, не язаджагъымызны бильмеймиз. Шамиль агъанынъ раатлыкътан къайтаджагъы якъынлашкъаны себебинден, бираз сабыр этмек къарарына кельдик. Акъкъатен, Шамиль агъа къайткъанынен биз онъа меселени анълаттыкъ. Затен, тез арада оны махкемеге чагъырдылар ве о дестан акъкъындаки фикирни тез вакъытта язып берильмесини талап этилер. Шамиль агъа биз бу ишни эвельдже аль этмегенимиз ичюн бизни бираз тазирледи ве дестанны берабер окъуп чыкъкъан сонъ, ашагъыдаки фикирни язып бильдирдик:

«Отзыв на стихотворение Шюкрю Эльчина «Бахчисарайский фонтан».

Стихотворение «Бахчисарайский фонтан» современного турецкого поэта Шюкрю Эльчина посвящено вопросу о выселении татар из Крыма и объектом для изображения величия татарского Ханства в прошлом взял фонтан, который был построен в Бахчисарае в память умершей жены хана. Хан очень любил её и, чтобы запечатлеть эту любовь, велел построить в её честь фонтан, из которого не лилась вода, а сочились слезы. Когда в 1944 году выслали татар из Крыма, то прекратилась сочиться из него вода, вся высохла, иссякли и слезы у матерей в Крыму от плача за лишение Родины. Высохла трава на Чатырдаге и на Яйле, овцам негде пастись, только горе и печаль в душе у людей, у которых отняли родную землю. «В дорогах Сибири одну печальную песню спела Судакская девушка и когда она произнесла «Прощай, Родина моя!», то нутро мое разрывала разлука. Теперь погасла свеча, освещавшая мавзолей Аджи-Гирея, в деревне Салачыкъ, перестали петь птицы, земля потрескалась от безводья. После ухода татар жизнь в Крыму вымерла», пишет поэт.

Стихотворение целиком и полностью посвящено осуждению выселения татар из Крыма.

Работники журнала «Йылдыз», члены Союза писателей СССР

Шамиль Алядин

Закир Къуртнезир

Айдер Османов

(подписи)

10 августа 1983 г.». (Том 4, л. д. 160).

Бизлер бу фикиримизден зерре къадар четке чекильмедик. О, 1991 сенеси Акъмесджитте басылган «Шестой процесс Мустафы Джемилева» китабында (93-нджи саифе) басылып чыкты.

Шамиль Алядин баягы яшкъа келип, хасталыгы себебинден, меджмуанынь баш муаррири вазифесинден бошады. Онынъ ерине истидатлы языджи, «Йылдыз» меджмуасы чыкып башлагъан биринджи куньден месуль кяттип оларакъ чалышкъан Айдер Осман баш муаррирликке тайинленди. Мен эвельки вазифемдем.

Айдер Осман. Допърусыны айткъанда, бундан эвель бир сыра белли языджыларымызнен «Ленин байрагы» газетасында, шимди де Шамиль Алядиннен «Йылдыз»да чалышяаткъан эдип олгъаны ичюн, вазифесини дегерли эда этип башлады.

Белли ки, 1991 сенесине кельгенде, миллетимиз ана-Ватангъа баягы фааль авдет арекетке тюшти. Бизлер де бу арекетке къо-

**Къыргызыстанлы мусафир, химия илимлери
намзети Лидия Лукина «Йылдыз» меджмуасы
муарриретинде баш муаррир Айдер Осман
(сагъда) ве баш муаррир муавини
Закир Къуртнезир. 1993 с.**

шулдыкъ. Меджмуаны Къырымгъа авуштырмакъ тедбирлерине кириштик. Бир куню Айдер мени одасына чагъырды ве меджмуаны Къырымгъа кочюрмек ичюн азырланмакъ керек олгъанымызны билдирди. Ве:

– Мен сизни, – деди о, – «Йылдыз»ны Акъмесджит басмаханелеринден биринде басылмасы ичюн ер азырламагъа ёлла-

макъ ниетиндем. «Янъы дюнья»дан Аблязиз (Велиев) де бараджакъ. Бу ишлерни берабер беджерирсинъиз, – деди.

Ойле де яптыкъ. 1991 сенеси ноябрьден Акъмесджитте мен ве А.Велиев бу ишлернен огъраштыкъ. Чокъкъа бармадан, «Йылдыз» меджмуасынынъ, «Янъы дюнья» газетасынынъ ве нешриятаки бюлюгимизнинъ контейнерлери, хадимлеримиз Акъмесджитке келип чыктылар. Ильки вакъытларда не отурмагъа, не чалышмагъа ер-

леримиз олмады. Аскерлер казармасында, чешит мусафирханелерде, чадырларда яшадык, төшеклеримиз ичинде язув-сызув ишлеримизни беджердик. Не де исе, Марыно кьасабасында халкьымыз киби, бизлер де эв кьурмакь ичюн топракь алув курешине кириштик, бу иште девлет чиновниклеринен дегиль, айыплар олсун, озь саметдешлеримизнен бираз давалашмагьа да сыра кельди. Бойле телюкели бир девирде Айдер Осман, «Яньы дюнья» газетасынынь муаррири Нузет Умеров ве наширимиз Урие Эдемова халкьымызнынь, неширлеримизнинь вазиятлерини аньлатмакь макьсадында, Киевге – Украина Президенти Леонид Кравчукнынь узурына ёл алдылар. Кьайтып кельгенлеринден сонь айтканларына коре, бу сеферлери баягьы файдалы олгьан.

Бундан сонь, Нузет Умеров хадимлер ичюн кьуруладжакь тахта эвлернинь керестелерини Русиенинь бир шеэринден тапты ве олар эвлер кьуруладжакь Марыно массивине кетирилип, обаланып кьоюлды. Геджелери бу керестелерни хадимлер невбетнен кьаравуллап чыкьа эдик. Хасталыгьына бакьмадан, Айдер Осман да невбетчилик япты.

Бойле вазиятте афталар, айлар кече берди. Эвлер кьурулып башланды. Бир кьач вакьыттан сонь, не де исе, хадимлер битмеген эвлернинь ичлерине кирдилер. Муаррирлернинь эвлери неширлеримизнинь идарелерине чевирильди. Меджмуанынь корректурасы бу ерде окьула, эсерлерни геджелери Айдер ятагьында тахрир эте, машинкаладжакьларыны озю машинкалай.

1994 сенеси бир саба Айдерни телюкели алда корьдим ве:

– Хайырлымы шу? – дие сорадым. О:

– Хайырлы, амма, – деп ташлады да, Америкада яшагьан саметдешимиз Фикрет Юртерден оны АКьШкьа давет эткен мектоп кельгенини билдирди.

– Яхшы даа, – дедим мен, – барар-келирсинь, Американы, о ерде яшагьан миллетдешлеримизнен таныш олурсинь.

– Бу – догьру. Лякин ичимде кьоркьу далгьалана, – деп ташлады о. Мен меселени аньладым.

Кьыскьасы, Айдер Америкагьа кетти. Лякин, муддети битмеден, кьайтып кельди. Себебини де кьыскьадан бойле аньлатты:

– Нью-Йорктаки кьырымтатар джемиетинде бир корюшюв топлашувьында отургьанымызда джемиет реиси Фикрет агьагьа АКьмесджиттен кимдир телефон этип, бир шейлер айтты. Бундан сонь америкалы саметдешлеримизнинь маньа мунасебетлери бираз сувугьан киби олды. Бу ал меним кейфимни бозды ве кьайтмакь кьарарына кельдим...

Айдер бу сеяаты акькьындаки ёл теэссуратларыны язып, «Йылдыз»нынь 1995 сенеси чыкькьан 5-6- нджы санларында «Айгиди Америка!» серлевасынен бастырды. Амма, олып кечкен келишмеген о ал хусусьында бир джумле биле язмады.

Айдернинъ юреги агъыр хаста эди. Акъмесджит экимлири оны амелияттан кечирмек ичюн Киевге бармасыны меслеат бердилер. О кетти, лякин киевли экимлер, хаста агъыр, амелятка чыдап оламаз дие, кери къайтардылар. Арадан бир къач вакъыт кечкен сонъ, Айдер алемден козь юмды.

Меджмуамызнынъ низамнамесине амель этерек, хадимлернинъ умумий топлашувунда мен баш муаррир оларакъ сайландым. Амма, Миллий Меджлис башкъа теклиф берди. Бойледже, меджмуагъа корюмли шаиримиз Шакир Селим баш муаррир оларакъ тайинленди. Мен кене озь вазифемни девам эттирдим.

Шакир Селим. Шакир классик эдебиятымызны терен бильген, озю де халкъымыз севип окъугъан эсерлер язгъан, терджиме эткен иджаткяр эди. Биз онынънен берабер семерели чалыштыкъ. Онынъ фаалиетинде Шамиль Алядин ве Айдер Османдан фаркълы бир адет бар эди ки, о манъа:

– Закир агъа, яызджыларнынъ эсерлерине чокъ эль тийдирменъиз, тюзетювлер кирсетменъиз. Окъуйджылар яызджынынъ услубини коръсин, иджадынынъ насыл олгъаныны анъласын! – дей тургъан.

«Йылдыз» меджмуасынынъ сабыкъ ве шимдики рехбер ве хадимлери (сагъдан): Аблязиз Велиев, Закир Къуртнезир, Урие Эдемова, Риза Фазыл, Черкез-Али ве Шакир Селим. Акъмесджит ш., 2000 с.

Базан мен онынъ фикиринен де разылашмагъа меджбур ола, базыда да итираз бильдире эдим.

Языкълар олсун ки, Шакир Селим де хасталыкъкъа чалынды, шифаханелерде чокъ ятты. Бу вакъытларда меджмуаны азырламакъ, нешир эттирмек меним ве хадимлернинъ бойнунда къала эди. Бу ерде шуны эляллыкънен айтайым ки, ич бир вакъыт ишке сувукъкъанлыкънен, усть-усттен янашмадыкъ. Шакирнен де алякъамны, мунасебетимни бозмадым. Хастахане, онынъ эви биз ичюн идаре вазифесини беджере эди. Не ерде олсакъ-олайыкъ, эр даим меджмуа, эдебият акъкъында лакъырды эте эдик.

Иште, аят бойле экен, 2008 сенеси ноябрь айында Шакир Селим де кечинди.

Аллахнынъ рахметинде олсунлар!

Къырым мусульманларынынъ муфтилерине муавинлигим акъкъында да бир къач сёз.

Бильгенинъиз киби, сюрдюнюликтен ана-Ватанымызгъа авдет олып башлангъан биринджи йылардан улькемизде динимизни гъайрыдан тиклев, диний абиделеримизни – джамилеримизни, медреселеримизни, азизлеримиз яткъан ерлерни къайтарып алув, янъыларыны къурув тедбирлерине киришилди. 1995 сенеси ноябрь 18-де Къырым мусульманларынынъ олып кечкен биринджи къурултайында мен Къырым мусульманлары муфтисининъ диний тасиль, матбуат-нешир ишлери боюнджа муавини олып сайландым. Муфти оларакъ да, рахметли Нурий эфенди Мустафаев сайланды. О, бир де-бир ерде диний окъув юрту корьмеген, совет девиринде къуруджылыкъ техникукмыны биртирген, Ватангъа авдет олгъан сонъ, ибадетлеримизни, диний базы бильгилерни тюркиели дин оджаларындан огренген инсан эди.

Нурий эфендинен чалышкъан йыларымда мен о киби адамларымызнынъ илимге, озь малюматыны юксельтювге буюк авесликлери огъанларына текрар къаний олдым. Чюнки, о инсан яшсы сексенден кечкен вакътында Къырым муэндислик-педагогика университетининъ филология факультетини битирди.

Мен муфти эфендинен берабер чалышкъан вакътымда Къырымнынъ бир чокъ шеэр, кой ве къасабаларында корюшювлерде, субетлерде булундым. Бу ерде айрыджа къайд этмек керек ки, муфти эфенди бай аятий теджрибеге саип эди. Шунынъ ичюн субетлеринде муминлернинъ дикъкъатыны озюне джелъп этюв къабилиети ёкъ дегиль эди.

Лякин, субетлерде бираз чалыкълаша, къызыша тургъан. Шунынъ ичюн бир субет сонъунда онъа озь фикиримни бидьдирдим:

– Нурий эфенди, – дедим мен онъа, – эбет, Сиз динълейиджилеринъизге айтаджакъларынынъизни анълатмакъ ичюн арекет эткенинъизни мен яхшы анълайым. Лякин сесинъизни зияде котересинъиз, бу арекетлеринъизден субетлеринъизни динълегенлер акъаретленген киби келе. Заныма коре, Сиз бираз сакиндже чыкъышта булунмакъ керексинъиз, бу вакъытта макъсадынъизгъа даа яхшы ириширсинъиз.

Тюркиели дин оджаларынынъ Къырымда-ки ребери Эмин Патан (солда) ве Къырым мусульманлары муфтисининъ диний тасиль, матбуат-нешир ишлери боюнджа муавини Закир Къуртнезир. Март, 2007 с.

«Йылдыз» медресасының кенишлетилен муарририет топлашувында иштирак эткен эдилер (отурганлар, сагдан): Нүзет Умеров, Шакир Селим, Идрис Асанин, Рустем Муедин, Черкез-Али, Ибраим Паши, Риза Фазыл. (Артта аяк устунде турганлар, сагдан): Иса Абдураман, Юнус Къандымов, Валерий Басыров, Аблязиз Велиев, Исмаил Аблякимов, Урие Эдемова, Эскендер Фазыл, Билал Мамбет, Закир Къуртнезир, Айше Кокиева, Шерьян Али, Исмаил Керимов. Акъмесджит ш., 1998 с.

Бильмейим, о меним бу лафларымны къабул этими-ёкъмы, арамыз сонъундан бираз сувугъан киби олды.

Шуны да къайд этмек борджлуйым ки, о кишининъ муфтилиги девринде мен 1999 сенеси 105 адам сырасында Саудий Арабиянынынъ къыралы ярдымынен, о группанынъ реберлеринден бири оларакъ, хаджылыккъа барып кельдим.

1999 сенесининъ декабрь 4-нден бугунге къадар Къырым мусульманлары Диний идаресининъ реиси, Къырым муфтиси оларакъ хаджы Эмиралли эфенди Аблаев чалышмакъта. Мен о кишинен де та 2008 сенесининъ июль 26-сына къадар муавинлик хызметимде булундым. Эмиралли эфенди Тюркиеде диний орта ве алий малюмат алып кельген генчлеримизге диний идаре ве джамилерде чалышмакъа имкянлар берди. Эбет, эр бир ишимизде окъумыш, бильгили генчлер бизим ишанчымыз, келеджегимиздир. Биз иш джеряны фаалиетимизде Эмиралли эфендинен берабер дюньянынъ бир сыра мемлекетлеринде диний конференцияларда, корюшювлерде иштирак эттик...

Бу вакъияларнынъ эписи меним омюримде аятый теджрибелер, билимлер арттырувымда, инсанларнен мулякъатларымнынъ кереги киби олувында файдалы хызметлер япкъанына чин къальбимден инанам.

Аллахым джумле бу инсанлардан разы олсун!

БИЗ КОРЬГЕННИ ДУШМАНЫМ КОРЬМЕСИН

(Сюрюнликнинь бутюн аджджысыны башындан кечирген
Садие Халилованынь хатырлавы)

Мен 1937 сенеси Керич шеэринде догъдым. Бабам Джанкой районындаки Къамаджы коюнде догъган, анам исе Эски Къырымнынъ Челеби-Эли коюнде дюньягъа кельген. Олар дженктен эвель Керич янындаки Къамыш-Бурунда яшагъан ве чалышкъанлар. Дженк башлангъан сонъ, Ишунъ коюне кочип кетелер. 1943 сенеси бабамны ордугъа алалар. 1944 сенесининъ майыс 18-нде саба таньда бизни татлы юкъудан уяндыргъан аскерлер 15 дакъкъада эвден тез чыкъмамызны эмир эттилер. Биз Къырымдан чыкъкъанда къорантада учъ джан эдик: анам, учъ яшында къардашым ве мен.

Садие Халилова

Анам озюмизнен берабер тек бир къач шей алып етиштирген, оларны да сюрюнликте ашайткъа деньиштирген эдик.

2009 сенеси Киевде чыкъкъан «Наше дело» газетасында «За что выслали крымских татар» адлы макъаледе: «Было разрешено взять личные вещи, одежду, бытовой инвентарь, посуду, продовольствие до 500 кг на семью» деген зыр ялан басылгъан эди. Асылында бизге аман-аман бир шей алмагъа имкъан бермедилер.

Эпимизни койнинъ ортасына тоглап, машиналаргъа юкледилер ве станциягъа кетирдилер. Сасыкъ мал вагонларына юкледилер. Бизлернен бир вагонда къартанам ве эки баласынен тизем де бар эдилер. Вагонны рыкъма-рыкъ толдырдылар. Тиземлер Челеби-Эли коюнде яшай эдилер. Вагонда ич бир тюрлю шараит ёкъ, инсанлар сувсыз, ашсыз пек чекише эдилер. Поезд токъталгъанда, адамлар эвден алып чыкъкъан эрзакъларындан бир шей пиширмеге аркет эте эдилер.

Кене шу «Наше дело» газетасында «Наркомторгу было поручено обеспечить все эшелоны со спецпереселенцами ежедневно горячим питанием и кипятком. На питание было выделено из расчёта суточной нормы на человека: хлеба – 500 гр, мяса, рыбы – 70 гр, крупы – 60 гр, жиров – 10 гр», деп утанмай-арланмай ялан язалар. Акъыкъатта бизге бир шей берильмеди. Ёлда инсанлар битледи, хасталанды, амма оларгъа ярдым эте биледжеклер тапылмады. Газетада язылгъанына коре, эр эшелонда эким ве эки эмшире олып, олар иляджарнен теминленген эмиш. Ольген инсанларны

**Къадынлар агъач тыгъырталар.
Сагъда Левиза тизем.
Горчуха къасабасы. 1950 с.**

тахта диварларнен болюнген, амма тахталар арасындан адамлар бири-бирини коре эдилер. Бизим баракта къартанамнынъ къорантасы ве даа дёрт-беш аиле яшай эди. (Сёз сырасы, шимди белли языджымыз олгъан Риза Фазылларнынъ къорантасы да – анасы Эсма абай, аптеси Сыдикъа, огълан къардашы Ридван – бизнен берабер шу баракта яшай эдилер).

Чокъкъа бармадан, кыш якъынлады, ашайткъа денъиштирмеге шейимиз де къалмады. Кыш къатты кельди, сувукъ 40 дереджегедже бара эди. Къартоп чёллеринде къалып кеткен бузлагъан къартопларны джыйып ашай эдик. Онда да адамларны тутып, я къапай, я да шу ернинъ озюнде атып ольдюре эдилер. Акъылымда, Мензор деген бир къартанайнынъ огълуны шай этип ольдюрдилер. Къартанай янгъыз къалгъан сонъ, чокъ вакъыткъадже бизнен яшады. Дженк биткенинен джебэден огълу келип, оны Озбекистангъа алып кетти. О вакъыт тек буюклерни дегиль де, балаларны биле аджымай эдилер.

Къомшу койде балалар эви (детдом) олып, анда эки догъмуш къардашым – тиземнинъ огълу яшай эди. О манъа дешетли бир вакъианы тарифлеген эди. Детдомдаки бир бала бир тилим отъмекни изинсиз алып ашагъаны ичюн оны магъазгъа къапагъанлар. Бала агълап-сызлап, багъырса да, оны чыкъармагъанлар. Саба бакъсалар, баланы сычавулар ашагъанлар. Бу вакъианы манъа къардашым айтып берген эди.

Бутюн халкъымыз джедвельге алынган, эр биримиз эр ай комендатурагъа барып, имза къоймагъа меджбур эдик. Отургъан еримизден бир якъкъа чыкъмакънынъ чареси ёкъ эди. Коюмизнен

трен токъталгъанда чыкъара ве атта коммек ичюн вакъыт берильмей эди. Аман-аман бир ай девам эткен ёлдан сонъ биз Русиеге кельдик. Тюшкен еримиз Кострома областынынъ Макарьев районнда, Унжа озени акъкъан ерде ерлешкен Горчуха ишчи къасабасы эди. Бизни ичинде къандалай, фурун боджек (таракан) къайнагъан баракларгъа ерлештирдилер. Одалар

**Дагъда чалышкъанда. Асие
тизем ве немсе къадыны.
1954 с.**

шеэр арасы 25 км олса биле, комендантнынъ изинисиз анда барып оламай эдик.

Къасабабызда мектеп олмагъаны себебинден, къомшу койге мектепке къатнай эдик. О кой де озеннинъ о тарафында эди. Койге язда къайыкънен, къышта исе бузлу озенден кечип джаяв бара эдик. Бизлерни рус балалары котеклей эдилер, олардан къоркъып мектепни ташладыкъ. 1948 сенеси къасабабызда мектеп ачылгъан сонъ, мен биринджи сыныфкъа къатнамагъа башладым.

Эркеклер ордудан къайтып башлагъан сонъ яшайышымыз текаран тюзельди. Бабам 1945 сенесининъ сонъунда ордудан къайтып кельди. Яшагъан къасабабызда немсе къадынлары чокъ эди. Бабам, тиземлер немсе къадынларынен берабер спавда (озенден агъач акъыздырып) чалыштылар. 1946 сенеси халкъны терлеме (тиф) хасталыгъы къырып башлады. Аилемизден башта бабам хасталанып, хастаханеге тюшти, сонъ анамны да хастаханеге алып кеттилер. Оларнынъ артындан мен де хастаханеге тюштим. Палаталарда адамлар къарынджа киби. Аналар балаларынен бир тешекте яталар.

Бабам пек агъыр алда эди, оны оледжек деп, аяткъа чыкъардылар, кризис вакъты кечкен сонъ, оны кене палатагъа кирсеттилер. Ольгенлернинъ сайысы пек чокъ эди. Къорантамыздан къартанам, огълан къардашым вефат эттилер. Сюрюнлик бизим къорантамызгъа, бутюн халкъымызгъа буюк зиянлар кетирип, эпимизни олюмге махкъум эткен эди. Танърыма бинълердже шукюрлер олсун, халкъымыз чокъ шейлерге даянып сагъ къалды.

Демирёлда чалышкъанда. Вагонларгъа балласт юклейлер. Вонд къасабасы. 1954 с.

Бабам хастаханеден чыкъкъан сонъ, кене де спавда бригадир олып чалышты. Спавда немсе, къырымтатар къадынлары чалыша, озенден агъачларны пароходнынъ артына тиркеп алып келелер. Бригада пароходны Унжа озенинден Волга сынъырынадже озгъара эди. Агъачларны сал (плот) шекилинде багълай эдилер. Ишчилер шу саллар устюнде аш пишире, яшай, 10-15 кунъ сув устюнде ола эдилер. Устьлеринден ягъмур ягъа, асталарында озен акъа, шай этип чекише эдилер.

1952 сенеси бизге эв бердилер, амма биз анда чокъ яшап оламадыкъ. 1953 сенеси бизни ве дагънынъ ортасында «11-й км», «16-й км», «18-й км» адлы участкаларда чалышкъан адамларны Горчухадан алып Вонд адлы ерге кочюрдилер. Кене къырымта-

тарларны ве немселерни бир ерге топладылар. Участкамыз Вонд дагынынъ этегинде ерлешкен эди, мында демирёл къурмагъа башладылар. Дагынынъ ортасында тереклерни кесип, 40-50 м кеньликте ёл къурмакъ ичюн ер азырлап башладылар. Чалышкъан адамлар арасында кырымтатарлар, немсе къадынлары, 14-15 яшында кыз ве оъланлар олып, олар дагъ кесе эдилер. Акъайлар терек пыча, къадынлар пытакъларны кесе ве якъа эдилер. Кышта пек къатты сувукълар ола, кимерде атта 40 дереджеге ете эди. Къарнынъ къалынлыгъы да адетте бир метрден зияде. Мен ве къардашым терек тюбюндеки къарны темизлей, сонъ пычкыджы келип шу терекни пыча эди. Акъшам эвге къайткъанда, устьлеримиздеки урбаларымыз буз къаплы ола эди. Тереклер пычылып, ер ачылгъан сонъ, демирёл къурмагъа башладылар. Ана энди башкъа ишлер башланды: топракъ (балласт) ташып кетириле, рельслер къоюла ве пекитиле. Мен де бир йылдан зияде ёл ишчиси олып чалыштым. Русиеде тек еди сыныф битирдим, бизге шеэрге къатнамагъа ясакъ эди, шунынъ ичюн башкъа окъуп оламадым.

**Къадынлар бригадасы. Балласт юкленген сонъ.
Вонд къасабасы. 1954 с.**

1956 сенеси биз Къазахистангъа кочип кельдик. Яшагъан еримиз Алма-Ата областынынъ Челек районындаки тютюн заводы къасабасында эди. О вакъыт къорантамызда еди джан олдыкъ: бабам, анам, дёрт къардашым ве мен. Бабам совхозгъа ишке кирди, арабанен тюкянларгъа ашайт маллары ташыды, анам чалышмады, къардашларым мектепте окъудылар. Мен исе тютюн бригадасына ишке кирдим.

1957 сенесининъ сонъунда Азиз Халиловнен къоранта къурдыкъ. Аилемизде беш бала догъды, Раббиме шукурлер олсун, эписи окъуп, эллерине зенаат алдылар, сагъ-селяметлер.

1966 сенеси Къазахистан Зираатчылык институтында лаборант олып чалыштым ве айны вакытта акъшамлык мектепке къатнадым. 1968 сенеси Талгар кой ходжалыгы техникумына гыябий окъумагъа кирдим. 1971 сенеси техникумны битирип, къолума диплом алдым. 1971-1975 сенелери совхозда кятибе вазифесинде ишледим, 1976-дан 1989 сенесинедже механика устаханесинде техникаджы олып чалыштым.

1975 сенеси бабам, 1985-те анам ве 42 яшында кыз къардашым вефат этилер.

1990 сенеси 46 йыл девам эткен сюрюнликтен сонъ Ватанымызгъа къавуштыкъ. Эки къардашым, дёрт кызым аилелеринен берабер Кырымда яшайлар. Амма, языкълар олсун ки, огълум кочип оламады ве шимди Алма-Атада яшай. 2007 сенеси биз омюр аркъадашымнен берабер яшагъанымызнынъ 50 йыллыгыны къайд эттик.

Раббим миллетимизге къавий сагълыкъ, сабыр берсин, Ватанда бахтлы яшамагъа насип этсин.

Сюрюнликте Ватан асретлигинен яшадыкъ. Бала олгъанда Ватандан сюрюн олдым, лякин Ватан дуйгъусы, Ватан манзарасы эсимден чыкъмай эди. Кырым ичюн шиир де язгъан эдим, озю макъам уйдуруп йырлап, къолум-къомшуларнынъ гонълони ала эдим. Иште шу шиир.

ГУЗЕЛЬ КЪЫРЫМЫМ!

Унутылмаз багъчасы,
Юзюм багълары.
Не де гузель, шифалы
Къырым дагълары.

Ялы бой – дестан!
Чёль тараф – бостан.
Дертлерге дерман
Гузель Къырымым!

Шень татар койлери,
Ешильдир чёмери.
Дюньягъа нам берген
Гузель Къырымым!

Дагъ этеги багъ-багъча,
Емиши номай.
Ватанымны анъмасам,
Эксигим толмай.

Яйлялардан шырылдап
Акъар сувлары.
Шеньлендирир халкъымны
Джошкъун йырлары.

Чокъракълары булмюрдай,
Озю санки бир гулдай.
Унутылмаз сефасы,
Гузель Къырымым.

Садие ХАЛИЛОВА (АБЛАЕВА),
Джанкой районынынъ Комсомольское кою

Диаспора аятындан

Залабай КЫНАЙ

ШИИРЛЕР, ЧЫНЪЛАР

Залабай Кынай
1970 сенеси догъъан,
шимди Тюркиеде
Эскишехирде яшай.

МЕН ТАТАРМАН

Мен Татарман, огърашманъыз меним союмман;
Мен огъраштыммы кимсенинъ аширетимен, боюнман;
Меним ишим – балам-чагъам, къорантам,
сыйырым, къоюмман;
Мен чакъыраман сизни келинъиз,
сыйлайым джыйынымман, тоюмман.

Сен билесинъми меним Атам ким? – Ким? Джынгъыз Къагъан;
Сен коръдинъми Джан-ы Алемге укметкен башкъа Къагъан?
Сен турма, мени урып, къырмагъа, мыйларгъа тыкъмагъа зан;
Сен корерсинъ, сабыр эт бу Татар къалай ала экен шан.

О санмасын битти, къалмады, джокъ башкъа Татар;
О билеми? Бу Миллет битсе де кулонден кене тувар;
О, Ешилъ ададан урып, къыргъанларынынъ
акъкъы бир кунъ табар;

О беклесин, мына кельмекте Къырымнынъ
озъ халкъы джанъгъыз ТАТАР.

2011 с. март 1

ЭДЕП

«Вай!» дегенде джанды джурек,
Не онда виджан бар, не онда – эдеп.
Шай дегенде кульди мерет,
Не джашта изан бар, не къартта – эдеп.

Джокъ дегенде алды фелек,
Не джавда иман бар, не достта – эдеп.
«Бол!» дегенде толды курек,
Не тавда дерман бар, не сувда – эдеп.

«Къал!» дегенде ташты кокрек;
Не улда ферман бар, не къызда – эдеп.
«Кель!» дегенде къопты буйрек,
Не менде джан бар, не онда – эдеп.

2011 с. март 2

БОЗТОРГЪАЙЫМ

Бозторгъайынь джылгададыр ювасы;
Бек кичкенечиктир онынь баласы;
Джавун джавмасын, джель эсмесин;
Худайдан тилеген тек шу дуасы;

Татарнынь бек джуващ болыр баласы;
Тиймез кимсеге, болмаз бек хатасы;
Кунълеп, эриштиргенлер болмасын!
Болыр оларнынь тек баш беясы.

Татарлыгъымны бек коп сюемен;
Джанъгъызлыгъымны кокрегимде туемен;
Баларымыз озълеринден къайтмасын!
Гедже – джарыкъ, артларында джуремен.

Бу халкънынь ичинде не джевхер сакълы;
Бу халкъ озъ давасында коп акълы;
Шу ялан, залым дюньяда
Зулум корьмеген, нечюнсе бек акълы.

2011 с. март 2

КЪЫРЫМ

Ешилъ ада бизни чагыра;
Таракъ тамгъа кокте багыра;
«Озь халкъым къайда?» деп
Ата-бабам къыдыра.

Тувгъан якъ КЪЫРЫМ экен;
Таракъ тамгъа арым экен;
Озь халкъым къайда меним?
О зулум сойкъырым экен.

Кунъ туваджакъ Къырымда;
Таракъ тамгъа къолымда;
Озь халкъым къайда меним?
Алайы КЪЫРЫМ джолында.

Тамырымдадыр асыл къаным;
Кокрегимдедир озь иманым;
Тувгъан якъта эбет бир кунъ
Ельпирейджек кок байрагъым.

2011 с. март 2

БИР ТАМАМ

Мевлям не арув яраткъан, къуларыны бир тамам;
Алемни не арув донаткъан, гуллеримен бир тамам.

Къулар не яман даркъаткъан джуртларыны бир тамам;
Яшлар не яман дарылткъан къартларыны бир тамам.

Халкълар не вакъыт талагъан бир-бирини бир тамам?
Джуртлар не вакъыт джокъ болгъан озь халкъысыз
бир тамам?

Тилимден не къалды? Татарджа айтылгъан,
озь-озине бир тамам?
Къолымда не къалды? Ирип джойтылгъан
озь джуртым бир тамам.

2011 с. март 2

ТАТАР БАЛАСЫ

Татар баласыз болмаз,
Бала анасыз болмаз,
Бала, анаға джав болмаз –
Джав болған Татар болмаз!

Бала айтамай тилини;
Не киеви, не келини.
Қарт тапқан джеліни;
Тоғруламай белини.

Татар баласы озинден;
Тамғасы белли козинден;
Турмаз қартти тизинден;
Чыкмаз онынъ сёзинден;

Бала тилини анълай;
Алмайке, таш манънай;
Қызлар сакъызын чайнай;
Апакъай уйде джайнай.

2011 с.

БАШҚАДЫР БАШҚА

Қалқаларнынъ Мимет болмасы оштыр;
амма ТАТАР болмакъ, башқадыр башқа!

Джуртларнынъ Девлет болмасы оштыр;
амма Герай болмакъ, башқадыр башқа!

Қуларнынъ къул болмасы оштыр;
амма Батыр болмакъ, башқадыр башқа!

Джуртнынъ акъ топракъ болмасы оштыр;
амма Қырымлы болмакъ, башқадыр башқа!

Джашларнынъ джуррет болмасы оштыр;
амма Акъай болмакъ, башқадыр башқа!

Қызларнынъ Хюррем болмасы оштыр;
амма Хавса болмакъ, башқадыр башқа!

Койлининъ шеэрли болмасы оштыр;
амма Эскишеэрли болмакъ, башқадыр башқа!

Халқынынъ коп болмасы оштыр;
Амма ТАТАР болмакъ, башқадыр башқа!

ГЪУРБЕТ

Танъ джери агъаргъан, кунъ тувардан;
Кунъми тувар, джельми эсер, бу тувардан?
Хабер джокъ, кене не джурттан, не джардан.

Гъурбетте геджелер бек узундыр;
Геджелермен дост, аркъадаш, бир озинъдир;
Айтылгъан, къонушылгъан эп сенинъ сѣзинъдир.

Джардан айры, джурттан айры, анайдан айры;
Анай бир, Атай бир, Джурт бир, Тиль айры;
Джетер бу айрылыкъ, бирлик болайыкъ гъайры.

2011 с.

* * *

Джормагъа джорамаймыз,
Эринип къарамаймыз;
Бу халкъкъа не болгъан?
Эсабын бирге сорамаймыз.

Окъудым, джандым, куйдим,
Кокрегимни туйдим.
Не къара экен бу халкънынъ язысы,
Индемеген корьгенлерин базысы.

Биз шанлы Татармыз;
Халкъларгъа эп батармыз;
Корьдинъизми бир Татар,
Тувгъаныман джатар?

Айткъанларнынъ озюндедир эп ата,
Татар оларнынъ бир джагына бата.

Интернеттен.
Ёллагъан Батугерай

Зельфира
МУТАЛУЕВА

ЭКИ КЪАТЛЫ ФАДЖИА

Икяе

Демирёл вокзалларында адам-лар эр вакыт чокъ ола. Аслында даима джемаат топлангъан бу киби ерлер гедже-куньдюз къала-балыкълы ола. Ашыкып тренге минген инсанларны да, сабырнен скемлелерде отуруп озь тренини беклегенлерни де, ашыкып-чапкъалап бири-бирине кычыргъанларны да, атта ашап-ичип отургъанларыны да коресинь мында. Яшлар, къартлар, балалар, эркеклер, къадынлар – эпсини мында корьмек мумкюн. Минелер, тюшелер, келелер, кетелер, ашыкъалар, беклейлер... Ёллар, ёллар, ах, ёллар! Нелерге оьрайджакъларыны ёлгъа чыкъкъанлар ич бильмезлер. Омюр ёллары да айны ойле: саба тань аткъанда, инсан уяныр экен, кунь насыл девам этип, нелернен екюнленеджегини ич кимсе бильмез – янъы кунь тюрлю деньишмелер кетире биле. Амма о деньишмелер базы вакыт ойле тесадуфий ола ки, апансыздан келип чыкып, инсаннынъ бутюн такъдирини баштан аякъкъа, аст-усть этип чевирелер. Бунъа дерлер ёл... О ёл эр кесни юрге чагъыра, эм оны тек юрген – сюрюнип, йыкылып, бир даа аякъ устуне туруп, девам эткен енъе биле. Биз исе, инсанлар – эпимиз шу омюр ёлунынъ ёлджулары оламыз...

Алтын кузьнинъ аллы-гуллю кунълеринден биринде, гуя аджайип рессамнынъ тылсымлы фырчысынен япылган киби, этрафлар сары, ешилъ, кырмазы ренклернен яраштырылган вакытта, озъ сой-сопларымны зиярет этип, Багъчасарайдан къайта эдим. Орта-лыкънынъ гурьлеген дюльберлиги тамам бу мевсимде мени даима айретте къалдыра, амма нечюндир бу манзаралар гонълумдеки хош дуйгъуларны дегиль де, аксине – кечмишимден энъ мазун кунълерни джанландыра. Земинге тюшкен сарарган япракълар къальбиме ойле тесир этелер ки, олар манъа эр вакыт меджалсыз алда корюнелер. Узакъ вакыт оларны сейир этип, атта вакыт кечкенини де эслемей къалам. Нечюндир мен оларны даима аджыйым, чюнки мерхаметсиз ель о гъариплерни бири-бири артындан я да топлу шекильде истеген тарафларгъа алып кетип, къолайлыкънен янгъызылыкъта быракъып къалдыра. Олар исе сессиз, озъ такъдирлерини мазлум-мазлум къабул этмек меджбурындалар – не япсын солып къалган о бичарелер...

Бойле фикирлернен этрафны сейир этер экеним, тренимиз де яваш-яваш шеэрнинъ демирёл вокзалына етип кельди. Эвге, Акъмесджитке къайтмакъ ичюн билет алдым ве кечке къалмайым деп, энди озъ ёлджуларыны беклеп турган электричкагъа эвельден минип, ер алайым деп тюшюндим. Бирден инсанлар къалабалыгъы ичинде таныш бир къадынны корьген киби олдым. Аман токътадым ве бельки де адашадырым деп, якъынджа барып бакъаджакъ олдым. Скемледе отурган о къадынга якъынлашыр экеним, керчектен де адашмагъаныма эмин олдым. Амма да корюшюв! Эски танышым Алиени тамам бойле къалабалыкъ ерде расткетиририм деп ич тюшюнмей эдим, амма бойле тесадуфий корюшкенимизге чокъ къувандым, чюнки биз Алиенен къыска вакыт девамында къонушсакъ биле, арамыздаки мунасебетлер сыджакъ ве самимий олып къалды. Акъылымда: лафларымыз даима уя эди, берабер ким биле не къадар къаве ичкендирмиз! Онынъ шеньлигини, сыджакъкъанлыгъыны, насылдыр шырныкълыгъыны даима хатырлай эдим, амма омюр ёлларымыз айырылган сонъ, бир къач йыл корюшмеген эдик.

Догърусыны айткъанда, о куню Алиени демирёл вокзалында расткетиргенде, оны зорнен таныдым. Эвельки кулерюзью, дюльбер Алиени санки деньиштиргенлер: сачлары агъарган, чырайы солган, атта юзю биле бурюшмеге башлагъан. Керчектен де шаштым – озюне даима мукъайтылыкънен бакъкъан инсан бойле алда оладжагъыны ич тасавур этмей эдим. «Демек, онынъ омюрюнде нелердир олып кечти», деген фикир пейда олды башымда. Тек ешилъ тюсю ири козьлери эвельки киби гузель ве ифадели. Онынъ янына энди якъынлашсам да, Алие мени абайламады. Бир шейлерге къасевет этип отурганы меджалсыз чырайындан, узакъларгъа дал-

пъан козьлеринден белли эди. «Алие, селям алейкум! Сенсиньми?» деп корюшкен сонъ, о меним тарафым бахъты ве мени таныды. Бираз кулюмсюреди, отургъан еринден яваштан турды. «Алейкум селям, достум, сени корьмегеним къайда къалды, сен ич деньиш-мегенсинъ, гузеллигинъ солмапъан, тек бираз азгъансынъ», деди о, мени къучакълап. Янакъларым сылангъанындан Алиенинъ козьлери яшлангъаныны дуйдым. Бир шейлер айтып, козьашларыны силип, элимден кельгени къадар, оны тынчландырмагъа аракет эттим. Омузларындан къучакълап: «Айт, не олды санъа, джаным, не ичюн бойле къасеветлисинъ?» деп суаль бергенимнен, Алие терен кокюс кечирди, къызаргъан козьлерини явлугъынен силип, сонъки йыларда башындан келип-кечкенлерни тариф этип башлады...

* * *

Алие ве Селиме – тата-къардаш, аралары учъ яш. Экисининъ омюр ёллары энди айрылса да, оларнынъ аралары даима якъын, самимий ве сыджакъ олып къалмакъта – акъикый тата-къардашлар эбет ойле олмакъ керектир. Инсанларнынъ рухий якъынлыгъы оларнынъ алларыны енгилештире биле, хусусан аятнынъ агъыр дакъкъаларында. Буны яхшы билген Алие ве Селименинъ мунасебетлери де эр вакъыт бойле фикирлерге эсасланып къурула эди, чюнки та балалыкъ чагъындан анасы ве бабасы оларны бир-бирлерине даима дикъкъатлы ве мукъайт олмаларыны ашлап тербиелегенлер.

Дюнъяда нидже инсанлар яшай, амма оларнынъ ичинде текрарлангъан такъдирлерни къыдырсанъ биле тапмазсынъ. Белли ки, эпимизнинъ аят ёлларымыз къаралы-бездил ёлакъларнен сызылгъандыр. Амма, нечюндир, базы адамларнынъ омюринде къуванчлы кунлер зияде ола, башкъаларынынъ исе, аксине – аятлары кедерли вакъиялар иле толып кече. Алие ве Селименинъ яшайышлары да айны бойле ёлакъларнен невбетлешкен, амма татасына бакъкъанда, Селименинъ башына даа зияде агъырлыкълар чекип яшамакъ язылгъан. Оджалар къорантасында осип, тербие корьген къызларнынъ балалыкъ деври гъамсыз-къасеветсиз кечкен, ана-бабасы даима эвлятларынынъ келеджегини къайгырып, оларнынъ окъувы ве экисини де аслында илимми инсан оларакъ инкишаф этмелери ичюн та балалыкъ вакътындан бутюн керекли шараитлерни яратмагъа тырышкъанлар. Онынъ ичюн де Алие ве Селиме эм умумтасиль мектебини, эм де музыка мектебини мувафакъиетле битирип, экиси де алий окъув юртларыны айны ойле мувафакъиетнен екюнлегенлер. Алие зенааты боюнджа, анасы киби, англиз тили оджасы, Селиме исе, бабасына ошап, музыка окъув юртунынъ фортепиано боюгининъ оджасы олып чалыша эдилер.

Селименинъ табияты аслында зияде атикче, онынъ ичюн де гъалиба татасындан эвель акъайгъа чыккыты. Алие озъ къорантасында

бахтлы олмады, огъланчыгъы даа кичкене олгъанда, акъайындан айрылмагъа меджбур олды – ичкиджиликке даянып яшамакънынъ чареси олмады... Инсанны тек бераберликте бир аят къургъан сонъ яхшы билип башлайсынъ. Кунъ-кунъден джан агъыртувлар арта берсе, акъай эки куннинъ биринде ичип кельсе, эвде давалар токътамаса, эртеми-кечми, сабыр деген шей патлай. Къоранталар болюнелер, амма бу вазиетте энъ зарарлангъанлар – ортада къалгъан балалардыр. Алие айны бойле шейлерден кечти. Баласыны тюшюнип, айрылмайджакъ эди, амма акъайы сархош алда онъа къол котерип башлагъан сонъ, даянып оламады. Эгер онынъ бу агъыр кунълеринде къардашы ярдым этмеген олса, бир къач вакъыт озъ эвинде сыгъдырып, татасыны тынчландырмагъан олса, Алие къыйын алларгъа огърайджакъ эди. Иште, бирлик-бераберликте дагъларны да енъмек мумкюн дегенлери олар акъкъындадыр.

Къызы бахтсыз олгъанына анасы пек къасеветлене эди. Сагълыгъы омюр бою зайыф олгъан къадын, къызынынъ такъдирине даа зияде яныкълады ве Алие айрылгъан сонъ узакъкъа бармайып, юрек хасталыгъындан бу дюньяны терк этти. Бираз вакъыттан сонъ бабалары койдеки эвлерини сатып, Къырымгъа кочъмезден эвель яшагъан Новороссийск шеэринде къайтып кетмеге къарарланды, чюнки мында эр шей омюр аркъадашыны эслете эди... Анасынынъ дуаларыны Селименинъ эвинде кечирген сонъ, Алие де огъланчыгъынен янъы омюрини башкъа шеэрде башламагъа истеп, Багъчасарайгъа кочъти. Мындаки сойлары темеллешмеге ярдым эттилер, чокъкъа бармадан, Алие зенааты боюнджа ерли мектепте чалышып башлады, киралы эв тапылды ве ана-баланынъ яшайышлары бираз тюзелип башлагъан киби олды.

* * *

Умумен, Селименинъ чеккенлерини козь огъуне алсакъ, онынъ коръгенлерине чокъ инсанлар даянып оламаз, деген фикирге кельмек мумкюн. Амма къызнынъ балалыгъы, генчлиги бахтлы кечти. Аслында та балалыкътан онынъ мерхаметлиги, йымшакъ табияты, даима ана-бабасынынъ сёзюне киргени ве айны заманда онынъ атиклиги, иште тезлиги этрафтакилерни айретте къалдыра эди. Таныш-билишлер арасында бойле къыздан яхшы келин олур деп сайгъанлар ве онъа сукълангъанлар аз олмады. Амма, нечюндир, онынъ ири эля козьлери санки насылдыр суаллерге джеваплар къыдыргъан киби, даима этрафкъа тюшюнджелернен бакъа эдилер. Буны эслеген та Новороссийсктеки къомшулары: «Кене бир шейлер ойланасынъмы, гузель къыз?», деп чокъ шакъалаша тургъанлар.

Осип буюген дюльбер, акъыллы Селимеге къудалыкъ япкъанлар чокъ олды. Атта онынъ омюринде бойле бир меракълы вакъиа да

олып кечкен: куньлернинь биринде таныш олмагъан инсанлар оларнынъ эвлерине келип, кызны нишанлайджакъ олгъанлар. Оладжакъ къудалар джиддий лафлар этип, келинге азырлагъан эдиелерини косътерип башлагъанлар. Амма о вакъыт Селименинь озю эвде ёкъ экен, онынъ ичюн тааджипленген ана-баба не япаджагъыны бильмейип, оларгъа: «Эвлядымызнынъ разылыгъыны алмагъандже, бу меселени чезип оламаймыз», дегенлер. Кыскъасы – мусафирлер насыл кельген олсалар, ойле де бутюн бахшышларыны котерип, бош къопкъа киби олып къайткъанлар. Бу вакъианы хатырлап, кызлар озъара даа чокъ вакъыт кулюше эдилер, чюнки энъ меракълысы шу ки, Селиме о огъанны аслында танымай экен, бир кере биле корюшмегенлер. Амма огъан оны бир достларынынъ тоюнда корьген ве ашыкъ олгъан, лякин меселени озюне коре темеллисинен, джиддий чезмеге бакъкъан ве озъ ана-бабасыны оларнынъ эвине «кызнынъ башыны байламагъа» ёллагъан, амма, белли олгъаны киби, бу иш нетиджесиз биткен. Иште, кызларнынъ аятында бойле кулюнчли адиселер де олып кече ...

Джемильнен Селиме эки догъмуш агъасынынъ тоюнда таныш оларар, экиси де келин ве киевнинъ шаатлары олгъанлары ичюн, бутюн той девамьында эп бераберликте олгъанлар. Бир къач куньден сонъ кызны бегенген огъан онынъ иле якъынджа таныш олмакъ макъсадынен телефон ачып оны къавеханеге давет эте. Бойлеликнен яшлар корюшип башлайлар. Бири-бирине севда олгъанларыны ве эвленмеге ниетленгенлерини ана-бабаларына бильдирелер. Узакъкъа созмайып, Джемиль Селименинь эвине къуда ёллай. Бутюн нишан тедбирлери адетлеримиз боюнджа кечирильген сонъ, ана-бабалар эвлятарына той япып эвлендирелер.

Джемиль зенааты боюнджа муэндис олса биле, бу саада озюне иш тапалмагъан сонъ, алыш-веришнен ве айны заманда КАМАЗ машинасынен узакъларгъа юк ташымакънен мешгуль ола. О бутюн къойгъан макъсатларына иришмеге ёл къыдыргъан инсанлар сайысындан, эпчиль, ишкир ве атик олгъаны ичюн, ишлери даима юрюше. Селименинь де джаныны ич агъыртмамагъа тырыша, къадыны юкке къалгъаныны бильген сонъ исе, элинден кельгени къадар эв ишлеринде де ярдым этмеге арекет эте. Бир къач вакъыттан сонъ биринджи эвлятары Сафиечик дюньягъа келе. Бабалыкъны ильк сефер дуйгъан ве бунъа джандан севинген Джемиль, къадыныны даа зияде севе, амма энди бираз башкъаджа – озъ баласынынъ анасы ве айны заманда севимли, садыкъ омюр аркъадашы, къорантасынынъ тамамы оларакъ севе. Онынъ турмушына янъы месулиетлер къошкъан янъы дуйгъулар пейда ола.

Эльбет де, аятта бойле мусбет деньишмелер эр бир инсаннынъ рухуны котере, огте адымламагъа кучъ бере. Джемиль де о вакъыт

айны ойле ис эте, эр саба уянганынен, янъы куньге къуванып, хош дуйгуларнен ишлерини башлай. Селименинъ бутюн вакъты исе къызчыгыны бакъувнен кече: вакътында ашатмакъ, юклатмакъ, ювундырмакъ... Бунынънен берабер, эв ишлерини озь вакътында япмагъа тырыша: кунъделик ашыны пиширмек, темизлик япмакъ, чамашырыны ювмакъ, уютолемек ве иляхре – къадыннынъ эв ишлери битмеге бильмей, амма козьге де корюнмей. Акъайы Селименинъ алыны анълап, даима хатырлатып тура: «Шимди сенинъ энъ эсас вазифенъ – Сафиечигимизни хасталандырмайып, яхшы бакъып осьтюрмек, къалгъан ишлерни етиштирип оламасанъ, токътатып тур». Анасынен татасы фурсат тапылгъанда, келип яш аилени, хусусан Селимеге балачыкны бакъмагъа ярдым керек олгъанда ёкълап кете.

Бойлеликнен, Сафиечик энди учь яшына кельгенде, чапып-юрп, севинип-къуванып, балалыгынынъ энъ шырын вакътында, яни сербест лаф этип башлагъанда, Селиме кене де юкке къалгъаныны дуя ве акъайынен бу козьайдыннен пайлаша. Джемиль къувангъанындан шу куню акъшам эвге балабан бир торт кетире ве къадынына козьайдын къавеси пиширте. «Энди Алла-Таала бизге бир огъланчыкъ багышласа не яхшы олур эди!» деп, Джемиль, озю де дуймайып, Селименинъ сырыны сеслендире. Эр гедже юкьгъа кетмезден огъуне, Селиме битасы огреткен дуаларны ичинден текрар-текрар окъуп, Алладан айны шу истегини ерине кетирмеси ичюн ярдым сорай – о вакъыт бу онынъ энъ буюк арзусы эди.

* * *

Алимчик язнынъ тамам ортасында дюньягъа кельди. Бекленилген огълан бу аиледе даа буюк бахт кетирди. Бабасына ошагъан, къара къашлы, эсмеридже кельген, къувурчыкъ сачлы Алимчининъ ешилъ козьчиклери этрафны буюк дикъкъатнен огрене. «Бу балачыкъ, гъалиба, алим оладжакъ, ойле джиддий бакъышы бар», деп шакъалашты кунълернинъ биринде хайырламагъа кельген Джемильнинъ дайысы. Селиме кулюмсиреди, чюнки о, огълуна ад къыдыргъанда, манасы тамам бойле олгъаныны истегени ичюн, балачыкнынъ адыны Алим деп къойдырды. Селименинъ фикриндже, яшайышта эр адамы аслында акъыллыджа, икметлидже олмакъ керек, чюнки о къорантанынъ башы ве бир адым огге япмаздан эвель, башта яхшы тюшюнп, сонъ адымламакъ керек.

Керчектен де, Алимчик эрте юрип, эрте де лаф этип башлады. Шырын тильчигинден санки бал тама! Яшына хас олмагъан лафларынен акърандашларындан айырылып тургъан огъланчыкъ сой-сопларны, къомшуларны, эш-достларны баягы тааджиплендире эм де кульдюре эди. Кунълернинъ биринде Джемильнинъ Айше

тизеси мусафирликке кельди ве къапыдан киргеннен, баланы къолуна аладжакъ олды. «Кель, огълум, бир севип тояйым!» дегеннен, бир яшында Алимчик ятсырагъанындан, козьяшлар тѣкип агълады. Башыны салап: «Ёкъ-ёкъ-ёкъ-ёкъ-ёкъ!» деп джевапланып, бар кучюнен анасына сарылды, санки эвлерине кельген бу инсан ана-баланы омюрлик айыраджакъ. Къадын шашкъанындан буз-бузлады! Селиме озю де, догърусыны айткъанда, айретте къалды. Айше тизе онъа айланып:

– Къызым, чокъ бала корьдим омюримде, амма тек бир яшында олып да, бойле дос-догъру джевап бергенини ильк сеффер расткети-рем. Огълунъ керчектен де алим оладжакъ, мына корерсинъ! – деп севиндирди Селимени.

Бу киби лафларны о шимди де, бундан беш йыл кечкен сонъ, яхшы хатырлай ве онынъ юрегиндеки сыкъынтылар даа зияде арта, гонълондеки яралары даа зияде ачыла. Тюшюнмейим десе де, бойле фикирлер дертли ананынъ башына озь-озюнден келелер ве оларны силип атмасынынъ чареси ёкъ... Та о вакъыт ананынъ бу чекеджеклер о къадар адджы оладжагъы, бу аналыкъ Селимеге о къадар къасеветлер кетиреджеги кимнинъ акъылына келер эди ...

Ах, аналыкъ, аналыкъ!.. Алла-Таала инсанларны яратыр экен, эркеклер ве къадынларны айырып, эр бирине озь омюрлик вазифелерине бельгилеген ве беджермесине борджландыргъан. Хусусан къадынларгъа аналыкъ косътерильген ве энъ эсасы, табийй макъсат этип бельгиленген. Демек, аналарнынъ назик омузларына бойле месулиетли, муреккеп вазифе тюше. Бу керчектен де терен маналы, джиддий бир шей олгъаныны тек дюньягъа эвлят кетирген инсан анълап олур. Онынъ ичюн де аналарнынъ севгиси сынъырсыз, сонъсыз оладыр. «Ананынъ юреги бузлар иритир», деп нафиле айтмагъанлар. Та локъсаханеде янчыкъ догъган эвлядыны ильк кере эллерине алып, кокюсюне къояр экен, къуванчлы козьяшларыны силип, оны «Балам!» деп селямлайлар. Амма базыда баласына да асрет олып кетелер...

Аналарнынъ козьяшлары не къадар аджыныкълы, не къадар тесирлидир! Селименинъ тѣккен козьяшларынынъ ольчюси ёкъ... Онынъ дюльбер эля козълеринден не ичюн бу къадар яшлар акъмакъ насип этильген? Фаджиалар... Эписине себеп онынъ башына тюшкен фаджиалардыр... Къаза-бея эвимизнинъ къапысыны эр вакъыт апансыздан къакъа. Иште, Селименинъ такъдиринде де айны бойле олды.

* * *

Алимчик энди эки яшыны толдургъан эди. Догъган куню балачыкъны сой-сопла-ры, энъ якъын къомшулары келип хайырладылар.

Софралар донатылды, бахшышлар берильди, мусафирлер сыджакъ сёзлер айтып, оғанчыкыны тебрикледилер. Амма Алим ана-бабасынынъ эдиесине зияде севинди – аякъ машинасыны санки энди чокътан беклей эди. Бүтюн акъшам устюнден тюшмеди, эр кеснинъ янына барып, къувангъанындан баладжасына макътанып, бүтюн кельгенлерге косътерип чыккыты.

Бундан бир къач афтадан сонъ Алимчик аякъ машинасында юргеге энди баягы огренип, озюне коре бу буюк ишнен даима къуванып огъраша эди. Куньлернинъ биринде саба Джемиль, эр вакъыт киби, КАМАЗына минип, озъ алыш-вериш ишлери боюнджа кетмеге азырланмакъта эди. Башта машинасынынъ бүтюн ерлерини тешкерип, темизлеп чыккыты. Апайынен, балаларынен сагълыкъ-лашкъан сонъ (сёзде бир афта девамында эвде олмайджакъ эди), гаражына кирди. Машинасыны тамир эткен алетлерини тез-тез чантасына топлап, янына алды ве кабинагъа ерлешти. КАМАЗыны кочюрди ве азбардан чыкъмакъ ичюн, арткъа айдап башлады. Шу арада не олды, не олмады, амма бирден гаражнынъ янында аякъ машинасынен ойнагъан Алимчик пейда олды ве апансыздан тамам къаршысына келеяткъан КАМАЗгъа таба юрип башлады... Селиме баласынынъ кескин къычырувларыны эшитип, аман эвден азбаргъа чапып чыккыты. Бакъса, не коръсин – Алим ерде ята, озю де, аякъ машинасы да эзилген... Ананынъ къалтырагъан юреги шу дакъкъалар ичинде дерт къопарды!..

Коръгенине инанмакъ истемеген Селиме шамата котерип, азбар зий-чувнен толды. Агълап-сызлап: «Балам! Балам! Не олды санъа?» къычырувларынен о огълуны эллерине алып, кокюсюне басты. Къучакълады, сийпады, юмюлгъан козьчиклеринден опыти, амма бу эвлят энди онъа ич къайтмайджагыны юреги анълатты. Бойле фикирлер оны даа зияде толдырды ве дертли ананы энди токътатмакъ чареси тапылмайджагы белли олды. Шу дакъкъасы машинасындан тюшип, оларнынъ янына Джемиль де чапып кельди. «Не яптынъ сен, Джемиль? Не яптынъ!?» деп, Селиме онъа тикленип ойле бакъты ки, санки агъламакътан къызаргъан козьлеринден анамына атеш чыкъаджакъ ве айны вакъытта оларны къаплап алгъан аджыныкълы козьашлар исе о алевни бираз бастыргъан киби олды. Бу левханы коръген Джемиль ичюн шу сание ер ярылмады да, о ичине кирип кетмеди... Бойле фелякетке юрек даянырмы?

... Дженазеде койнинъ бүтюн джемаатчылыгы бар эди, сой-соплар, таныш-билишлер, атта бильмегенлер де эшитип кельгенлер. Ведалашув аслында пек аджыныкълы бир шейдир, хусусан яшлар, балалар вакъытсыз кетселер, хусусан бойле фаджиалы шекилинде. Къаарь-къасеветке толгъан Селимени о куню ерде къыбырдамайып яткъан мелек киби балачыгындан кимсе айы-

рып оламады. О такьмакъланып айтылган сёзлер, о джанларны парчалагъан сеслер, о сонъсыз тёкюльген козьашлар!.. Мевтаны алып кетмеге вакъыт кельгенде, дертли ананы тек Алие тутып олды. Алимчикни мезарлыкькъадже сонъки ёлгъа озгъаргъан акъайларны тата-къардаш сокъакъта турып, даа чокъ вакъыт назар эттилер. Ана озъ баласынен ойле де сагълыкълашып оламады эм де истемеди, чюнки Селиме бу олгъан шейлерге инанмагъа – озъ эвлядыны энди къучакълап севип, сесини эшитип оламайджакъгына ич де инанмакъ истемей эди. Энди акъшамлары кимге масал айтаджакъ, кимге «Ай-нени»лер айтаджакъ..?

Джемильнынъ башына бир гедже ичинде чал тюшти ве дженазеде о тамам омюрини яшап битирген къартларнынъ сыфатына кирди. Баласыны озъ эллеринен топракъкъа къойгъан вакътында, орталыкъта дертли къычырув янъгырады ве гъарип баба тамам бу ерде, башыны эллерине алып, тизлерине чёкип отургъан алында, санки серсемледи. Мезарлыкъта булунгъан акъайларнынъ бир къачы шу сание ичинде эсини джойгъан Джемильнинъ янына ашыкъып барып, онъа ярдым этип башладылар...

* * *

Дюнъяда эр шейнинъ чареси тапыла. Олюмден гъайры. Эльбет де, ич кимсе къая олып къалмай бу фаний дюнъяда, амма, шубесиз ки, ана-бабалар ичюн озъ эвлятларыны джыймакъ – бу омюрде энъ буюк джезадыр. Чюнки бойле феякетлерни башындан кечирген сонъ, оларгъа эписи бир яшамагъа девам этмек керек, энди гъайып эткен севимли инсансыз олса биле. Олыгъеннинъ артындан кетильмез...

Алимчикни джойгъан сонъ Селименинъ омюри керчектен де бир сынагъа чевирильди. Эр кунъ козьлерининъ огюнде баласынынъ сымасы, къулагында онынъ сеси, акъылында тек онынънен багълы хатырлавлар. Алышмакъ къолай дегиль... Не къадар азаптыр бойле яшайыш! Кене де татасы Алие ярдымгъа кельди ве онынъ къырылгъан къальбине иляджы олмагъаныны, онынъ адджы такъдирини энди тюзетмеге ич бир чаре тапылмайджакъгыны яхшы анъласа биле, элинден кельгени къадар къардашыны тынчландырмагъа арекет этти. О кунълери Селименинъ къызы Сафиечик анасына теселли олды. Онъа бакъып, Селиме яшамагъа девам этмек кереклигини, огте адымламагъа меджбур олгъаныны анълай, чюнки насыл да олса, бу балагъа да сагълам ана ве баба кереклигининъ фаркъына бара эди.

Дженазеден сонъ Джемильнинъ алы феналашып башлады. Онынъ башында насыл фикирлер, юрегинде насыл дуйгъулар олгъаныны тек бир озю ве бир де Алла биле. Джемиль энди озюни инсанлардан, атта энъ якъынларындан биле, узакъча тутып, озъ дю-

ньясында яшай. Юрегининь анахтарыны тек озь джебинде сакълап, онынъ гоньюлини ачып, ярдым этмеге истегенлерге, бойле имкян ич бермей. Джемильнинъ гоньюль къапысыны къакъкъанлардан биринджиси омюр аркъадашы Селимеге биле бу ясакъ эди. Сонъки вакъытлары баш агъырсына сыкъ-сыкъ шикяет эткен дертли баба, тамам о дертлернинъ тесиринде къалды. Инсаннынъ руху ичюн бутюн вакъыт озь-озюни къабатлав тесирсиз кечмей. Амма Джемиль буны анъламагъа ич истемей.

Бу фаджиадан бир къач вакъыт сонъ, Джемиль КАМАЗыны сатты ве о парагъа койлеринде бир тюкян ачты. Селиме бираз къуванды: акъайы алыш-веришнен зиядедже огърашса, чешит агъыр тюшюн-джелер бельки бираз басылып, деп умют этти. Амма, теэссюф ки, ойле олмады. Аджджы хатырлавлар Джемильни яваш-яваш санки ашап битиреята эдилер. Онынъ даима чекишип яшагъаныны, озюне ер тапалмагъаныны корип, Селиме даа зияде яныкълап башлады. Кимерде Джемильнинъ озь-озюнен лаф эткенини эшитип, тааджип-ленип къала, я акъылыны ойнатса, не япарым, деп тюшюне. Бир кунъ чай ичип отургъан еринде телевизоргъа тикилип бакъкъан, амма оны санки аслы да сейир этмеген Джемильнинъ яваштан, озь-озюне: «Э-э-э, бир шей этип битирмек керек...», дегенини эшитти. Селиме керчектен де шубеленди ве: «Ойле джиддий насыл ишинъ бар? Нелер битирмек керексинъ?» деген суалине, акъайындан джевап ойле де алмады. Джемиль тек агъыр кокюс кечирип, азбаргъа чыккып кетти.

Фаджиадан тамам ярым йыл кечкен сонъ, Селиме кене де юкке къалгъаныны анълап, озь алыны акъайына билдирди. Амма бу сефер о тек башыны саллап, бир шей айтмады. Селименинъ бунъа атта джаны агъырды ве бундан сонъ акъайы оны даа зияде къасеветлендирди. Баштаки Джемиль ич бойле дегиль эди де! Селиме даима: «Нелер япайым экен? Насыл этип бу инсаннынъ рухуны котерейим экен?» деп тюшюнди. Бир къач кере ачыкъ-ачыкъкъа лаф этип, юрегини бошатмагъа чагъырды, атта бир ерлерге кетип, ратланып кельмеге де теклиф этти. Амма нафиле тырышты, акъайы даима бир себеплер тапып, бойле лакъырдылардан къачынды. Селиме исе, бу сефер озь алыны озю чекип, учюнджи кере ана олмагъа азырланды.

* * *

Майыс айы табиятнынъ энъ гузель айларындан биридир – аят санки янъыдан джанлана ве баарь инсангъа керчектен де хош дуйгъулар багъышлай. Амма Кырымда баарьнинъ сонъки айы, адетиндже, ягъмурлы ола. О йыл да айны ойле – майыс айы ягъмурлы олды.

Куньлернинь биринде Селимеге хастаханеге кетмек керек олды, амма кучлю ягмур яггыаны себебинден, бираз кечке кялып барды. Оны бакъкан эким Селиме кызчык беклегенини айтты. Бу кьуванчлы хабернен тез-тез Джемильнен пайлашайым деп, ашыкып эвге кяйтып келеяткан вакътында, койдеши Асан чапып чыкты кьаршысына ве эеджанланып:

– Селиме, гялиба, тюкяныңыз яна, хабер этмек ичюн Джемильни де койде бир кимсе тапалмай, багышла, алыны билем, амма айтмак меджбурндам, – деди.

Буны эшиткен Селименинь чырайы деньишти, юреги зияде ойнап башлады, санки кокюсинден атылып чыкмагъа азыр эди. Асан кьадыннын эеджанланганыны корип, аман Селименинь элинден тутты ве онын риджасыны ерине кетирер экен, янгын олган ерге бармагъа ярдым этти. Янгынджылар энди алевнен куреше эдилер. Баягы койдешлер топланган, Селимени корип, эписи онын янына кельди. Бир кьадын:

– Билесиньми, энъ меракылы шу ки, тюкянын кьапысы ичери-риден килитленген, – деди.

Шу дакъкъасы Селименинь юреги ойле санчты ки, санки оны кьарталлар панджалады. Джемильнинь о куню «Ишни битирмек керек», деген лафынын манасыны о энди анълады. Демек, акъайы бунъа тап о вакъыттан берли азырлыкъ коре экен? Демек, оглуны джойганыны ойле де кьабул этип оламагъанындан, озю ичюн бойле чаре таптымы? Тюшюнджелерге далган Селименинь аяклары тюбюнде топрак санки ирип башлады – эсини насыл джойганыны о дуймай кьалды...

Козьлерини ачкъанда, о хастаханеде олганыны анълады, янында экимлер арекет этелер. Эллеринде, аякларында такъат олмагъаныны, башы айланганыны сезсе биле, Селиме:

– Манъа эвге кяйтмак керек! Риджа этем, йибериньиз мени! – деп мураджаат этти экимлерге.

Олардан бириси Селименинь элинден тутып:

– Даа бираз ятыңыз, сонъ кетерсиз, сизнинь алыңызда зиядедже раатланмак керек, амма бугунь эвиньизге кяйтмасаньыз олмайджакъ, вазиетиньиз ойле ки... – деди. Лякин о сёзюни сонъундаже айтып битирмеди, чюнки Селиме бу куньлернинь ичинде даа нелер-нелер кореджегини яхшы тасавур эте ве онъа шимди буларны текрарлатмак истемеди.

Эким пенджере янына барып, тышта беклеп турган Алиени ишмар этип чагырды. Алие кьардашынын янына кельгенде, козьлери агламакьтан энди кып-кырмызы эди. Буны корьген Селиме эеджанланып:

– Айт, догърусыны айт, янгын насыл олган? – деп сорады татасындан.

Алие, козьяшларыны силип, айтып башлады:

– Джаным, кьардашым, шимди сен сабырлы олмак керексинь, бутюн кучюньни топла, чюнки Джемиль энди ич бир вакыт таянчынь, ярдымджынь оламайджакь. Чюнки... Чюнки... Чюнки о энди о бир дюньяда. Тюкянынъыздан онынъ янган джеседини чыкьардылар. Ичерицен кьапыны беклеп, тюкянынъ аселет якькан. Не япаджакьсынъ, онынъ джаны гьам-кьасевет агьырлыкьларына даянып оламады. Билесинъ де, Алимчикнинъ олюминде о эр вакыт озюни кьабаатлай эди. Бойле фикирлернен яшамагьа даянып оламады... Иште, о, япаджагьыны биле-биле якькан. Амма сен афу эт оны.

Тата-кьардашлар кьучакьлашып, окюр-окюр агьадылар. Селиме: «Не ичюн меним такьдирим бойле фелякетли? Айт маньа, татам, не ичюн? Нелер ичюн меним башыма бу кьадар белялар язылган?» деп такьмакьлап-такьмакьлап агьады. Эльбет де, инсаннынъ бойле алында не кьадар тынчландырмагьа арекет этсенъ биле, бутюн сёзлер теселлисиздир. Буны аньлагьан Алие кьардашына агьлап тоймагьа имкян берди ве о юрегини бираз бошаткан сонъ, онынъ шейлерини джыйыштырып башлады, олар берабер хастаханеден Селименинъ эвине кьайтып, дженазеге азырлыкь корьмек керек эдилер.

* * *

Шу куню, санки кьопкьалардан тёкюльген сув киби, кучьлю ягьмур ягьды. Амма бойле мудхиш фаджиа юзь бергенини эшитип, дженазеге кельмеге истеген инсанларны атта табиятнынъ бу хышымы биле токьтатып оламады. Койнинъ джемаатчылыгьы элинден кельгени кьадар ярдым этмеге тырышты. Эр кес – кьадынлар да, эркеклер де Селименинъ кьырылып-кьаарьленгенини корип, онъа сабыр ве такьат тилеп кеттилер. Шу куню, шу азбарда гьалиба козьяшсыз инсан ич ёкь эди. Ведалашув керчектен де пек аджыныкьлы кечти, атта азбар кьапы янында топланган кьомшу балалары да, олып кечкенлерни сонъунадже яхшы аньламасалар да, тюшюнджелерге далганлары дуола эди. Олар гьалиба шу куню озьлери ичюн яшайышнынъ базы янъы саифелерини ачтылар. Аслында балаларнынъ хатырында бойле фаджиялы вакьиялар терен из кьалдыралар. Озь мисалимде айта билем: 11 яшында сыныфдашымызны сонъки ёлгьа озгьаргьанымыз аля даа козьлерим огюнден кетмей, о кьызчыкь бутюн кьыскьа омюри девамында юрек хасталыгьынен яшады ве ондан да кетти. Онынъ дертли анасынынъ такьмакьлагьанлары шимди де кьулакьларымда янъгырай...

Мевтаны алып кеткен сонъ, Селиме янъгьыз кьалгьаныны даа зияде аньлап башлады. Онынъ сонъки вакьытларда башына кельген афатлардан ёрулган юреги бу куньлери ойле де сыкь-сыкь

санчып турды, амма айны шу дакъкъасы о алы феналашкъаныны дуйып, нефеси бирден тутулып къалган киби олды, янында отурган татасынынъ элини сыкъты. Алие янындаки къадынларга аман сув кетирмеге ве тез-тез экимлерни чагыртмага риджа этти. Бираз вакыттан сонъ, аджеле ярдым машинасы оны кене де хастаханеге алып кетти.

Джемильнинъ биринджи дуалары Селимесиз кечирильди, чюн-ки экимлер онынъ агыраякъ алында о кечирген «стресс»лерден тек хастаханеде тѣшек режиминде булунмасы кереклигини анълаттылар ве онынъ алыны даима айрыджа дикъкъат иле козетип турдылар. Мында, яткъан еринде Селименинъ башына кельмеген фикирлер олмады. Биз эпимиз чешит тюшюнджелернен яшаймыз – къуванчлымы, кедерлими, амма олар бизим ички дюньямызнынъ мундериджесидир, юрегимизнинъ сырлы бир кошесидир. Иште, даима фикир юрсетер экен, эр биримиз омюр ёлумызда турган чешит макъсатларга иришемиз, кунъделик меселелеримизни чеземиз – эр кес озъ фикриндже.

Селименинъ эсас тюшюнджелери энди келеджеги насыл оладжагынен багълы эди. Бу яшайышны энъ якъын инсанларсыз насыл девам этмек мумкюн? Насыл этип огге адымламалы? Амма бу киби суаллерге ич бир джевап тапалмагъанына о даа зияде мугъая эди. Кимерде, хусусан гедже вакытлары, хастаханеде онынънен бир одада яткъан къадынларны раатсызламайым деп, о яваштан агълап-агълап, атта юкълап къалгъаныны да дуймай къала эди. Тамам о кунълерде Селиме нечюндир тюшюнде рахметли анасыны сыкъ коре эди. Ѓъарип къадыннынъ къырылган гонъюлю, юкъу арасында олса биле, озю ичюн бир имает арай эди ѓалиба. Дюньяда анадан да якъын, озъ эвлядыны даима къорчаламага азыр, эр вакыт оны къайгырып яшагъан инсан бармы, аджеба? Селименинъ янында о инсан ёкъ еди. Эльбет де, татасы элинден кельген ярдымыны эп япмага тырыша. Лякин таталыкъ башкъа бир шей. Инсаннынъ гонъюнде ананынъ ерини кимсе алып оламаз, эгер анасы бу дюньяны энди терк этсе, бу бошлукъны онынъ ичинде ич кимсе толдурып оламаз. Хусусан аятынынъ энъ агъыр кунълеринде адам анджакъ анасынынъ аджымасына, къорчалавына ѓает мухтадж олса керек.

Хастаханеде ойле алларда, бойле фикирлернен Селименинъ даа эки афта омюри кечти. Экимлер, бир-бирини деньиштирип, даима онынъ янында олмага тырышты ве башкъа хасталарга бакъкъанда, бу къадынны зиядедже мукъайтлыкънен назар этип турдылар.

Кунълернинъ биринде, эр вакыт киби, Алие хастаханеге къардашыны ёкълап кельди. Оны коръген ве къаршысына чапып чыкъкъан

экимлерден бириси кьуванчлы хабер айтмагъа ашыкты – о геджеси Селиме кызчыкъ догъурган. Алие эм шашты, эм де шашмалады! Аман кьардашынынъ одасына кирмеге ашыкты.

Вакътындан эки ай эвель дюньягъа кельген бу балачыкъ бет сымасындан анасына ошап келе. Селимеге ярдым косътерген эмшире кызчыкны элине алып, ильк кере корьгенинен, онен айны бу фикирнен пайлашкъанда, Селиме: «Тек такъдири манъа ошамасын, я Раббим Аллам!» деп джевапланды ве эмшире баланы кокюсине кьойганынен, козьлеринден тамчы-тамчы яшлар тыгырып башлады. Меджалсыз, бахтсыз кьадыннынъ аджджы козьяшлары ойле тесадуфен пейда ола экен.

Алие кьардашынынъ одасына киргенде, Селиме юкьлай эди, янында яткъан мелек киби кызчыгъы да татлы тюшлер алеминде эди гъалиба – юкьусы вакътында, козьчюклери япыкъ олса да, о арада сырада кулюмсиреп, эснеп, бираз кыбырдап ала эди. Не кьадар тесирли сурет! Иште, бу – инсаннынъ дюньялардан хаберсиз девридир... Яначыгъынен, эльчиклеринен анасынынъ тенине балачыкъ ойле япышкъан ки, санки дерсинъ шимди бир кимселер келир де, анасыны аман алып кьачар. «Ананънен кьарт ол, частлы-бахтлы олып оны кьувандыр! Ана, хусусан бу ана, бутюн чеккенлеринден сонъ, тек раат, тынч яшайышкъа ляйыкьтыр», деп ойланды Алие. Бойле фикирлернен Алие оларнынъ уянгъаныны беклеп, ана-бала янында ярым саат кьадар отурды. Селиме козьлерини ачып тата сыны корьгенине гъает кьуванды. Даа бираз ёргъун, такъатсыз олса биле, онынъ юзюнде тебессюм пейда олды, сонъки вакъыт ичинде бу онынъ юзюни ачкъан ильк тебессюми эди. Тата-кьардаш, бир сёз айтмайып, кьучакълашып агълаштылар. Лякин бу сефер о кьуванч козьяшлары эди.

– Адыны Джемиле кьояджам, – деди Селиме бираз тынчлангъан сонъ. – Бабасындан хатыра...

* * *

... О куню Багъчасарай демирёл вокзалынынъ бир кошесинде Алиенинъ бу аджыныкьлы икяесини динълер экеним, онъа даа чокь суаллер береджек эдим, амма лафнынъ девамында бу фикирден вазгечтим – барсын, кьадын бутюн шейлерни озь истегени киби айтып, юрегини бошатсын, дедим ве тек дикъкъатнен динълеп отурдым. Ялынъыз бир шей сорадым:

– Шимди Селиме не алда, не ерде, насыл яшай?

– Озюнь корерсинъ, – деди Алиме демирёлгъа бакъып. – Иште, мында оны кьаршыламагъа чыкьтым, эвель яшагъан койлерине огълунынъ ве акъайынынъ мезарларыны темизлемеге кеткен эди кызларыны алып, шимди электричкасы кельмек керек, беклейим.

Мен: «Энди озь электричкама эписи бир кеч къалдым, шунунъ ичюн бираз беклейим де, баре Селимени де корерим», деп тюшондим. Билетимни келеджек рейске деньиштирип, кене де Алиенинъ янына келип отурдым.

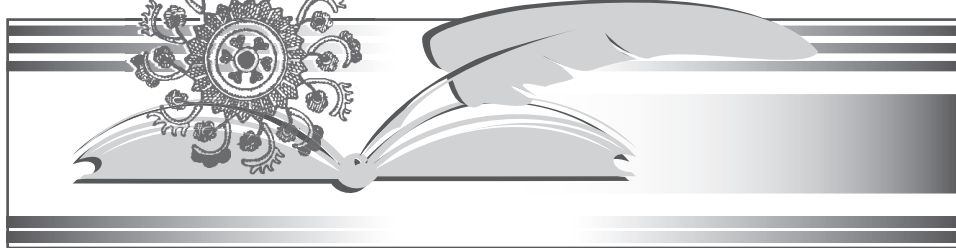
Он-он беш дакъкъагъа бармайып, Селиме къызчыкъларынен бизим тарафкъа якъынлашкъаныны корьдим. Отурган еримден турып, къаршыларына адымладым. Эвельден де ич мазаллы олмагъан Селиме энди даа зияде индже белли олып къалгъаны, атта, менимдже, бою да бираз чёккени бирден козюме урулды. Амма Алла онъа багъышлагъан ири эля козьлерининъ дюльберлиги аслы деньишмеген, тек оларнынъ бакъышы энди эвелькиси киби ич парлакъ дегиль де, аксине – козьлерининъ ичинде санки эки тамчы адджы козьяш эбедий къатып къалган. Къызлары, 10 - 11 яшында Сафие ве 5 - 6 яшында Джемиле, анасынынъ эллерини тутып, бир шейлер айтып келелер. Бу учь инсаннынъ башындан кечкенлерини биле-биле, энди омюр аркъадашсыз, бабасыз нидже алмарда кунь кечиргенлерини тасавур этеркен, озьлерине бильдирмесем де, оларны ичимден пек аджыдым. Керчектен де, инсаннынъ ичинде бутюн шу кедерли вакъияларны акълындан, юрегиньден, гонъюньден кечирип, омюр ёлларында джоюлмайып, букюльмейип яшайышны девам этмек ёлларыны арап, тапмакъ ичюн не къадар кучь-къувет, ираде олмакъ керек! Селименен самимиетле корюштик, балалары да озюне ошап, кулерюзью, къаны сыджакъ къызчыкълар. Аякъ устюнде олса да, сораштыкъ-къонуштыкъ. Алие ве Селиме балаларынен эписи берабер бир эвде яшай экенлер. Балалары багъчагъа, мектепке баралар, аналары исе озь зенаатлары боюнджа чалыша – эр кес озь вазифесини беджерип яшамакъта.

Тата-къардашлар мени озь эвлерине давет этилер. Керчектен де, мемнюниетликнен барар эдим, амма кетмек меджбурында эдим, ярын ишке. Башкъа вакъыт мытлакъа мусафирликке барарым деп, сёз бердим.

Шу арада электричкам да кельди. Алиенен, Селименен ве къызларынен сагълыкълаштым, вагонгъа минип, ерлештим. Пенджеренинъ о бир тарафында эллерини салап къалган эски достларым о куню манъа нечюндир кузьде ерге текюлип яткъан сарарган япракъларны анъдырдылар: кучью еллер оларны истеген ерге алып кете биле, амма бир кунь келе, о еллер де токътай ве япракълар гонъюль раатлыгъыны дуйып, ниает, тынчланалар.

Вакъыт кече, сонъ топракъларнен къарышып, къарлар тюбюнде о япракъларнынъ омюрлери бите. Амма баарьде янъы фиданчыкълар осип башлай – келеджекте олардан да япракълар оладжакъ. Демек, аят девам эте. Йылар артындан йылар бири-бирини къува-лап кечсе де, несиллер эп деньишсе де, омюр кervанынынъ ёлу ич токъталмай – буны лягъу этмек даа ич бир вакъыт, ич бир кимсенинъ элинден кельмеди...

«Ильхам» эдебий бирлешмеси

Алие СЕЙТУМЕРОВА,

«Ильхам» бирлешмесининъ азасы

МИХВЕР*

Къыш кунюнинъ къыскъа сефери
Танъ къувалай, гедже ашыкъа.
Шай айлана ернинъ Михвери,
Санки минген джюйрюк
бир аткъа.

Кунеш исе санки бир келин,
Чильтер булут иле сарына.
Йылым-йылым нурлы теллери
Ёмай Ернинъ акъ чаршафына.

Инедай нур тельчелей къарны,
Уста орьген гыржывагъа ень.
Япракъ гуя къучакълай ярны –
Гумене Ер акъбардакъларнен.

Акъбардакълар санки
бир байракъ –
Бааръ мевсиминден бир хабер.
Бойчыгъы бир сюем оларакъ,
Бааръни селямлай мутебер.

* михвер – кочер (ось).

ОМЮРЛЕР ОЗЕНДАЙ

Омюрлер озендай токътавсыз акъа,
Бильмейим, бу омюр къайда ашыкъа.

Аягъынъ тюбюнде акъкъан сув – ниметинъ
Джойгъан сонъ билесинъ къадр-и къыйметин.

Санарсынъ сынъырсыз, сонъсыз садакъат,
Эр шейге ольчу бар – аддий акъикъат.

Терк этме, ёлдашынь ашкъ иле ташса,
Ёл косътер ялыда ёлдан адашса.

Аджеле излерим къумларда къалыр,
Нешели сёзлеринъ юректен алыр.

Далгъалар излерим силелер ялап,
Из кете, сёз къала гонъюмни талап.

Видждан, ырз эзиле, яшлар айрылса,
Не яман, эвлядынъ къанаты къайрылса.

Къалмасын балалар ортада оксюз,
Оксюзлик, етимлик – фаджиа, сёзсиз.

Омюр ильван дегиль, дегиль – оюнджакъ.
Аят – чарх, дегирмен, мукъайт ол анджакъ!

ГУЛЬДИР ГОНЪЮЛЬ ДИРЕГИ

Хаялымны запт эткен дживан
Сырлы алем сакини санки.
Чёльден гулмер дестелеп, джыйып,
Багъчамыздан адымлай сакин.

Дуймай насыл бардым янына,
Эеджандан айретте къалдым.
Такъдирмекен? Ёкъса яньылам?
Гульдестени къучакълап алдым...

Солмасын, деп тез къойдым сувгъа:
Ферахлансын гульнинъ юреги.
Онынъ деври олса да къыскъа,
Затен гульдир гонъюль диреги.

Гулмер санки ошай кызларга,
Кызлардан юзь алган йылдызлар.
Туралмазсынъ кършы назларга,
Джилъвеленип ташланса назар.

Гулмер солса биле йылмая,
Аналарга беньзейлер гуя.
Къртлыкъ истемей ич уймай,
Гонълюнде эп яш чагын дуя.

ТЮШТЕКИ РУЯ

Эдгар Подан
(Инглиз шаири)

Леблерим изи, дживан,
Хатыра кълсын, хайыр.
Сенден олам мен иджран,
Аятым – тюшке даир.

Дейим: – Сен янълмадынъ,
Хакъ фикринъ айдын - ашыкъ.
Тюшюмде арзлагъаным –
Я сагын, я да ашыкъ.

Умюдим, эзилерим
Кунъ я тунъ олды гъайып.
Эр корьген, сезгенлерим
Руяий тюш – регъаиб.*

Сенинъле мен ялыда
Козетем серт боранны.

Авучлап кьош кълумда,
Савурам эп кълумларны.

Нас охшайлар козюньни,
Пармакълар ара тайып.
Ойле де аз – эр бири
Далъада ола гъайып.

Нас этип токътатмалы –
Кетелер эп теренге.
Эфкъарлы, эеджанлы –
Умют бар бир зерреге.

Эпсин ютармы далъа?
Бир дане кълырмы я?
Ёкъса далдым хульгъа,
Я тюштеки руяга?

БИР ТЮШ ЭДИНЪ (Йыр)

Юдже даглар арасында
Сербест учкъан кълшсынъмы?
Геджелернинъ кърасында
Айдын кельген тюшсинъми?

Багълама:

Умют багълап, кулип бакътынъ, сен дживан.
Хаялыма къланат такътынъ, сен дживан.

* Регъаиб – арзу этильген шей.

Сырлы алем гоньюлиньни
Инкяр иле гизлединъ.
Мермер юзюнь ал гулюни
Ай нурында изледим.

Багълама.

Юдже дагълар арасында
Мен нафиле гезмедим.
Бакъи дюнья аятымда
Сени арап безмедим.

Багълама:

Умют багълап, кулип бакътынъ, сен дживан.
Хаялыма къанат такътынъ, сен дживан.

ЮРТ ОДЖАГЪЫ

Алтын тарихынъ бар да
Сукъландыргъан джианны.
Герайлар – эждатлар да
Ватанчюн берген джанны.

Бугунъ Ватан огърунда
Бир макъсатны кутейик.
Куреш даа битмеди,
Ёлдан тайып кетмейик.

Джемааттан айрылып,
Башкъа бир ёл къыдырма.
Догъру ёлдан къайрылып,
Онъарым деп ыдрынма.

Фыркъларгъа болюнмей,
Бир олайыкъ Ватанда.
Бирлик олып мензильге
Етермиз бир ал танъда.

Бизни беклей Юртумыз,
Давранмалы бир олып.
Оджакътаки отумыз –
Юректеки нур олып!

Балаларгъа

МЕРХАМЕТЛИК

Мен битама темизледим
Фындыкъ, фыстыкъ – сыйламага.
– Мерхаметли балам! – деди, –
Тишим ёкътыр ашамагъа.

Битачыгъым, эфкярланманъ,
Меним тишим кечкен сене
Сизинькидай тюшти, амма,
Бу йыл осип чыкъты кене.

Сизиньки де, мен эминим,
Менимкидай чокъкъа бармаз.
Къавий олур, мен беллесем,
Сабыр этмек керек бираз.

ЧЕГЕРТКИ

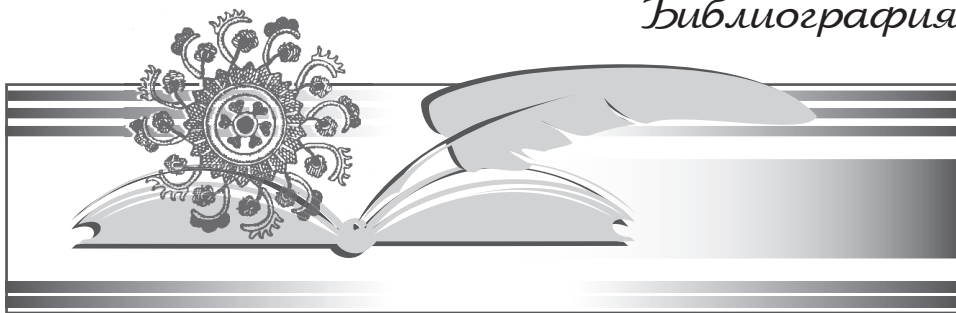
Чегерткининъ иши къолай –
Кире япракъ тюбуне.
Анда яшай, ашай, юкълай,
Ягъмур тюшмей устюне.

Къыш кельгенде, вай, заваллы,
Энди къайда бараджакъ?
Къарт терекнинъ чатлагъы
Онъа дуракъ оладжакъ.

КЪАРЫНДЖА

Къарынджа пек далапкяр,
Хызметни этмез инкяр.
Бурьтюклеп ерни оя,
Сонъ данелеп ем къоя.

Я ашлыкъ, я бир боджек,
Я да бир къара чечек.
Даима о ташый юк –
Озюнден де чокъ буюк.

«ЙЫЛДЫЗ» МЕДЖМУАСЫНЫҢ САИФЕЛЕРИНДЕ 2014 СЕНЕСИ ДЕРДЖ ОЛУНГАН БЕДИЙ ЭСЕРЛЕР, МАКЪАЛЕЛЕР ВЕ ДИГЕР МАТЕРИАЛЛАРНЫҢ БИБЛИОГРАФИЯСЫ

МУАРРИР МИНБЕРИ

Дилявер ОСМАН. Вакъыт кыймет кесер. 2014. № 1. – С. 3-4.

Дилявер ОСМАН. Эсас вазифемиз – миллетимизни саклап калмакъ. 2014. № 2. – С. 3-4.

Дилявер ОСМАН. Вазиятке коре давранмагъа меджбурмыз. 2014. № 3. – С. 3-4.

Дилявер ОСМАН. Гъафлет калмайыкъ. 2014. № 4. – С. 3-4.

Дилявер ОСМАН. Бизим баш заферимиз илериде. 2014. № 5. – С. 3-4.

Дилявер ОСМАН. «Йылдыз»ымызны сёндюрмейик! 2014. № 6. – С. 3-5.

ЭДЕБИЙ, МЕДЕНИЙ ТЕДБИРЛЕР

Земаневий русча-кырымтатарджа лугъатнынъ такъдими. 2014. № 1. – С. 6.

«Йылдыз» меджмуасы яш иджаткярларны такъдирледи. 2014. № 1. – С. 7-8.

«Йылдыз» меджмуасы эдебият конкурсыны илян эте. 2014. № 1. – С. 9.

«Ильхам чокърагъы» сергиси. 2014. № 2. – С. 5-7

Багъчасарайда кырымтатар матбуаты куню къайд этильди. 2014. № 2. – С. 8.

Сюргюнликнинъ 70 йыллыгына багъышлангъан тедбирлер. 2014. № 3. – С. 5-7.

Татар къадынларынынъ Бутюндюнья форумунда. 2014. № 3. – С. 8.

Бестекяр Яя Шерфединовнынъ хатырасына. 2014. № 3. – С. 9.

Кырымтатар языджылары мустакиль олмагъа истейлер. 2014. № 4. – С. 5-6.

Мукафат хайрлы олсун. 2014. № 4. – С. 7.

Рефат Чайлакь: Озюмизни миллет деп сайсакь, миллет олып яшайыкь. 2014. № 4. – С. 8.

Языджы Рустем Муединге башташ кьоюлды. 2014. № 4. – С. 9.

Гаспринскийнинь адыны анъар экенмиз. 2014. № 5. – С. 5.

«Азербайджан» меджмуасы И.Гаспринский акькьында. 2014. № 5. – С. 6.

Къазанда тюркий тили меджмуаларнынь VII конгресси. 2014. № 5. – С. 7.

Тимур Пулатов Къырымда булунды. 2014. № 5. – С. 8.

Тимур Пулатов: Къырымдан бир къырымтатар биле кетмемек керек. 2014. № 5. – С. 9.

Лермонтовнынь эсерлери къырымтатар тилинде де яньгырай. 2014. № 6 – С. 6-7.

«Исмаил бей Гаспринский ве Русие мусульманлары». 2014. № 6 – С. 8.

Озьбек хан джамисининь 700 йыллыгына багышлана. 2014. № 6 – С. 9.

Фортепиано ичюн ишленген халкъ авалары. 2014. № 6 – С. 10.

«Русча-украиндже-къырымтатарджа терминлер лугъаты»нынь такьдими. 2014. № 6 – С. 11.

И. ГАСПРИНСКИЙ ВЕФАТЫНЫНЬ 100 ЙЫЛЛЫГЬЫНА

Исмаил ГАСПРИНСКИЙ. Дар-ур-рахат мусульманлары. Эсерден парча. 2014. № 5. – С. 11-23.

Эвелина ХМЕЛЬНИЦКАЯ. «Молла Аббас» романы мундериджат итибарыле. (Нешир тарихы ве базы герменевтика меселелери). 2014. № 5. – С. 24-31.

Азат АХУНОВ. Гаспринский ве къадимджилер. 2014. № 5. – С. 32-33.

Риза ФАЗЫЛ. Гаспринский акькьында джиддий араштырма. 2014. № 5. – С. 34-40.

Т.Г.ШЕВЧЕНКОНЫНЬ 200 ЙЫЛЛЫГЬЫ

Амет ОЗЕНБАШЛЫ. Улу шаир. 2014. № 1. – С. 10-12.

Тарас ШЕВЧЕНКО. Шиирлер. 2014. № 1. – С. 13-15.

НЕСИР

Васфие КЪЫПЧАКЪОВА. Асретлик. Икяе. 2014. № 1. – С. 16-24.

Сейяре МЕДЖИТОВА. Ана такьдири. Икяе. 2014. № 2. – С. 9-18.

Лентара ХАЛИЛОВА. Ана багьрында. Икяе. 2014. № 2. – С. 19-27.

Нузет УМЕРОВ. Аталар сёзю. Икяе. 2014. № 3. – С. 10-13.

Гульнара УСЕИНОВА. Къаранлыкь сокьакьта. Икяе. 2014. № 3. – С. 14-17.

Исмаил Асаногьлу КЕРИМ. Унутылган языджыларымыздан Веис Танабайлы. 2014. № 4. – С. 10-14.

Веис ТАНАБАЙЛЫ. Той куньлери. Икяе. 2014. № 4. – С. 15-30.

Васфие КЪЫПЧАКЪОВА. Къуванч козьяшлары. Икяе. 2014. № 6 – С. 12-17.

НАЗМ

Певат ЗЕТИ. Шиирлер. 2014. № 1. – С. 25-27.

Къадыр ВЕЛИ. Шиирлер. 2014. № 1. – С. 28-29.

Амди ГЕРАЙБАЙ. Иджрет. Тинтюв. Шиирлер. 2014. № 2. – С. 28-30.

Мемет НИЯЗИЙ. Эшителмен. Шиир. 2014. № 2. – С. 31.
Мурат ТАНЕР. Шиирлер. 2014. № 3. – С. 18-22.
Рефат ЧАЙЛАКЪ. Ватан дуйгъусынен. Шиирлер. 2014. № 4. – С. 31-35.
Аблязиз ВЕЛИЕВ. Янъы шиирлер. 2014. № 5. – С. 41-41-45.
Шерьян АЛИ. Юрек сёзю. Шиирлер сечими. 2014. № 6 – С. 18-25.

ДРАМАТУРГИЯ

Неджип Аджи ФАЗЫЛ. Къырым. Пьеса. 2014. № 2. – С. 32-50.
Иса АБДУРАМАН. Бриллианткъа дёнген эльмазлар. Пьеса. 2014. № 5.
 – С. 46-82.

БИЗИМ КЪАДЫНЛАРЫМЫЗ

Тимур ДАГЪДЖЫ. Мысыр султаны Шаджарат. 2014. № 1. – С. 30-35.

КЪАДИМИЙ ЭДЕБИЯТЫМЫЗДАН

Риза ФАЗЫЛ. Халиль огълу АЛИ – XIII асыр шаиримиз. 2014. № 1. – С. 36-40.
Халиль огълу АЛИ. Къысса-и Юсуф. Дестан. 2014. № 1. – С. 41-56.
Халиль огълу АЛИ. Къысса-и Юсуф. Дестан. Девамы. 2014. № 2. – С. 51-60.
Халиль огълу АЛИ. Къысса-и Юсуф. Дестан. Девамы. 2014. № 3. – С. 23-48.
Халиль огълу АЛИ. Къысса-и Юсуф. Дестан. Девамы. 2014. № 4. – С. 36-61.
Халиль огълу АЛИ. Къысса-и Юсуф. Дестан. Девамы. 2014. № 5. – С. 83-104.
Халиль огълу АЛИ. Къысса-и Юсуф. Дестан. Девамы. 2014. № 6 – С. 32-52.

2013-НДЖИ ЙЫЛНЫНЪ ЭДЕБИЙ МАХСУЛЫ

Иса АБДУРАМАН. Дюльбер, араретли, тесирли алем. 2014. № 2. – С. 60-67.
Гульнара УСЕИНОВА. Аятый, джошкъун, земаневий икяелер. 2014. № 2.
 – С. 68-72.

ГЕНЧ КЪАЛЕМЛЕР

Айше КОКИЕВА. Факультетимизнинъ ифтихары. 2014. № 1. – С. 56-59.
Арзы ЗИЯДУЛЛАЕВА. Эки тамчы сув киби. Икяе. 2014. № 1. – С. 60-66.
Таир ИБРАИМОВ. Муджизе. Джесюрлик. Икяелер. 2014. № 1. – С. 67-69.
Урие КАДИРОВА. Фадъме-Шерфелер. Икяе. 2014. № 1. – С. 70-74.
Ленера МЕМЕТОВА. Аёса. Икяе. 2014. № 1. – С. 75-76.

ПУБЛИЦИСТИКА

Лентара ХАЛИЛОВА. Келеджегимиз окъувнен, огренювнен багълы. 2014. № 1. – С. 77-81.

ЭДЕБИЯТ АКЪКЪЫНДА СУБЕТ

Лентара ХАЛИЛОВА. Эдебият – бу аят кузгыюси. 2014. № 6 – С. 26-31.

КЪАДИМИЙ ЭСЕР ИЗИНДЕН

Махмуд КЪАШГЪАРЛЫнынъ «Диван-ы лугъат-и-тюрк» лугъаты ве онынъ эмиети. 2014. № 6 – С. 53-56.

СЮРГЮНЛИКНИНЪ 70 ЙЫЛЛЫГЪЫНА

Певат ЗЕТИ. Миллий арекет фаали, шаир. 2014. № 1. – С. 82-88.

Идрис АСАНИН. Миллий курешчи ве эдебиятсеверлерден бири. 2014. № 1. – С. 89-92.

Муслим ШЕЙХ-АМЕТОВ. Шиирлер. 2014. № 1. – С. 93-94.

ТАРИХИЙ САИФЕЛЕР

Темур КУРШУТОВ. Алим ве джемаат эрбабы Эдиге Къырымал. 2014. № 1. – С. 95-97.

Эдиге КъЫРЫМАЛ. Къырым тюрклерининъ миллий куреши. Китаптан парчалар. 2014. № 1. – С. 98-101.

Эдиге КъЫРЫМАЛ. Къырым тюрклерининъ миллий куреши. Китаптан парчалар. Девамы. 2014. № 2. – С. 73-84.

Эдиге КъЫРЫМАЛ. Къырым тюрклерининъ миллий куреши. Китаптан парчалар. Девамы. 2014. № 3. – С. 49-57.

Эдиге КъЫРЫМАЛ. Къырым тюрклерининъ куреши. Китаптан парчалар. 2014. № 4. – С. 62-81.

ЭДЕБИЯТШЫНАСЛЫКЪ

Аблязиз ВЕЛИЕВ. Терджиме санаты. 2014. № 3. – С. 58-66.

ТАШКЕНТТЕ КЪАЛГЪАН КЪЫРЫМТАТАР ЗИЯЛЫЛАРЫ

Сафтер НАГАЕВ. Баличлер сюлялесинден. 2014. № 3. – С. 67-74.

ХАТЫРЛАВЛАР

Закир КЪУРТНЕЗИР. Муавинлик йылларымдан базы хатырлавларым. 2014. № 6 – С. 57-72.

Садие ХАЛИЛОВА. Биз корьгенни душман корьмесин. 2014. № 6 – С. 73-77.

ДИАСПОРА АЯТЫНДАН

Залабай КЪЫНАЙ. Шиирлер, чыньлар. 2014. № 6 – С. 78-82.

ЯНЪЫ АДЛАР

Найле-Шерфе БЕКИРОВА. Омюр ёлум. Куньделик. 2014. № 2. – С. 85-89.

Лиля МЕМЕТОВА. Такьдир. Икяе. 2014. № 3. – С. 75-83.

«ИЛЬХАМ» ЭДЕБИЙ БИРЛЕШМЕСИ

Алие СЕЙТУМЕРОВА. Шиирлер. 2014. № 6 – С. 98-102.

КОНКУРС

- Севиля КАРАШАЕВА.** Парчалангъан юрек. Икяе. 2014. № 3. – С. 84-89.
Урие КАДИРОВА. Сары гуль гъонджеси. Языкълар олсун! Икяелер. 2014. № 4. – С. 82-93.
Гульсум ХАЛИЛОВА. Фелектен бир кунь. Икяе. 2014. № 4. – С. 94-100.
Гульнара ИЛЬЯСОВА. Сен биль. Икяе. 2014. № 5. – С. 124-127.
Зельфира МУТАЛУПОВА. Эки къатлы фаджиа. Икяе. 2014. № 6 – С. 83-97.

ОКЪУЙЫДЖЫЛАР ИДЖАДЫНДАН

- Зельфира МУТАЛУПОВА.** Шиирлер. 2014. № 2. – С. 90-93.

ЭДЕБИЙ ТАКЪВИМ

- Языджы, драматург, икяелер устасы.** (Юсуф Болатнынъ 105 йыллыгъы мунасебетинен) . 2014. № 2. – С. 94-95.
Дженкявер шаир (Риза Халиднинъ 95 йыллыгъына) . 2014. № 2. – С. 96-97.
Риза ХАЛИД. Танъда. Шиир. 2014. № 2. – С. 97.
Аблязиз ВЕЛИЕВ. Энишли-ёкъушлы, тикенли-чечекли иджат ёлу. (Риза Фазылнынъ 85 йыллыгъына). 2014. № 2. – С. 98-104.
Риза ФАЗЫЛ. Эй, мухтерем ватандашлар, токътанъыз! 2014. № 2. – С. 105-106.
Языджы, шаир, миллий курешчи. (Певат Зетининъ (Аджирединов) 75 йыллыгъына даир) . 2014. № 2. – С. 106-108.
Певат ЗЕТИ. Теслим олмаймыз. Шиир. 2014. № 2. – С. 108.
Зарема ИСЛЯМОВА. Озьюн санаткяр ве языджы. (Эмир Фаикънынъ догъгъанына 105 йыл толды) . 2014. № 3. – С. 90-92.
Языджы, шаир, драматург. Рустем Муединнинъ 95 йыллыгъына даир. 2014. № 4. – С. 101-102.
Рустем МУЕДИН. Окъумакъ керек... Шиирлер. 2014. № 4. – С. 103-105.
Фера СЕФЕРОВА. Девир набызыны ис эткен шаир. Языджы Аблязиз Велиевнинъ 75 йыллыгъы мунасебетинен. 2014. № 5. – С. 105-110.

ИЛЬМИЙ МАКЪАЛЕЛЕР

- Тимур УСЕИНОВ.** Къырымтатар силлабик шииринде ритмик къысымлар. 2014. № 1. – С. 102-107.

ЙЫРЛАР ТАРИХЫНДАН

- Сервер БЕКИРОВ.** Алуштадан эскен ельчик. 2014. № 3. – С. 93-102.

КЪАРТЛАР АГЪЗЫНДАН

- Къадыр ВЕЛИ.** Эял пара. Энь буюк недир? Риваетлер. 2014. № 3. – С. 103-105.
Къадыр ВЕЛИ. Зораки моллалыкъ. Чалышкъанлар ашасын. 2014. № 4. – С. 106-110.
Къадыр ВЕЛИ. Дёртюнджи басамакъ. Ривает. 2014. № 6 – С. 124-127.

ДИНИЙ АНЪАНЕЛЕР

- БАШТАШЛАР.** 2014. № 4. – С. 126-127.

КИТАП РАФЛАРЫНЪЫЗГЪА

- Нузет УМЕРОВ.** Балаларгъа ве бабаларгъа. 2014. № 1. – С. 126.
Сейран УСЕИНОВ, Дилявер УСЕИНОВ. Къырымтатарджа-русча-украиндже фразеологизмлер лугъаты. 2014. № 1. – С. 126.
Тимур ДАГЪДЖЫ Одна судьба на все поколения. 2014. № 1. – С. 127.
Вадим МИРЕЕВ, Александр ГОРЯИНОВ. Земаневий русча-къырымтатарджа лугъат. 2014. № 1. – С. 127.
Корюмли Эдиплеримизнинъ «Эдебий портрет»лери. 2014. № 3. – С. 106-107.
Закир КЪУРТНЕЗИР. Ватан ёлу отаймады. 2014. № 3. – С. 108.
Эдипнинъ рухий дюнъясы (Шамиль Алядин замандашларынынъ хатырлавларында). 2014. № 3. – С. 109.

БАТАН ВЕ ХАЛКЪ

- Сервер КАКУРА.** Тюшюндже. Такъдир. Йырлар. 2014. № 2. – С. 125-127.

МИЛЛИЙ ТАСИЛЬ ОДЖАКЪЛАРЫ

- Айше АКIEBA.** Буюк-Онлар миллий мектеби. 2014. № 1. – С. 108-112.
Айше АКIEBA. Богъурча миллий мектеби. 2014. № 2. – С. 109-112.
Гульнара ИЛЬЯСОВА. Мектеп корьмек – инсан ичюн бир девлеттир. 2014. № 3. – С. 110-112.
Айше АКIEBA. Къарасувбазар миллий мектеби. 2014. № 4 – С. 111-112.
Гульнара ИЛЬЯСОВА. Судакъ миллий мектеби. 2014. № 5. – С. 111-112.
Гульнара ИЛЬЯСОВА. Алма-Тархан миллий мектеби. 2014. № 6 – С. 109-112

БАЛАЛАР ИЧЮН

- «ЙЫЛДЫЗЧЫКЪ» №1 (16). 2014. № 1. – С. 113-127.
«ЙЫЛДЫЗЧЫКЪ» №2 (17). 2014. № 2. – С. 113-127.
«ЙЫЛДЫЗЧЫКЪ» №3 (18). 2014. № 3. – С. 113-127.
«ЙЫЛДЫЗЧЫКЪ» №4 (19). 2014. № 4. – С. 113-125.
«ЙЫЛДЫЗЧЫКЪ» № 5 (20). 2014. № 5. – С. 113-127.
«ЙЫЛДЫЗЧЫКЪ» № 6 (21). 2014. № 6 – С. 113-123

БИБЛИОГРАФИЯ

- «Йылдыз меджмуасынынъ саифелеринде 2014 сенеси дердж олунгъан бедий эсерлер, макъалелер ве дигер материалларнынъ библиографиясы. 2014. № 6 – С. 103-108.

АЛМА-ТАРХАН МИЛЛИЙ МЕКТЕБИ

Мектеплерни яшатмагъа
Къолайлыкълар арайыкъ.
Бу къаранлыкъ юртымызгъа
Бильги нурын сачайыкъ.

А. Герайбай

1996 сенеси Багъчасарай районынынъ Алма-Тархан кой джемаатчылыгъы миллий мектеп ачылув меселесини котерип башлады. Эльбет, ерли меджлис азалары бу эйи ишке къолтутып, бу меселени тез арада чезмеге тырыштылар. Миллий мектеп ачылув меселеси кой шурасынынъ топлашувында сеслендирильди. Кой шурасы къаршы чыкъмады, лякин ана-бабалардан балаларыны ана тилиде окъутмагъа истегенлери акъкъында аризаларны талап этти. Койде 500-ге якъын къырымтатар аилеси яшай эди. Алма-Тархан кой джемаатчылыгъы аризаларны тез топлады. Ярым йыл ичинде япыладжакъ иш бир ай ичинде битти. Амма бина тапув меселеси кескин тура эди. Бундан да пайры, койде энди мектеп бар, даа бир мектеп ачмакънынъ не кереклиги бар, деген фикирлер пейда олып башлады. Ерли медж-

Мектеп оджалары

лис азалары ве джемаатчылык бойле кыйынлыкларга азыр эди. Олар миллий мектеп ачмак ниетинден вазгечмедилер. Ниает, район шурасынын реиси А.С.Тараникнин эмиринен балалар багчасынын эски бинасы айырылды. Джемаатчылык озь имкянларынен бинаны тамирлеп, окув йылынын башына азырламага тырыштылар. Алма-Тархан коюнин миллий мектеби 1996 сенеси октябрь 1 куню 347 талеге ильк кере озь кяпыларыны ачты. Талелер кьомшу Ханыш, Аджи Болат, Кьоджук Эли койлеринден келип, миллий мектепте окуй эдилер. Ерли айдывжылар балалар миллий тасиль алмаларына ярдым этеджек олып, оларны автобуснен мектепке бедава кетире эдилер.

Кой сакинлери миллий мектеп ачылган кунюни унутмайып, оны бир байрам куню киби хатырлайлар. Бу кырымтатар халкынын ватанда акь-укьукларыны яньыдан тиклев курешинин умют догьургьан кучюк гьалевесидир, балабан ишнин бир башыдыр, кьаранлык зинданнын бир чырагыдыр.

Бугунки кунде Алма-Тархан коюнин экинжи умумтасиль миллий мектебинде 25 оджа 209 талени окьута. Олардан секизи уйкен оджа унванына наиль. Мектепте теджрибели оджаларнен бир сырада яш мутехассыслар да чалыша. Эльбет, оларга мектеп мудир Зера Сейдаметова ве мудир муавинлери Эльвиза Халилова ве Сакине Билялова методик ярдым косьтерип, ишлерине кьолтуталар. Оджалар район ве джумхуриет ярышларында иштирак этип, озь гьалевелеринен мектепни шерешлейлер. Меселя, инглиз тили оджасы Зарема Салитдинова «Шагни за горизонт» адлы яш оджалар ярышынын гьалибидир. Башлангыч

сыныфлар оджасы Сусанна Якъубова район боюнджа отъкерилген «Йыл оджасы – 2014» конкурсынынъ мукафатына наиль олды. Кырымтатар тили ве эдебият оджасы Эльвиза Халилова Бекир Чобан-заденинъ 120 йыллыгына багышланган методик ишленмелер ярышында 1-нджи ерни эльде этти. Корьгенимиз киби, яш оджаларнынъ арасында истидатлар чокъ.

Мектепнинъ теджрибели оджаларындан бири олган кырым-татар тили ве эдебият оджасы Анифе Къуртсеитова шиирлер де яза. Анифе оджа чешит ярышларда иштирак этип, озъ усталыгыны нумайыш эте. 2013 сенеси о, «Йыл оджасы» конкурсында экинджи ерни эльде этти.

Балалар да оджаларындан артта къалмай. Месея, Мухаммад Решитов, Велюлла Джапаров, Эльвина Саранаева, Эльмаз Таймазова мектепни тек Кырымда дегиль де, джумхуриеттен тыш кечкен ярышларда иштирак этип таныталар. Месея, бу йыл Татаристандан кельген векиль Р.Н.Насыров 11-нджи сыныф талебеси Велюлла Джапаровны ве 9-нджи сыныф талебеси Эльмаз Таймазованы «Кулибины XXI» адлы ярышта иштирак этмеге давет этти. Конкурс 2015 сенеси апрель айында отъкериледжек. Бундан да гъайры, яш спортчы, аджайип ве назик кызчыкъ, 9-нджи сыныф талебеси Мавиле Исмаилова карате боюнджа усталыгыны Японияда нумайыш этти. Бутюндюнья чемпионатында 8-нджи ерни эльде этти. Бу сене язда Татаристангъа геология фени боюнджа олимпиадада иштирак этмеси ичюн Багъчасарай районындан бир команда ёлланылды. Талебелер арасында Алма-Тархан миллий мектебинде окъугъан 10-нджи сыныф талебелери Назим Люманов ве Суфьян Имралиев бар эди. Команда бу олимпиадада экинджи ерни къазанды.

Шимдики вакъытта мектепни район ёлбашчылары, кой джемаатчылыгы ве ана-бабалар дикъкъатсыз къалдырмайлар. Район ёлбашчыларындан бири Л.А.Пучкова эр даим ярдым косътермеге тырыша. Бу сене, месея, мектепке китаплар багышлады. Ери меджлис реиси Р.Эмиров, векиллери А.Амзаев, А.Асанов, С.Аметов, Р.Халилов, И.Джепаров миллий мектеке ярдым къолларыны эр даим узаталар. Месея, С.Аметов мектеп азбарында гуллер сачкъан. Кырымтатар тасиль хадимлери «Маарифчи» бирлешмесининъ реиси Сафуре Каджаметова да мектепни дикъкъатсыз къалдырмай, деп мектеп мемуриети бу инсанларгъа озъ миннетдарлыгыны бильдире.

Бойлеликнен, 18 йылдан берли мектепте иш къайнай, биринджи мезунлар энди тувган мектеплеринде оджалыкъ япалар ве яш несилимизге миллий тербие ве тасиль берелер.

Мектеп мудири З. Сейдаметова

Табиий ки, мектепте чезильмеген меселелер де бар. Олар акъкъында бизге мектеп мудири Зера оджа Сейдаметова икяе эте: «Мектебимизниъ бинасында бундан эвель балалар багъчасы ерлеше эди. Кабинетлер, яни сыныф одалары кучюк, мектепте олгъаны-оладжагы 11 сыныф одасы бар. Атта эки вазифени алып баргъан сыныф одалары да мевджут. 2010 сенеси спорт залы, 4 сыныф одасы ве мектеп мемурieti ерлешкен бина къурулды. Кечкен сене ана-бабаларныъ ярдымынен меджлислер залы донатылды. Мектепте ашхане ёкъ олгъаны себебинден, балалар ёлдан кечип къомшу мектепте ашамагъа меджбур. Эльбет, бу ал онъайтсыз.

Балалар ёлдан кечкенлери хавф догъура, амма шимдилик башкъа чаре ёкъ. Умют этемиз ки, келеджекте мектебимизниъ экинджи къаты къурулыр ве етишмеген одаларны донатмагъа имкян пейда олур. Мектебимизниъ биринджи къатында ашхане донатмагъа истеймиз, экинджи къатта исе сыныф одалары ерлешеджек», – дей мудар.

Мектеп бинасы керчектен де кучюк, амма оныъ ичинде ватан-первер, миллетчи къырымтатар шахысларыны етиштирюв киби буюк ве джиддий иш къайнамакъта. Балалар мектепке кельгенинен, башлангъыч сыныф оджалары Решитова У.З., Меметова Э.А., Кенджалиева З.Н., Якубова С.Ф. оларгъа тувгъан тиль, ана-Ватан, урф-адетлеримизге урьмет ве севги дуйгъуларыны ашлайлар. Мектепниъ бутюн коллективи теджрибели акъсакъал оджа Сервер Сеиджалиловдан башлап, энъ яш Анифе Саидаблаевагъа баргъандже балаларгъа миллий тасильнен бир сырада, миллий тербие берюв меселелерини чезмектелер.

**Материалны азырлагъан
Гульнара ИЛЬЯСОВА**

Алма-Тархан миллий мектебине багъышлана

Сейран УСЕИЧОВ

ОЗЪ ТИЛИНИ БИЛЬСИН ЭР КЕС

Тувгъан тильни джандан севе
Эр бир инсан баласы.
Бу севгини онъа ашлай
Анасынен бабасы.

Тильдир бизни бирлештирген,
Бизлерни адам эткен.
Дертлешмеге имкян берген,
Ёкъ бир шей тильге еткен.

Дюнъа малы файда бермез
Бир миллет ильсиз олса.

Бинъ пешман да хайыр этмез,
Балалар тильсиз къалса.

Етер энди, кельди вакъты,
Эхмаллыкътан къачайыкъ.
Халкъымызнынъ къарты-яшы
Китапларны ачайыкъ.

Озь тилини бильсин эр кес,
Макъсадына иришсин.
Озь тилинде енгиль, сербест
Бульбуль киби лаф этсин.

МЕКТЕП ИСТИДАТЛАРЫ

Велюлла ДЖАПАРОВ, 11-нҗи сыныф

Бу оҗлан чешит сааларда
бильги алмаҗа тырыша. Эм
шиир яза, эм макетлер ясай.
«Шадырван» адлы макетинен
Татаристанда эр йыл отьке-
рильген «Кулибины ХХI» адлы
ярышта иштирак этеджек.
Ильхам кельгенде шиирлер
яза. Озю кьайд эткени киби,
ильхам апансыздан келе.
Биринджи шиирини джоҗра-
фия дерсинде язды. Бундан
да җайры, шиирлерини тю-
шюнде корип, уянҗан сонь
оларны тез-тез язып кьоя.

ТИЛИМИЗ!

Не гузель ки тилимиз!
Не гузель миллетимиз!
Ватан миллетсиз олмаз,
Миллет тильсиз яшамаз!

УРМА ЮРЕК

Не ичюн агьыр маньа?
Не ичюн пек сыкьылам?
Не олды юрек саньа?
Тынчлан, джаным, ялварам!
Юректе умют яшай,
Яшай Ватан кьайҗысы.
Халкьым акькьыны сорай
Башкьа ёкьтыр давасы.

**Джемиле РЕШИТОВА,
7-нџи сыныф**

ХАЛКЪ ДЕГЕРЛИКЛЕРИ

Эр бир къорантада несиль-несильден кечкен шейлер мевджутыр. Эбет, бизим халкъымызнынъ талийинде агъыр, мешакъатлы куньлер пек чокъ ер алмакъта: ачлыкъ, Биринджи, Экинджи Джиян дженклери, фаджиалы сюрпюнлик. Бойле куньлерде энъ дегерли, къыйметли шейлерни къорчаламакъ, сакълап къалмакъ къолай олмады. Амма бунъа бакъмадан, базы аилелерде къыйметли, насылдыр фото-суретлер, китаплар, ильванлар сакъланмакъта. Языкъ ки, бизим аилемизде эскиден къалгъан шейлер ёкъ, лякин мен язмакъ истедигим шейлер бу бизим рахметли Фатиме къартанамыз айткъан икяелердир. Теэссюф ки, къартанамыз былтыр бу дюньяны юз бир яшына келип терк этти. О, чокъ икметли, сафюрекли, мераметли, шакый инсан эди. Онынъ айткъан лафлары сой-соплар арасында сыкъ-сыкъ хатырланмакъта. Мен кучюк олгъанда, къартанам манъа гузель шиирчик огреткен эди:

«Пис» дегенде мышычыкъ

Келе къона тизиме.

«Не айтасынъ?» дегендай

Къарап тура козюме.

Къартанамыз балабан кой ходжалыгынен огърашкъан къорантада дюньягъа кельди. Фатиме къартанам аиледе уйкен бала эди. Ана-бабасы оны кой мектебине берди. Шай этип о, окъув-язувны, Къуран дерслерини менимседи. Бир кунь Фатиме бабасына бойле суаль бере: «Не ичюн намаздан сонъ Алла-Таалагъа дуа этип, базы бир шейлер истеп, оларгъа наиль оламайым?» Бабасы диндар инсан экен, бойле джевап бере: «Къызым, бир де-бир нишангъа таш атып бакъчы, юз кере атсанъ анджакъ бир-эки кере таш нишангъа етер. Дуада да сабыр керек, сабырнен, умютнен нияз эт, бир кунь Алла-Таала дуанъны къабул этер». Къартанамыз омюр бою дуаны къалдырмады, энъ агъыр, мушкюль куньлерде усанмадан дуа этип сагъ къалды, балаларыны осьтюрди. Менджесине, акъыкый инсанлар шай олмакъ кереклер, энъ мешакъатлы куньлерде гоньюльден тюшмемек, умютнен келеджекке бакъып, Аллахкъа ишанмакъ кереклер. Фикиримдже, бойле инсанлар халкъымызнынъ дегерликлеридир.

**Мухаммад РЕШИТОВ,
9-нҗы сыныф**

Аля дереджеде окыуған акъ-
ыллы оғлан. Тарих, биология,
химия, риязят, физика дерсле-
ринден район ве джумхуриет
олимпиадаларынынъ гъалиби-
дир. Мектепни битирген сонъ
джеррах (хирург) олмагъа истей.
Бош вакътында футбол ойнай я
да шиирлер яза.

АХЛЯКЪ ТЕМСИЛИ

Гузель ахлякъ темсили,
Азрет-и Мухаммед,
Инсанларны ислямгъа,
Эти о давет.
Заметлерге къатланды,
Сабыр эти ёлунда.
Гедже-куньдюз нияз эти
Ярдым истеп Аллахан.
Бар дюньяда инсаниет,
Этер оны пек урьмет.
Аньса айдын адыны,
Дерьал кетирир селявет.
Аллах севген къулуны,
Инсан киши севмезми?
Онынъ табият чизгилерини,
Орьнек этип сечмезми?
Онынъ айткъан сёзлерине,
Уйып таби олмазмы?
Иш-арекетлерини,
Омюринде джанландырмазмы?

ОЮНДЖЫ ВЕ ЙЫРДЖЫЛАР

Зера АЛИМОВА, 9-нджы сыныф

Ишкир ве далапкяр талебе. Яхшы окыумагъа тырышкъанынен оджаларыны ве ана-бабасыны къувандыра.

Эльнара АККИЕВА, 9-нджы сыныф

Музыка мектебине къатнай. Яхшы йырлай. Озь йыр истидатыны «Татлы сес» ярышында нумайыш этти. Келеджекте «X-фактор» киби ярышта озь къабилиетини косътерип, къырымтатар халкъыны танытаджакъ ола.

Эльмаз ТАЙМАЗОВА, 9-нджы сыныф

Бу талебе биринджи сыныфтан башлап тек аля окуй. «Мелек» ансамблинде ойнап, чешит мерасимлерде иштирак эте.

Севиля МАВЛЮДОВА, 8-нджи сыныф

Аляджы ве истидатлы къыз. Чешит олимпиадаларда иштирак этип, озь бильгисини сынай. Оюн санатынен де меракълана. Келеджекте тюрк тилини менимсемеге де истеги бар.

Эльвина САРАНАЕВА, 10-нджы сыныф

Ана тилини темелинден огренмек ниетинен Эльвина бу сене рус мектебинден миллий мектепке окыумагъа авушты. Рус тилинде шиирлер яза. Еди яшындан башлап миллий оюнларнен огъраша.

Эльмира МУРТАЗАЕВА, 10-нджы сыныф

Яхшы окыугъан, мераметли къыз. Койде кечкен бутюн мерасимлерде иштирак этип, меаретли оюнларынен алгъышлар къазана.

ЗІЙРЕКЛЕР

Суфьян ИМРАЛИЕВ, 10-нджи сыныф

Аляджы. Чешит фенлерден район ве джумхуриет олимпиадаларында иштирак этип, гъалебелер къазана. Яхшы окъугъаны ичюн, бу сене язда Таристаннны зиярет этмек мукафатыны къазанды.

Фериде ДЖЕМИЛОВА, 11-нджи сыныф

Ишкир ве акъыллы къыз. Мектеп омюринде фааль иштирак эте. Арап тилини огренип, Къуран окъуй. Фериде келеджекте оджа олмагъа арз эте.

Абдулла ВААПОВ, 5-нджи сыныф

Бильгили огъланчыкъ. Башлангъыч сыныфлар боюнджа отъкерильген олимпиадаларда иштирак этип, биринджи ерлерни эльде этти. Абдулла келеджекте ярышларда гъалебе къазанып, мектепнинъ шан-шуретини котереджегине оджаларынынъ шубеси ёкъ.

Февзи КЪУРБЕДИНОВ, 5-нджи сыныф

Аля ишаретлер алып окъуй. Келеджекте белли спортчы олмагъа арз эте.

**Айше МЕМЕТОВА,
5-нәҗи сыныф**

Назик бир кызчык. Башлангыч сыныфларны аялҗы олып битирди. Айшенин севмеген окъув фени ёкъ, эписини бегене.

**Эмин УРАЗОВ,
6-нәҗи сыныф**

«Аилемнин чебер эллери» ярышынын җалиби. О башкы саалар боюнда яхшы нетиджелер косы терип, озь мектебинин адыны ше-рефлейджегине оджалары эмин.

**Назим ЛЮМАНОВ,
10-нәҗи сыныф**

Яхшы окъумагы тырыша. Бош вакытында спортнен огъраша. Язда Татаристанда геология экспедициясынен булунды.

СПОРТЧЫЛАР

Мавиле ИСМАИЛОВА, 9-нҗы сыныф

Мавиле даа беш яшында экенде кьарт-бабасы оны карате секциясына кетирди. Шу куньден берли назик кызычыкнын аятында спорт да яшай. Мавиле Японияда откериьген Бутюндюня чемпионатында иштирак этип, 8-нҗи ерни кьазанды. Озо кьайд эткени киби, куреш вакьтында кьоркьу деген шей асыл да акьылгьа кельмей, чюнки онын огюнде ракьип тура ве оны енъмек керек.

Зоре ШЕМСЕДИНОВА, 8-нҗи сыныф

Бу гузель ве ватанпервер кызы каратенен огьраша. Кьырым ве Украина чемпионатларында иштирак этип, гьа-лебелер кьазанды.

Эмир ЭДЕМОВ, 8-нҗи сыныф

Учь йылдан берли Эмир карате секциясына кьатнай. Кьырым ве Украина чемпионатларында иштирак эти. Каратеден гьайры, футбол да ойнай.

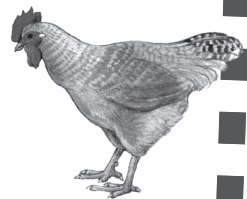
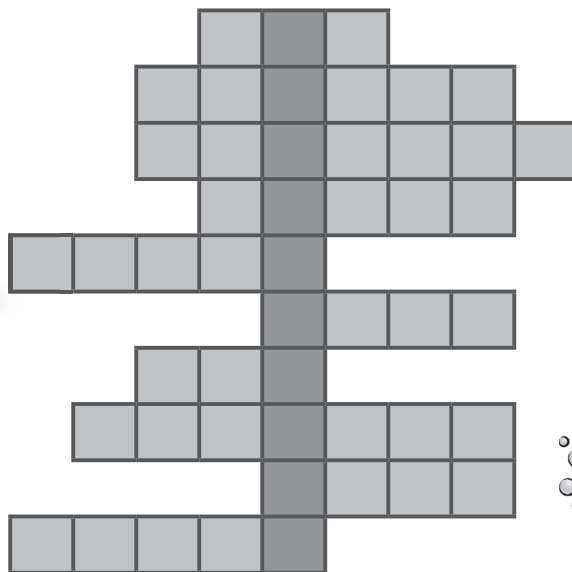
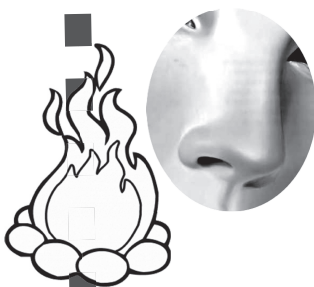
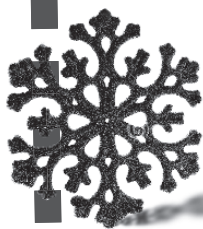
Абдуль-Азиз РЕШИТОВ, 4-нҗи сыныф

Яшы даа кучюк олгьанына бакьмадан, о, джесюр огьлан. Курешнен огьраша. Эвде мераметли огьул ве агьа, мектепте исе гьайретли талебе олып, озь кьазанчларынен ана-бабасыны ве оджаларыны кьувандыра.

ТАЛЕБЕЛЕРДЕН БУЛМАЧА

Ашагыда берильген тапмаджаларнынъ джевапларыны тапып, оларны арды-сыра язсаныыз, коюмизнинъ адыны окъурсыныыз.

1. Акъ кепек чевре-четке сепиле.
2. Сен кетсень, о да кете,
Сен токътасанъ, о да токътай.
3. Акътыр онынъ къафтаны,
Сары чыкъа фистаны.
4. Къанаты бар, учалмай,
Аркъасы бар, яталмай,
Аягы ёкъ, артындан
Къашкъа джуйрюк
еталмай.
5. Аягы ерге тиймез,
Башы кокке етмез.
6. Тобан төшевли ерде
Мен акъ «топчыкъ»
яратам.
Кунъ къонайым дегенде,
Дамгъа минип, мен ятам.
7. Эки араным бар,
Ортасында бир
диреги бар.
8. Къуйругъы тышта,
Башы къобада,
Ким къуйругъыны бурса,
Оны ичери кирсете.
9. Ельден осе, сувдан оле.
10. Аджджы тилли,
Асты къыллы.

Джеваплар: кяр, ковые, йымырта, баыкъ, булут, тавукъ, бурун, анаhtar, атеш, сорбан, койнинъ ады: Аамд-Тархан.

МЕКТЕП ОМЮРИНДЕН

Ибраим Б.АХМЫЛ

ЭМЕК ОДАСЫНДА

Балаларнынъ джаныны сыкъкъан узун гедже кечкен эди. Олар саба саат 9-гъа беклемей мектепке кельдилер. Эр кес озь ишандыргъан шейини алып кельген. Чокъ къуваныша, сабырсызджа оджанынъ кельмесини, онъа озь шейлерини косътермеге ашыкъалар. Лякин ялынъыз бир Али кульмей. Онынъ чырайы эп бозула. О, кенарда отура, аркъадашларынынъ янына бармагъа утана. Чюнки о да тахта кетирмеге ишандыргъан, язылгъан эди. Лякин тюневин азбар ичинде бошуна яткъан тахталарны анасына косътерип:

– Анам, бу тахталарны мектепке алып кетейим! – дегенде, анасы ачулангъан:

– Бакъса, бакъса, мектепке алып кетейим экен, огретеджек олсалар, тапсын да огретсинлер. Оларгъа бергендже якъар да, бир кунъ исинирим, – деген.

Анасы да, бабасындан ибрет алып, огълунынъ къальбини къырмакътан, аркъадашлары арасында оны утандырмакътан, юзюни къызартмакътан чекинмей.

Балаларгъа чокъ беклемек керек олмады. Оджа кельди. Олар бирликте мектеп одасына шейлерни толдырдылар. О куню дерстен сонъ къалып, оларны ерлештирдилер, эртеси куню, сабыр этмей, чалышмагъа башладылар.

О кунъден бир афта даа кечмеген эди. Артыкъ ишни керилетмек мумкюн олмагъаныны дуйгъан мектеп идареси де ишке киришти. Эмек одасы ичюн эки тезья алды. Ода ичюн етишмеген, мытлакъа керек алетлерни текмилледи.

Одада баш оларакъ Энвер ве Сервер сайландылар.

Иште, артыкъ эмек одасында планлы суретте чалышув кете. Учюнджи сыныфнынъ иши бутюн сыныфларны меракъландырды. Олар да эмек одасына севинип къатнамагъа башладылар.

Иште, бойледже, учюнджи сыныф ве онынъле дигер сыныфлар да аскъычылы олдылар.

Элифбе

сёз. Риза Фазылнынь

муз. Мустафа Алиевнынь

Moderato **F**

Бир чокъ я - зы А Б В Г...

Бир чокъ - тан чокъ ре - сим - лер.

Бу э - лиф - бе, Бун - дан биль - ги,

а - ла бу - тюн не - сил - лер.

Бир чокъ язы А, Б, В, Г...
Бир чокътан-чокъ
ресимлер.

Бу элифбе, бундан бильги,
Ала бутюн несиллер.
Ала бутюн несиллер.

А-нен, Б-нен башлай,
билинь,

Ана, Баба сёзлери.
Элифбеден башлай илим,
Ача сокъур козьлерин.
Ача сокъур козьлерин.

Ватан сёзю В-нен башлай,
Сиз Ватаннынь ишанчы.

Мектеп сизге бильги ашлай.
Окъув – аят къуванчы
Окъув – аят къуванчы

О-нен башлай оджа сёзю,
Сай, севинъиз оджаны.
О огретир сизге озю
Эр арифни, эджаны.
Эр арифни, эджаны.

Я-нен башлай «яхшы»,
«яман»),
Яманлыкъны бильменъиз.
Эвде, ёлда сиз эр заман
Яхшы олып юрюнъиз.
Яхшы олып юрюнъиз.

ДЁРТЮНДЖИ БАСАМАКЪ

Ривает

*Къадын эвнинъ гулюдир, эркек эвнинъ дирегиدير.
(Аталар сёзю)*

Акъманай коюнде яшагъан деликъанлы бир йигит джандан севген яресине эвленмек истей. Бойдакънынъ яшын яшнагъан козьлерине Пакизе-Шерпе аламден башкъа олып корюне. Насыл олып корюнсе де, къомшусы балджы Сейдали акъай Кемалны узурна чагъыра ве:

– Манъа бакъ, къардашым, сен эвленмезден эвель оладжакъ къайнананънынъ къуюны, насыл къадын олгъаныны билъсенъ эйи олур эди. Баланы баштан чыкъаргъан озъ анасы ола, дей тургъанлар. Акъикый дюльберлик бу – ёсманынъ къалем къашлары, индже бельчиги, аллы-гуллю янакълары, тыш къыяфети дегиль, керчек гузеллик – адамнынъ ички дюньясында яткъан ахлякъы, арнамусы, ырызы, ана-бабасындан алгъан мирасыдыр, фазилетидир, – дей.

– Сейдали акъам, я бу фазилетни, оладжакъ къайнанамнынъ ичиндеки юрек сырларыны мен насыл биледжекмен?

– Сен, Кемал, биз киби эсли-башлы кишилернен акъыл танышсанъ, зарар олмаз, тек файда олур.

– Я мен не япайым, сайып-севген Пакизечигимнинъ анасынынъ юрегини ярып бакъайммы?

– Ёкъ, ёкъ, – кулюмсиреди Сейдали акъай, – тоюнъыз олмаздан эвель базы ишлерни япарсынъ.

– Айтсанъыз, не япайым?

– Тойгъа тамам дёрт кунъ къалгъанда, къаш къараргъан маальде сен ёргъа атынъны эгерлеп минерсинъ. Пакизенинъ анасы Къалисе дженгенинъ козюне корюнме. Бу иш гизли, дуйдурмадан япыла.

– Сонъ, сонъ, Сейдали акъам, даа не япайым? – деди Кемал, къомшусынынъ лафларыны, насиатларыны болерек.

– Ашыкъма. Шашмалагъан папий къуйрукътан далар, дейлер, йигит. Сёзлеримни больме, яхшы динъле. Дейджегим, тойгъа тамам дёрт кунъ къалгъанда, ана деген улу зат баласына омюрлик орьнек оладжакъ насиатларыны айта тургъан. Иште, сен ёргъа атыньны узакъча бир ерде багъларсынъ. Яренънинъ эвине ымпыс-тымпыс бар да, пенджере тюбуне пысып, къыбырдамай, сес-солукъ чыкъармай отур. Мукъайт ол, сени кимсе коръмесин. Корьселер, эр шей ёкъкъа чыкъар. Эки къулагъынънен динъле. Оладжакъ къайнананъ, балам-балам бал татыр, деп осьтюрген эвлядына насыл оютлер береджегини эшит, анъладыньмы, Кемал паша? – дей къарт.

Къара севда чокъ корьген, чокъ юрген, чокъ бильген къартнынъ айткъанларыны япа.

Кунъ къавушкъан сонъ Кемал джуйрюгини эгерлеп мине, къамчысыны атнынъ де сагъына, де сол тарафына тайдыра-тайдыра мензильге етип келе. Тена бир ерчик тапа, атыны багълай да, яваш-яваш адымлай, чевре этрафкъа козь-къулакъ ола. Частына кимсе корюнмей. О, эгилип артына-огуне бир даа бакъа. «А-хаа, ишим онъундан кельди деп, ымпыс-тымпыс адымлай-адымлай ёсмасы яшагъан чардакълы эвнинъ пенджереси астына чёкип отура. Бираз вакъыттан сонъ Пакизе ханымнынъ яньгыравукъ сеси йигитнинъ къулакъларына «селям бермеге башлай».

– Къызым, яныма кель, якъынджа отур, санъа айтаджакъ сёзлерим бар, эки къулагъынънен динъле. Дёрт кунъден сонъ сен бу эвден бир къуш киби учып кетеджексинъ. Ят эвге барып къонаджакъсынъ. Омюр ёлдашыньа, къайнананъа, корюмдженье ич де тиль къайтарма. Не деселер оны яп. Кулерюзью ол. Саба-акъшам Кемалнынъ анасынынъ къолуны оперсинъ, саба шерифлер, акъшам шерифлер айтарсынъ. Афферим келиниме, ана-бабасындан яхшы тербие алгъан, огълум бахтлы олды, деп къувансын. Эрте тур, азбарны сипир, чёплюкни тёк, тавукъларны бакъ, оларгъа ем бер, чамашырынъны юв, къоджанъ чёльге сабан сюрмеге кеткенде, онынъ торбасына ашайджагъыны, ичеджегини къой. Иштен кельгенде де, оны кулерюзьнен къаршыла. Къадынлыкъ борджунъны да керегидай яп. Йыл кечер-кечмез баланъ олур. Ишинъ чокълашыр. Геджелеринен эм бешик салларсынъ, эм баланънынъ шыньшыкълавуна чыдарсынъ. Экинджи я учюнджи йылы кене бир бала догъулыр. Ишинъ даа артар, энди экинджи басамакътан кечерсинъ. Ач козюнь, юм козюнь – учюнджи баланынь анасы олурсынъ. Ана энди акъыл-ферасетинъни ишлетмек вакъты келир.

Саба олсун, акъшам олсун, акъайынъны озъ ишлеринъе джелып этмелисинъ.

– Я насыл этип, анам? – деп сорай къыз.

– Бир тынышта дегиль, ашыкъмадан, дуйдурмадан, сакин-сакин. «Эв, джаным, баламыз агълай, тюбюни былаштырды, гъалиба, штанчыгъыны чыкъар, талгъын сувнен кубре чыбыргъан ерлерини юв, сюрт, анавы кошеде къуру штанчыгъы бар, ал да кийсет», дерсинь. Чамашырынъны ювгъан сонъ да «эв, котмезилерни ильмеге ярдым эт», дерсинь, анъладыньмы?

– Ёкъ, анам, бойле демеge утанам. Акъай киши чамашырнен огърашмаз. Бу иш къадынларгъа ярашыр.

– Айтмакъ – сенден, беджермек – эринъден, къызым. Бунъа учюнджи басамакъ дерлер. Дёртюнджи басамакъкъа кельгенде, эбабилим, Кемалынъ юз файыз сенинъ къулунъ олур. Не айтсанъ оны япар. Ишлеринънинъ яры-ярысыны онъа яптырысынъ. Биз, къадынлар узакъны коремиз. Бойле япмасанъ, чекиширсинъ, азарсынъ, тозарсынъ, хасталанып ятарсынъ. Ашыкъмай, яваш-яваш, япыладжакъ ишлеринъни бирер-бирер онъа букора бер. Эписини япар, къозучыгъым, эписини севе-севе беджерир. Пек де кийин-месинъ. Орта къарары етер. Къадынларгъа бакъмасын...

Кемал оладжакъ къайнанаcынынъ насиатларыны акъызмай-тамызмай эшитти ве бир тююмчик этерек, ичине синъдирди. Еринден яваш турды да, джуйрюги багълангъан къая ташнынъ янына адымлады. Атыны чезди, эгерге секирип минди де, эвине ёл алды...

Дёрт кунъ чокъ дегиль... Мына Акъманай коюнде кемане, даре, тулуп зурна, къавал, давул сеслери учъ кунъ янъгъырады. Койлюлер ойнай-ойнай, йырлай-йырлай, шеньлене-шеньлене тойдылар. Му-сафирлер, тувгъан-урувлар эки яшкъа бахт-сеадет, омюр ёлунда бир эв бала корип, оларны миллий рухта тербиелеп, Ватангъа, халкъкъа, ана-бабагъа садыкъ эвлятлар олмасыны чин гонъюльден тиледилер. Кемал васлына къавушты.

Кунълер, айлар акъкъан сувлардан да тез келип кечти. Докъуз ай дегенде Пакизе ханым къоджасына огъланчыкъ багъышлады. Баланынъ адыны Асан къойдылар. Экинджи йыл да гъает огъурлы къадемми кельди. Къорантада Усеин дюнья юзюни коръди. Пакизе кене эвелькиси киби къайнанаcыны сайып-севе, айткъан сёзлерини дикъкъатнен динълей, тиль къайтармай. Къорантада муаб-бетлик уюм сюре. Мевсимлер бири-бири артындан келип кече. Ниает, аиледе эки огъланчыкътан сонъ учюнджиси къызчыкъ ола. Козъайдын хайырлай-хайырлай Акъманай коюнден соп-соплар токътавсыз келип туралар. Къуванчлы эйилик софралары дона-тыла. Зияфетлернинъ арды узультмей. Къызнынъ адыны, эр даим нур, зия сачып турсын, деп Шефикъа къоялар. Пакизе къоджасына яваш-яваш эмирлер берип башлай: мен де бираз юкълайым, сен бешикте юкълагъан Шефикъамызгъа козь-къулакъ ол, агъласа бешикни салла, астыны сылатса юв, къуру штанчыкъ кийсет киби

иляхре ишлерни усталыкънен, анасы айткъаны киби яптыра. Кемал яш къадыныны аджый, онъа элинден кельген ярдымны бере. Бере амма, раатлыкъ кунълери шеэр чаршысына кеткенде Пакизе онъа уюленген янъы кольмегини, алтын сувлы йиплернен нагышланган елегини кийдирмей. «Акъай, сен шай да арувсынъ, шу усть-башынънен кетебер», дей. Кемал да ёсмасынынъ сёзюне къаршы чыкъмай, айткъаныны беджере, лякин къайнанасынынъ насиатлары юрегининъ тёрюнден кетмей. Айт-уйт дегендже бир йыл даа кече. Кене баарь келе. Орталыкъ ем-ешилъ ола. Къушлар оте, чёль юкъудан уяна. Шу кунълерде яреси дёртюнджи эвлятны эдие этерек, Кемалны къувандыра. Къызынынъ адыны Нурджиан къоялар. Иш къайнай, тек япып етиштир. Эр кес къырмыскъа киби чалыша. Арадан тамам къыркъ кунъ кече. Козъайдын дувасы тойдайын откериле.

Къалисе апте де пек къувана. Бираз вакъыттан сонъ о, къызынынъ киевини мусафирликке чагыра. Буюктен-буюк азырлыкъ коре, зияфетке къомшуларыны да давет эте.

Кемал кийине, къушана, апайына:

– Сен, джаным, къыбырдамай эвде отур. Чагырылган ерге мен озюм бараджам, – дей. Пакизе исе:

– Я мен анамны сагъындым, экимизни чагырдылар, берабер кетейик де, акъай, – деп ялтакълана.

– Ёкъ, джаным, сен дёртюнджи басамакътан эп бир кечип оламадынъ, мен озюм кетерим, – деп файтонына отура да, къайнанасынынъ эвине сюрп бара. Къалисе аптенен берабер къомшулары да киевни къаршылайлар ве эписи:

– Я Пакизе не ичюн кельмеди? – деп сорай.

– Анай, къызынъыз дёртюнджи басамакътан кечип оламады, йыкъылды заваллы, – дей киеви.

Къайнана ойгъа дала: «Ааа, десене, къызыма берген огютлеримни эвнинъ диварлары акъызмай-тамызмай киевие етиштирген. Диварларнынъ да къулакълары ола экен де, сырым ашкъар олды», деп тюшюне, амма сесини чыкъармай. Индемесе де, Пакизе «йыкъылган дёртюнджи басамакънынъ» манасыны эр кес анълай...

**Бу икяени 1929 сенеси Фрайдорф районынынъ Монтанай
коюнде догъган Энвер агъа Ислямовдан язып алган
Къадыр ВЕЛИ**

«ЙЫЛДЫЗ»ГЪА АБУНЕ ОЛУНЪЫЗ!

САЙГЪЫЛЫ ОКЪУЙЫДЖЫЛАР!

**Озюнъизнен берабер
къомшуларынъызны, таныш-билишлеринъизни,
достларынъызны да 2015 сенесине
яздырмагъа унутманъыз.**

«ЙЫЛДЫЗ»нынъ абуне индекси 75298.

**1 йылыкъ абуне фияты – 321 кумюш
(+ почта масрафлары)**

Издається на крымскотатарском языке **«ЙЫЛДЫЗ» №6 (221).**

Корректор **Муневвер Меджитова**
Вёрстка **Зера Акимова**

Бир матбаа табагъы колеминден эксик эльязмалар муэллифлерине
къайтарылмай. Буюк колемли эсерлернинъ къыскъартылган
журнал варианты къабул олуна.

Басылувгъа 17.11. 2014 с. рухсет этильди. Форматы 70x108 1/16.

Офсет усулында басылды.

Нешрият-эсап табагъы Сымарыш №
1000 нусха басылды.

Джедвельге алынганъы акъкъында шеадетнаме:
Серия КМ №1633-384ПР.

Адресимиз:

95007, Акъмесджит шезри,
Вернадский проспекти, эв 155, кв. 3.
Телефон – 63-27-13.
yildiz1976s@mail.ru

95044, Акъмесджит шезри,
Генерал Васильев сокъагъы, 44,
«Таврида» басмаханесинде басылды